

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Tudománytörténet	(3)
Kutatások	(9)
Fórum	(16)
Néprajzi muzeológia	(26)
Alma mater	(41)
Szemle	(48)
Köszöntések	(57)
In memoriam	(74)
Hagyományápolás, hagyományteremtés	(88)
Mindenféle	(93)

NEGYVENHARMADIK ÉVFOLYAM

2014/1.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)

Máté György

A kiadást támogatta a

Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság

Felelős kiadó: Bodó Sándor

Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:

1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:

Robinco Digitális Nyomda

Felelős vezető: Kecskeméthy Péter

Tartalom

TUDOMÁNYTÖRTÉNET	3
Glässer Norbert–Zima András: Folklore und Sachgeschichte/Folklore and Subject-history. Emlékezés Scheiber Sándor születésének 100. évfordulója alkalmából (Szeged, 2013. október 15–16.)	3
V. V.: A százesztendőös Dömötör Tekla	5
KUTATÁSOK	9
Molnár Zsolt: „Nem mindegy, ki támasztja a botot!” A hortobágyi pásztorok hagyományos ökológiai tudása	9
FÓRUM.....	16
Povedák István: „Siefmulacrum” – Az európai néprajz változásai 2. SIEF-kongresszus Tartuban, SIEF-konferenciák Szegeden	16
Vataščin Péter: The 2 nd International Convention for Ethnology and Cultural Anthropology Students from Central Europe. „Ethnology Without Borders” (Krakkó, 2013. április 22–24.)	23
–J.: Termelés és fogyasztás a Jászkunságban (Jászberény, 2013. november 8.)	25
NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA	26
A dunaszerdahelyi Népzenei Adattár	26
Vargyas Gábor: Megnyitóbeszéd a „Vojnich Oszkár, az utazó (1864–1914)” című kiállításon (Szabadka, Városi Múzeum, 2014. május 17.)	34
ALMA MATER	41
Baksa Brigitta: Néprajzi ismeretek oktatása a mendei Géza Fejedelem Általános Iskolában	41
SZEMLE	48
Nagy Veronika: Könyv a magyar történeti néphagyomány köréből	48
Csanda Gábor: A komáromi Etnológiai Központ kiadványairól a Néprajzi Múzeumban	52
Nagy Réka: Néhány szó Boglár Lajos könyv- és folyóirat-hagyatékáról ...	54
A Tabula szerkesztősége: Tabula online	56
KÖSZÖNTÉSEK	57
A hetvenéves Jung Károly köszöntése	57
Klamár Zoltán: Jung Károly 70 éves	57
Voigt Vilmos: Mit is kutat Jung Károly?	59

IN MEMORIAM	74
Meghalt Barsi Ernő	74
Lanczendorfer Zsuzsanna: Áldás és békesség voltál nekünk	74
Barsi Hajna: Ünnepi beszéd a Dr. Barsi Ernő Terem felavatásán	78
A Néprajzi Múzeum könyvtárának munkatársai:	
Búcsú Kenyéri Kornéliától (1948–2013)	81
Bíró Huszár Ágnes: Ág Tibor emlékezete (1928–2013)	84
HAGYOMÁNYÁPOLÁS, HAGYOMÁNYTEREMTÉS	88
Romsics Imre: A kalocsai hagyományok háza.	
A homokmégyi Romsics-szállás	88
MINDENFÉLE	93
Paládi-Kovács Attila: Borsos Balázs 2014-ben elnyerte	
az Akadémiai Díjat	93
Nagy Dénes: A néprajz árfolyama, a felhőkarcolók és egy kis	
ethno-matematika. (Avagy egy antikvárium-látogató följegyzései)	94

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Folklore und Sachgeschichte/Folklore and Subject-history Emlékezés Scheiber Sándor születésének 100. évfordulója alkalmából (Szeged, 2013. október 15–16.)

Folklore und Sachgeschichte/Folklore and Subject-history címen 2013. október 15-én és 16-án kétnapos rendezvény keretében emlékezett meg az SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, az MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport és a Szegedi Zsidó Hitközség a neves folklorista és irodalomtörténész, Scheiber Sándor születésének századik évfordulójáról. Scheiber a Magyar Néprajzi Társaság tagja volt, és több tanulmánya olvasható az *Ethnographiában*. 1949-ben a szegedi Néprajzi Intézetben Bálint Sándorhoz, a vallási néprajz magyarországi kutatójához nyújtotta be magántanári habilitációját. Bár a felsőoktatási rendszer időközben megváltozott, Scheiber Sándort szoros szakmai és baráti szálak fűzték a szegedi egyetem oktatóihoz. A Néprajzi Intézet jogutódjaként a Néprajzi Tanszék oktatóinak és Péter László nyugalmazott irodalomtörténésznek kezdeményezésére a tanszék az OR-ZSÉ-val és a Szegedi Hitközséggel egyeztetve az elmúlt években tudatosan készülődött a Scheiber-megemlékezésre. Ennek egyik fontos mozzanata volt Löw Immanuel Scheiber által összegyűjtött és korábban német nyelven közreadott folklórtanulmányainak magyar nyelvű megjelenítése. Scheiber a kötet által nagy elődei – Löw Immanuel és Löw Lipót – előtt tisztelgett. Scheiber kutatói alázatáról tanúskodik, hogy az őt megelőző tudósgeneráció nagyjaira épített, időt és energiát nem kímélve hozzáférhetővé tette Löw Immanuel elszórtan megjelent tanulmányait. A magyar nyelvű kötet kiadásában aktív szerepet vállaltak az OR-ZSE doktori iskolájának végzettjei. A tanulmánykötet magyar nyelvre fordítását Hrotkó Larissza végezte, utószavát Glässer Norbert és Zima András írta. A kötet munkálataiban részt vett az ELTE-BTK Asszirológiai és Hebraisztika Tanszék részéről Kövér András, valamint az egykori Bálint Sándor Vallási Kutatócsoport részéről Ötvös Csaba. A kötet bemutatására a Szegedi Zsidó Hitközség dísztermében került sor, ahol Lednitzky András hitközségi elnök és Markovics Zsolt szegedi főrabbi emlékeztek meg Scheiber Sándor életútjáról.

A szerdai konferencia keretében közép-európai zsidó múzeumok szakemberei és magyarországi kutatók adtak elő. A tematikus keretet Scheiber Sándor munkássága határozta meg. A tudományos ülés előtt, egykori tanítványként, Halmos Sándor emlékezett meg Scheiberről, a tanárról és a rabbi-ról. Barna Gábor, a szegedi Néprajzi Tanszék vezetője Scheiber szegedi habilitációs anyagának és Bálint Sándorral folytatott levelezésének dokumentumaira támaszkodva tartott előadást. Piritta Kleiner müncheni muzeológus a

helyi zsidó múzeum amulettanyagát elemezte. Elhangzottak Peter Salner pozsonyi és Jakob Nowakovski krakkói kutatók továbbélő zsidó közösségi hagyományokat bemutató előadásai. A magyar folklórisztika részéről Voigt Vilmos világította meg Scheiber Sándor szövegkutatási módszereit. Kövér András Scheiber soproni kódextörredék-kutatásairól tartott előadást. Scheibernek a magyarországi zsidó tudománytörténetben elfoglalt helyéről Glässer Norbert és Zima András adott áttekintést.

Voigt Vilmos (Budapest) és Piritta Kleiner (München)
(Fotó: Glässer Norbert)

A rendezvény részeként a Néprajzi Tanszék Folyosó Galériájában Ábrahám Vera tervei alapján, a tanszék oktatóinak és hallgatóinak segédletével kiállítás nyílt a Szegedi Zsidó Hitközség felújításra szoruló liturgikus textíliáiból. A kiállítás érdekessége az a tárló, amely bemutatja az új zsinagóga avatására, Löw Immanuel főrabbi által tervezett parochet, tóraköpeny és bimaterító dokumentációját. Ezek közül a tóraköpeny ma is használatban van, míg a parochet felújításra vár. A kiállítást Toronyi Zsuzsanna, a Magyar Zsidó Levéltár igazgató asszonya nyitotta meg. A kortárs muzeológia jegyében a tárgyak olvasataira, értelmezései síkjaira fektette a hangsúlyt, a vészkorszak utáni tárgyértelmezési lehetőségeket helyezte középpontba. Az emlékkonferencia anyaga várhatóan önálló kötetként is elérhető lesz.

GLÄSSER NORBERT
ZIMA ANDRÁS

A százesztendős Dömötör Tekla

Élete végső soron egyöntetű és közismert is, mint a filológusoké szokott lenni. Budapesten született 1914. január 13-án – néphitkutatóhoz illően: pénteken. Más kolleganóitól eltérően sosem tagadta le éveit. Hamar megözvegyült tanító édesanyja (Márton Irén) és a rokonság anyagi támogatásával szerzett 1936-ban angol–német szakos tanári oklevelet. Doktori értekezése régi német irodalomtörténeti, pontosabban drámatörténeti tárgyú volt: *A passiójáték*.

Férjével, az egyiptológus Dobrovits Aladárral (1909–1970, 1963-ban elváltak), annak legjobb barátjával, Honti Jánossal együtt ő is Kerényi Károly köréhez tartozott. (Hontiról később életrajzi kismonográfiát jelentetett meg.)

Első falujárásait még cserkészgyenruhában kezdte. Évekig az Orion gyárban üzleti levelező volt, csak 1945 után lett állása: előbb a Nemzeti Múzeumban Supka Géza (akkor még rövid ideig szabadkőműves nagymester) titkárnője volt. Innen került át a Szabó Ervin Könyvtárba, majd (1953-ban) az akkor már Eötvös Loránd Tudományegyetem Ortutay Gyula vezette Folklore Tanszékére. Itteni feladata a néphit és a népszokás tanítása lett, és a munkás-folklór, „nagybudapesti folklór” kutatásának szervezése volt. A *Régi magyar vígjátékok* (1954) szövegeit adta ki, majd Kardos Tiborral a *Régi magyar drámai emlékek* (második kötete: 1960) szövegkiadását gondozta. Kandidátusi értekezése (1961) az *Ünnepi szokások és népi színjátszás* címet viselte és éven át a Hont Ferenc vezette Színháztudományi Intézetben is volt másodállása.

Dégh Linda külföldre távozta után ő lett a budapesti Folklore Tanszék mindennapi életének irányítója. Akadémiai doktori értekezése (*A népszokások költészete*) megvédése után 1973-ban lett egyetemi tanár. Szolgálati éveit végig kitöltve, 1984-ben vonult nyugalomba.

Különösen nemzetközi keretben (ISFNR, SIEF) foglalkozott a monda és a néphit kérdéseivel. Az 1963-as budapesti *Europa et Hungaria* nemzetközi konferencia után a nemzetközi konferenciák örökmozgó, mindenkiről mindent tudó, jellegzetes résztvevője volt.

Nem csak a Magyar Néprajzi Társaság elismeréseit, hanem 1986-ban a *Herder-díjat* is ezért kapta meg. Kevesen tudják, hogy a bergeni egyetem tiszteletbeli doktora is volt. Tiszteletére tanulmánykötet jelent meg. A nyolckötetes akadémiai kézikönyv *Népszokás–Néphit–Népi vallásosság* kötetének végül ő lett a főszerkesztője. Mindez jelzi, milyen tevékeny munkása volt a magyar folklorisztikának, aki igen sok elismerést is kapott. (Bár tudom – önmaga szerint keveset. Például eredménytelenül kísérelte meg, hogy külföldön kapjon egyetemi katedrát.) Ő is imádta a televízió és a rádió nyilvánosságát, maga mondta: „*Engem nem a tudományos problémák érdekelnek, hanem a közönség.*” Minthogy nem a néprajzból, múzeumból vagy faluról jött, elég nehéz volt elismertetni magát a mindenütt saját „várbirtokokat” kialakító kollégái-kortársai között. Időnként váratlan és ideiglenes szövetségeket kötött. Noha ál-

talában kedves és meghúzódó háttérszereplőnek mutatta magát – kiváló képessége volt az önérvényesítéshez, az egyszer megszerzett pozíciók teljes felhasználásáig, beleértve a kollégái elleni (felfújta) „plágium-pörét”. Itthon szövegfilológus (de nem textológus) volt, terepmunkáját inkább látványos beszélgetésekben kamatoztatta. Akárcsak Dégh Linda, ő is azonnali élénkséggel adta elő itthon a nemzetközi kutatás új csillagainak ötleteit. Ez volt idegen nyelven publikált művei sikerének is a titka. Itthon pedig alighanem neki még több furcsa értelmiségi ismerőse volt, mint akár Ortutay Gyulának.

Ranschburg Jenő, Dömötör Tekla és Voigt Vilmos
(A halottlátó. Bp., 1982. 278. o., Fotó: Moldován Domokos)

A hosszú életút szörnyű társadalmi konfliktusait maga is végigélte. Noha nem volt politikus alkat, élete végéig baloldali értelmiségi maradt. Már az irodalmárok által szervezett Vajda János Társaság is ilyen közeg volt. A vész-korszakból megmentettek tudták, évtizedekkel később meg is írták, hogy 1944-ben a zugligeti Kerényi-villa az üldözöttek egyik legtevékenyebb bűjtatóközpontja volt: hamis iratok, nem-legális lakások szervezője. Férjével itt laktak ekkor. Családi élete tragédiákkal (és vélt tragédiákkal) volt teljes: mindkét leánya öngyilkos lett.

Főnökeit határtalanul szolgálta. Számára mindig kellett egy személy, aki-re felnézhetett. Ortutayt is így tisztelte, aki azonban nem is barátának, nem is tanítványnak tekintette őt – hanem már egy következő nemzedék tagjának.

Később Bodrogi Tibor, Balassa Iván, Hoffmann Tamás és Paládi-Kovács Attila volt számára a szükséges mentor. Külföldön Brynjulf Alver, Hans Trümpy, Felix Karlinger és főként Mihai Pop sorolható ide. Magyar írókkal és művészekkel, még színházi emberekkel is inkább távoli ismeretségben volt. Viszont vonzotta megához a színes, bohém egyéniségeket, illetve az olyanokat, akiken ő próbált segíteni. Devecseri Gábor, Vujicsics Tihamér, Moldován Domokos vagy Páska Csaba és Eperjessy Ernő jut eszembe, pedig többen voltak, köztük Dallos Ferenc, a szalántai gyógyító.

A magyar memoáirodalom egyik gyöngyszeme Dömötör Tekla *Táltosok Pest-Budán és környékén* című könyve (1987) – első felében az egyetemi évek és 1944 elbeszélésével. A második részben is sok tanulságos történettel, például Ortutay körül. Ezekből is kiderül, hogy Dömötör Tekla mennyire társasági ember volt, jó humorérzékkel, élvezettel és láttatóan tudta mások cselekedeteit elmesélni. Egyetemi kollégáit és hallgatóit védőszárnyai alá vonta, ha kérték, ha nem – cserébe bizonyos szolgálatokat kért. Például ilyenképpen: „*Kisfiam, erről valaki valahol írt valamit!*” Ezt kellett megtalálni!

Összekötetései révén valahol a Zugligetben első világháborús rokkant és trafikengedéllyel is járó bérletet szerzett, ahol a dzsungel kiirtását, a gyümölcsfák termékeinek összegyűjtését klientúrájával végeztette. Komolyan felajánlotta, hogy a Folklóre Tanszék három oktatója árulja ezeket a Széna téri piacon! Minthogy nem volt autója, körmönfont módon érte el, hogy valaki levigye autóval terepre vagy külföldre szállítsa, legyen az a mohácsi busójárás vagy a mohai kormozás, a felsőszölnöki rönkhúzás, a szekszárdi néprajzi filmszemle vagy Bécsben a *Herder-díj* átvétele. A bármily rövid ilyen kirándulás után napokig mesélte élményeit. A Folklóre Tanszéken neki volt otthon tévéje, másnap az egész műsort elbeszélte nekünk (Katona Imrének és nekem) – noha mi folyton menekülni akartunk. Erre Hoffmann Tamásnak mesélte el a műsort. Nagyon megörültünk, amikor Hoffmannék is vettek televíziót. Azt hittük, vége az utómesélésnek. Ám tévedtünk, és mint Goethe *Bűvészinásában*, eztán már ketten mesélték a műsort, kettőzött igyekezettel.

Azért is említem a történetet, hogy érzékeltessem, Dömötör Tekla még egy olyan generációhoz tartozott, amelynek színes élete volt, rengeteg ismerőssel, pletykával, kötelező jólétesültséggel, apró örömmel, és egy kis önbecsapó vaksággal a kor önfeladásra készítő tragédiái között.

A „kóvedet” nagyra tartotta. Nem volt nyaralója, elébb az egyetem visegrádi nyaralóját használta, majd – némi protekcióval – az Akadémia mátraházi üdülőjét. Ezer történettel tért vissza e nyaralásokról. Szinte vonzotta a „sztorikat”. Noha nem volt hipochonder, élete végén egyre többet beszélt betegségeiről. (Korábban leginkább anyagi nehézségeit ecsetelte – holott vendégváró és bohém ember volt.) Mégis váratlannak tűnt, hogy csakugyan meghalt otthonában, 1987. október 15-én. Ekkor már nem a régi lakásban lakott, a 10-es szám alatt, hanem kijjebb a Pannónia utcában.

Hamar kiderült, hogy „közöletlen” tanulmánya nem maradt. Mindig megrendelésre írt, otthon pár tucat szakkönyve maradt (zömmel a tanszéki könyvtárból). Dobrovitszal együtt összegyűjtött igen furcsa szecessziós bútoraik is a régi lakásban maradtak. Magam csak itt láttam ilyen halált, amikor a megboldogult után szinte semmi sem maradt. Ami rábízott – mind elvégezte.

Még élnek olyanok, akik csakugyan ismerték. A következő generációk számára már ő is lexikon-szereplő lesz. (Ezekben van is címszó róla.) Nincs okom le nem írni, hogy egyetemi hallgató korom óta dolgoztam a „nagybudapesti” gyűjtés számára és a *Régi magyar drámai emlékek* szöveg-gondozásában, Honti János tanulmánykötetének és bibliográfiájának összeállításában. Később is dolgoztunk együtt, ám tanszéki évkönyveinknek, sőt, egyetemi tankönyvünknek esküdt ellensége volt.

Megnéztem, mit mutat róla az internet. Elég adatot, ám köztük téveseket is, értetlenek által írott lelkendező szavakat. Úgyhogy óvatos olvasást kívánok! A hálóra feltett fényképei azzal az 1982-es képpel kezdődnek, amikor a Margitszigeten a rózsakert végénél egy televíziós beszélgetésre vártunk: a pszichológus Ranschburg Jenő, Dömötör Tekla és jómagam. Moldován Domokos *A halottlátó* című filmjéről vitatkoztunk, hogy bemutathatják-e a KISZ-tanfolyamokon, vagy sem? Az első ilyen alkalommal a KISZ-tagok, és főleg a vezetők ezt ellenezték. Mindhárman azt mondtuk, milyen jó, hogy vannak halottlátók! (Nem is gondoltunk a „temetetlen halottakra”!) Azt pedig a néző nem tudja, hogy először azért nem indult meg a műsor felvétele, mivel egy repülőgép zajosan röpködött a sziget fölött. Majd végre elkezdődött a felvétel, és mi hárman láttuk, a felénk forduló TV-kamera viszont nem, hogy a bokrok között egy exhibicionista meztelen férfi rohángál. Tipikus Dömötör Tekla-történet! Tudom, ő is beírta volna memoárjai közé!

E sorokat írva különös érzés, hogy immár egy évszázada született, és több mint negyedszázada halott. Azóta szakmánk teljesen felfordult, utolsó „klaszszikus” művei azok, amelyekbe még-ő is dolgozott. Azt pedig biztosan nem én tudhatom, az „új nemzedékek” hogyan értékelik munkásságát? Megmarad-e valami e színes egyéniségből – és főként e mögött egy tudós professzorból – az utókor emlékezetében?

Említett visszaemlékezéseit ajánlom olvasásra, meg a Balogh Margit-Palásik Mária szerkesztette kötetet: *Nők a magyar tudományban* (Budapest, 2010., a 200–201 lapokon, irodalommal). Itteni fényképe hű az utolsó évtizedeihez – csak éppen a cigaretta nem látszik az ujjai között.

V. V.

KUTATÁSOK

„Nem mindegy, ki támasztja a botot!” A hortobágyi pásztorok hagyományos ökológiai tudása

Összefoglalás

A hortobágyi pásztorok ökológiai tudása igen gazdag. Legalább 162-féle népi növénytaxont különítenek el, a hortobágyi puszta növényzetét 37–53 élőhelyre osztják, a tudománnyal nagyjából egyező véleményük van a Hortobágy és szíkjé eredetéről és a puszta 20. század eleji állapotáról. Jól ismerik a növényzet évtizedes léptékű változásait is. A jószág legeltetésének napi és évszakos rendjét a mező, a legeltethető fű térbeli és időbeli heterogenitásához adaptálták. Meglepő módon azt találtuk, hogy a pásztorok ökológiai tudása jelentős mértékben független a tudományos tudástól. Talán azért, mert az ökológiai, vegetációs kérdések esetében gyenge a tudomány és a pásztorok közti kommunikáció. Mivel a természetvédelem sok szempontból a hagyományos legeltetéshez hasonló természetvédelmi kezeléseket tart optimálisnak, ezért e tudás közvetlenül hasznosítható a gyakorlatban. Örömmel tapasztaltuk, hogy egyre több természetvédő és botanikus akarja megismerni és munkája során használni az ősi-mai pásztortudást. A tudás elismerése a hagyományos ökológia-kultúra fennmaradásának is egyik záloga.

Bevezetés

Az 1980-as évek vége óta kutatom az alföldi növényzetet. Eleinte a flóra és a főbb vegetációtípusok érdekeltek, de hamar kiderült, hogy a mai növényzet és különösen annak dinamikája nem érthető meg a múltbeli tájhasználat- és vegetációváltozások ismerete nélkül. Csak jóval később, valamikor a 2000-es évek elején merült fel bennem, hogy a tájat használó, változtató ember növényzeti ismeretéről milyen keveset tudok, tudunk. Egy népfőiskola keretein belül jobban megismerve a magyar néphagyományt, az tűnt fel, hogy a magyar kultúra növényzeti, ökológiai vonatkozásai szinte teljesen elkerülték a botanikusok, ökológusok figyelmét. Bár a mindenkori biológiai csúcstudomány folyamatosan érdeklődött etnobiológiai kérdések iránt, napjaink hazai vegetációs tanulmányai, ökológia tankönyvei nem vagy alig említik a hagyományos ökológiai tudást mint ismeretanyagot.

Mivel az európai hagyományos ökológiai tudás jellegében eltér a törzsi társadalmakban megfigyelhetőtől, mi a következőt értjük alatta: több évtizedes személyes természeti, gazdálkodói tapasztalatain alapuló, de évszázados, közösségi tudáselemeket is őrző, a nyugati tudománytól részben független, a társadalmi élet rítusaihoz is kötődő tudás.

A hagyományos ökológiai tudás fontos szelete a növény- és növényzetismeret. Bár a növényfajok (különösen a gyógynövények) népi ismeretével hazánkban is sokan foglalkoztak, a növényzethez, élőhelyekhez kapcsolódó hagyományos ökológiai tudást csak kevesen és keveset kutatták. A korábbi gyűjtések (pl. Herman Ottó, Györffy István, Andrásfalvy Bertalan, Paládi-Kovács Attila) után Péntek János és Szabó T. Attila, illetve Rab János dokumentálták részletesen a népi növényzetismeretet. A Hortobágyról született korábbi munkák (Zoltai Lajos és Ecsedi István) szintén csak a legelterjedtebb kifejezéseket, illetve a különlegesebb hortobágyi fogalmakat tárgyalták. Kivételesen ez alól Tikos Béla, aki cikksorozatában részletes elemzést közöl, elsősorban a fajok népi ismeretéről. A nemzetközi irodalomban is elsősorban az utóbbi évtizedben jelent meg a kimondottan népi vegetációs ismeretek kutatása. Európa más részein szintén ritka az ilyen kutatás.

Céljaink

A hortobágyi pásztorok ökológiai tudásának megismerését azért tartjuk fontosnak, mert e tudás segítségével (1) pontosíthatjuk a pusztáról, annak változásairól, tájtörténetéről alkotott képünket; (2) megismerhetjük, hogyan függenek össze az egyes eltérő legeltetési módok a gyepterület állapotával; (3) megismerhetjük a pásztorok véleményét a puszta mai használatáról, a természetvédelmi kezeléssel; és (4) megérthetjük, hogy ők hogyan élnek meg a természeti, társadalmi változásokat és benne pásztori létüket.

Kutatásaink során elsősorban az érdekelt minket, hogy milyen növényfajokat ismernek, neveznek néven a pásztorok; milyen népi taxonokba sorolják őket; milyen élőhelytípusokat ismernek, mit tudnak az egyes típusok növényzetéről, talajáról, éven belüli, illetve több éves-évtizedes dinamikájáról, hasznosítási lehetőségeiről; hogyan alkalmazkodnak a legelő tér- és időbeli heterogenitásához; milyen módon kezelik a legelőket, hogyan értékelik az egyes „kezelések” hatását; és milyen konfliktus van a pásztorok és a természetvédelmi kezelés között?

A kutatás módszertana

Kutatásainkat 2008 óta végezzük. A Hortobágyot övező 9 településen 156 pásztorral kerestünk fel, közülük 92-től gyűjtöttünk adatokat félig-strukturált interjúzás, kérdőívek, élő herbáriumok, színes fényképek, kártya-csoportosítás és legfőképp résztvevő adatgyűjtés segítségével. 2011 óta 8 pásztorral rendszeresen együtt legeltetünk. A szobai interjúkat diktafonnal rögzítettük. A szövegben dőlt betű jelzi az idézeteket. A *szíket* következetesen *hosszú i*-vel írjuk, mert a Tiszántúlon továbbra is így ejtik, ezért a talajtanosok által kezdeti szaknyelvi megrövidülését a népi tudás figyelembevételének hiányából vezetjük le, s így helytelennek tartjuk.

Népi növényismeret

A hortobágyi pásztorok meglepően sok növényfajt ismernek. Eddig összesen 162 kellően beazonosított népi taxont találtunk. E népi taxonok összesen legalább 243 hortobágyi vadon termő növényfajt takarnak. Mivel a pásztorok által egyáltalán észlelhető vadon termő növényfajok száma a Hortobágyon kb. 440, kimondhatjuk, hogy a növényfajok legalább 55%-át néven nevezik vagy legalább látásból jól ismerik. Külön érdemes röviden taglalni a füvek, sások és rokonaik népi taxonómiájának néhány részletét (28 népi taxon). Két nagy csoport van: a vizes élőhelyek fajai (*sás, fenyer, csádé, káka* közös néven) és a rövidfűvű, zombékoló fajok, *tippan* néven. Előbbin belül a káka-, szittyó- és csetkákafajok – a szár hengeressége és virágzatuk helyzete alapján – egy laza *káka* csoportot alkotnak, amelyről a szittyó válik le legkevésbé. A magassások taxonjához nem tartoznak a kis méretű sások. Olykor meglepően pontos a fűismeret. Például többen meg tudják különböztetni a tarackbúza és az ecsetpázsit füzérek nélküli kora tavaszi kóróját, mások a tavaszi, nem virágzó fűcsomókat különítik el biztosan. A magas termetű, vízi fű- és sásféléket ugyanakkor gyakran tévesztik, illetve összevonják más hasonló fajokkal.

Élőhelyek ismerete

A pásztorok a táj minden egyes részéhez tudnak élőhelyi kifejezést kapcsolni. Összesen legalább 47–66 élőhelyet különítenek el, magán a pusztán 37–53-at. Ezek közül 7–11 tekinthető prototípusos élőhelynek. Általában igaz, hogy egy-egy élőhelyre sokféle nevet használnak, akár egy ember is többféle nevet tud ugyanarra a foltra mondani. Az élőhelyek beazonosítása – az átmenetek sokasága és a „típusos” változat megítélésének nehézsége miatt – nehezebb, mint a fajoké, ezért sokkal több az olyan név, amely többféle élőhelyre is vonatkozhat.

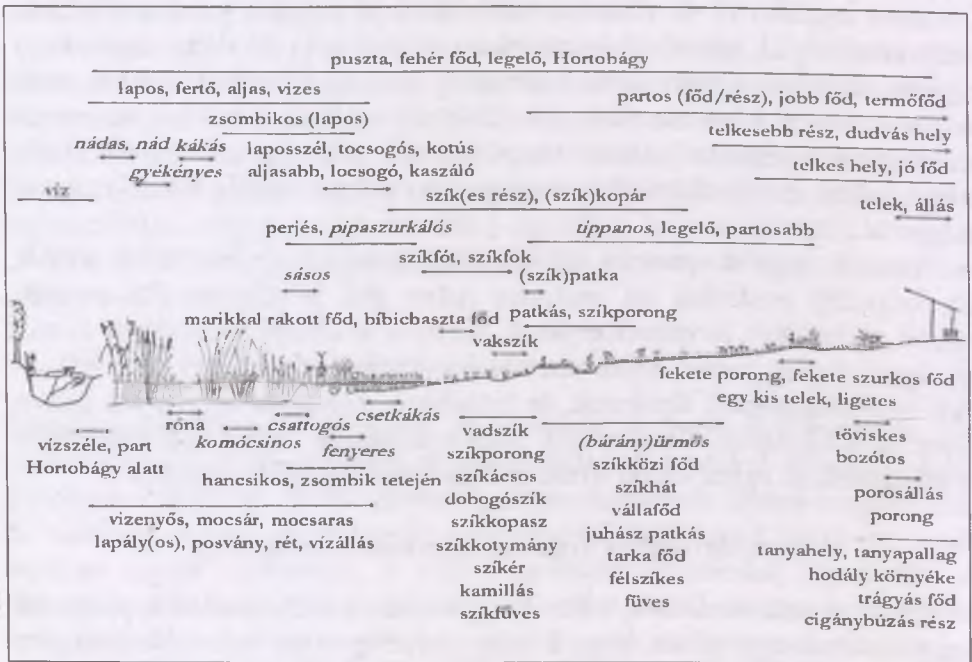
Vannak nagyon speciális élőhelynevek, amelyek egyértelműen alföldi, sőt, szikestáji eredetűek (pl. *marikkal rakott föld, bibicbaszta föld, vakszik, szikfok, szikpadka*), és vannak olyanok, amelyek az alföldi táj általános elemei (pl. *lapos, hajlat, partos, telek, mocsár, ér*). Vannak olyan nevek, amelyek elsőre igen általánosnak tűnhetnek, de hortobágyi jelentésük meglepően pontos (ilyen pl. a *tocsogós*). Kimondható, hogy a pásztorok legtöbbször részletesen és jól ismerik az egyes vadon termő növényfajok termőhelyi igényeit.

A tájtörténet és vegetációdinamika percepciója

A hortobágyi szík eredetéről, a Hortobágy kialakulásáról kérdezve a pásztorok leggyakrabban úgy vélték, hogy a szík eredetileg is itt volt a Hortobágyon (*Maga a természet hozta magával; mióta megvan a világ*). Többen úgy vélték, hogy *Teremtette a Jóisten, Mint a pásztorvirágot* (Limonium), mások éppen ezt zárták ki: *Nem az Isten tette oda! A természet!* Minden ötödik ember csu-

pán annyit mondott, hogy ő már így tapasztalta meg gyerekkorában (*Hamarabb lett, mint én!*). Többen mechanisztikusan magyaráztak, elsősorban a vizet tették felelőssé (*Kiszapulta a víz*). A pásztorok negyede említette meg a Tiszát a Hortobágy és szíkje keletkezése kapcsán.

E téma érdekessége, hogy egészen az 1990-es évek elejéig a tudomány a hortobágyi tájat másodlagos kialakulásúnak tartotta. Csak a 2000-es évek elejétől vált széles körben elfogadottá a Hortobágy mai vegetációmintázatának ősi, természetes eredete. Ismerve a tudomány és a pásztorok közti információáramlás lassú és csekély voltát (Molnár ined.), a pásztorok által vallott ősi-régi kialakulás nem eredeztethető az elmúlt 20 év új kutatási eredményeiből. Az sem valószínű azonban, hogy az öregektől tanulták volna, hogy a szikespuszta ősi, természeti képződmény, hiszen ilyen jellegű állításokat a tájban élő ember nem szokott megfogalmazni. Sokkal valószínűbb, hogy az ősiség érzete abból ered, hogy életük elmúlt 40–70 éve alatt nem tapasztaltak olyat, ami a szikesség lényegi változását jelezte volna. Az idős pásztorok sem meséltek arról, hogy a táj régen egészen más lett volna. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a megfogalmazásbeli különbségek ellenére a Hortobágy ősiségével kapcsolatban a természetvédők (tudományra alapozott) mai véleménye sokkal közelebb áll a pásztorok „megérzéseihez”, mint az agrárosok soha nem bizonyított „tudományos”, a táj és talaja másodlagosságát, leromlottságát hangsúlyozó elméletéhez.

A Hortobágy élőhelyeinek pásztorok általi megnevezései. A nyilak az élőhelyek léptékére utalnak. Egyes élőhelyek esetében nagyszámú szinonim kifejezést találtunk

A pásztorok a táj és növényzete évtizedes léptékű változásait már személyes tapasztalatból és részleteiben ismerik. A legáltalánosabb vélemény, hogy a megfogyatkozott jószágállomány miatt *elvadult a föld; tiszta vad az egész, megvadult*. A fő kifejezés az, hogy *elvadult*, azaz kikerült az ember rendtartó tevékenysége alól. A *tippanosok most le vannak avarosodva*, a gyepek *sűrűsödött, erősödött*. A szíkes foltok *egyformán állnak; a szik a' szik!* A laposok mocsári és réti növényzete *nagyon sokat változott; ki vót belőle teljesen éve az ennivaló; most elvadult*.

Csak ritkán észleltük, hogy a pásztorok az ökológiai kérdések kapcsán nem saját tapasztalatból beszéltek volna, hanem pl. TV-ből, tanfolyamokon, könyvekből szerzett tudásból. Ennek egyik oka az lehet, hogy az ezekből a forrásokból származó tudás nem tudott integrálódni a hagyományos ökológiai tudásba, hiszen másról szól: pl. mesterséges megtermékenyítés, vetett fű, hodálybeli feladatok, madárvilág, intézményi változások, új beruházások, napjainkban: az EU-s agrártámogatások, előírások. Ezáltal ökológiai tudásuk jelentős részben „tájhonos” maradt.

A pásztorok és természetvédők tudásának, világnézetének sok közös eleme van, máskor jól kiegészítik egymást, olykor a pásztorok és természetvédők ellenérdekeltek
(Kis József gulyás, természetvédő, Balmazújváros)

A legeltetés tér-időbeli mintázata

A hortobágyi legelő igen mozaikos talajon alakult ki, és szubkontinentális klímája miatt nagyok a legeltethető biomassza mennyiségének éven belüli és évek közötti eltérései is. A pásztorok a legelő térbeli és időbeli heterogenitását jól ismerik, ennek figyelembevételével mozgatják a jószágot a legelőn.

A pásztorkodásról mint mesterségről ezeket mondták: *Nem mindegy, ki támasztja a botot! Az embertől függ, hogyan pásztorít!; Ezt meg kellett tanulni, a jószággal vele kellett érezni. A lábával nem legel a juh! Legeltetni kell, itt eszel, nem mész sehova! Fontos, hogy a jószág nyugodtan legeljen, rendszeren egyen: Milyen szépen nekiterültek a birkák. A legelést kell megúnatni vele, meg a vizet, mindig csömörben legyen.* Fontos az is, hogy elég jószág legyen a legelőn, mert *A piszkos mezőt nem szereti, elsavanyodik, elkeseredik, elszigeteli a fű a földet, elkotúsodik, elbűdösödik, nem levegőzik.* De azért túl sok jószág se legyen.

Arra a kérdésünkre, hogy a pásztor mit tehet a legelő minőségének megtartásáért, a legtöbb pásztor azt válaszolta, hogy ő maga „semmit nem tud tenni”, *A jószág javította, a mező nem ment tönkre, az mindig újult, ki van kísérletezve, ez a vidék eztet szereti!; Az időjárás dönt, mi nem tudunk tenni semmit.* Ugyanők a következő mondataikban azonban már a legeltetés és gyepterkezelés fortélyairól meséltek. A pásztorok hagyományosan sokféle módon biztosították, biztosítják a legelő minőségének fenntartását, illetve javítását, pl. szakaszolással, töviskezéssel, telkesítéssel. Az 1950-es évektől azonban egyre iparizáltabbá vált a mezőgazdaság, emiatt új legelőjavítási módszerek is megjelentek, illetve egyes korábbiak intenzívebbekké váltak. Az 1980-as évektől az intenzifikálás lassult, mert drága volt, és sokszor sikertelen. Napjainkban sem gazdaságos és a nemzeti park is tiltja.

A pásztorkodás és a természetvédelmi kezelés konfliktusa

Interjúink alapján megállapíthatjuk, hogy a pásztorkodás és a nemzeti park természetvédelmi kezelése között számos konfliktus van. A nemzeti parkkal szemben megfogalmazott kritikák legfontosabb elemei, hogy értelmetlenül korlátozza a kaszálást, visszatartja a „felesleges” vizeket is, és nem engedélyezi a pusztán a szabad mozgást, még gyalog sem. A pásztorok szerint a nemzeti parkosok, a diplomások szerint a pásztorok nem értenek a puszta megfelelő legeltetéséhez, kaszálásához (*Felgazosodott minden, de nekik így jó, a nemzeti park így szereti; Egy madár többet ér, mint egy csapat tehén?*). Adataink szerint több olyan pásztor is van, akinek semmi pozitív nem jut eszébe a nemzeti park kapcsán (a nemzeti park *úri huncutság*).

Több diplomás szerint is a pásztorok már régen nem értenek igazán a helyes legeltetéshez (*Nem értenek hozzá, ők ezt már elfelejtették, szocialista iskolában tanulták, eladják népi tudásnak, félműveltek*). A természetvédők egy része látványosan nem ért az állattartáshoz, vagy nem is érdeklődik iránta

(*Nem tudom beleélni magamat*). A pásztorok szemében az ilyen diplomás, természetvédő hiteltelenné válik (*Ő a papírról beszél, én meg a valóságból!*). Ez a szembenállás azért sem szerencsés, mert a diplomások is hangsúlyozzák, hogy a szíkespuszta kezeléséhez a pásztorkodás elengedhetetlen. Ezt egy pásztor így fogalmazta meg: a nemzeti park *meg akarja őrizni az ősi pusztai életet, de ezzel a szabályozással elpusztítja*. A jelenlegi természetvédelmi szabályozás a jószágot és a pásztorokat sokszor a kezelés „eszközének” tekinti (tisztelet a kivételnek).

A legtöbb botanikus és természetvédő egyetért abban, hogy a legelők megfelelő természetvédelmi kezeléséhez a hagyományos legeltetési elveket ismerő, követő, de a természetvédelmi célokat is értő, azokat támogató pásztorokra van szükség. Ehhez újra kellene élesíteni a pásztorképzést, növelni a pásztorok becsületét, erősíteni a pásztorbüszkeséget. A folyamat szerencsére elindult, bár olykor meg-megtorpan...

MOLNÁR ZSOLT
etnoökológus

A témában megjelent fontosabb publikációk

- Molnár Zs. (2011): A hortobágyi pásztorok növényzetismerete. *Botanikai Közlemények* 98: 133–172.
- Molnár Zs. (2011): Hortobágyi pásztorok hagyományos ökológiai tudása a legeltetésről, kaszálásról és ennek természetvédelmi vonatkozásai. *Természetvédelmi Közlemények* 17: 12–30.
- Molnár Zs. (2012): *A Hortobágy pásztorszemmel. A puszta növényvilága*. Hortobágy Természetvédelmi Közalapítvány, Debrecen, 126 p.
- Molnár Zs. (2012): A Hortobágyi pásztorok növényosztályozása, a vadon termő növények ismertsége és néven nevezettség. *Crisicum* 7: 153–207.
- Molnár Zs. (2012): Hortobágyi pásztorok tájtörténeti és vegetációdinamikai ismeretei. *Botanikai Közlemények* 99: 103–119.
- Molnár Zs. (2012): Szik és szik. Növényzeti és talajtani tudományos fogalmak változása az elmúlt 150 évben. *E-nyelvmagazin*, 2012. március 6., <http://e-nyelvmagazin.hu/2012/03/06/szik-es-szik-novenzeti-es-talajtani-tudomanyos-fogalmak-valtozasa-az-elmult-150-evben/>
- Molnár Zs., Bartha S., Babai D. (2009): A népi növényzetismeret és az etnogeobotanikai, ökológiai antropológiai megközelítés szerepe napjaink vegetáció- és táj kutatásában. *Botanikai Közlemények* 96: 95–116.
- Molnár Zs., Hoffmann K. (2012d): A hortobágyi pásztorok növény- és növényzetismerete IV.: a legeltető állattartás növényzeti vonatkozásai, valamint a hortobágyi növényzet változásának pásztorok általi jellemzése. *A Déri Múzeum Évkönyve* 83: 63–77.

FÓRUM

**„Siefmulacrum” – Az európai néprajz változásai 2.
SIEF-kongresszus Tartuban, SIEF-konferenciák Szegeden**

A csillagzatok szerencsés együttállásának, no meg az OTKA tudományos programjainak köszönhetően az elmúlt 6 év során viszonylag jelentős számú SIEF-eseményen – 3 kongresszuson, 6 working group konferencián – sikerült részt vennem,¹ aminek következtében úgy érzem, érdemes egy szubjektív visszatekintést adnom az időközben tapasztalt tendenciákról. Annál is inkább időszerű ennek megtétele, mivel legutóbb Voigt Vilmos tollából olvashattunk az *Ethnographia* 2008/4. számában hasonló témakörben, s az akkor jelzett folyamatok időközben csúcsra jutottak, jelentős szakmai identitásválságot és önvizsgálatot eredményezve a résztvevők egy részében.

A praktikum oldaláról jelenleg csak annyit, hogy megváltoztak a 2011-es lisszaboni kongresszusig 3, azóta 2 évente megrendezésre kerülő SIEF-gyűlések külső körülményei azzal, hogy minden technikai szervezést átvett a NomadIT nevű társaság. Ennek következtében mindenki mindenről valóban időben tudomást szerzett, minden információt, technikai segítséget megkapott, gördülékenyebbé téve ezzel nem csupán a szakmai programokért felelős csapat munkásságát, de az adminisztrációs terhek és az elszámolás útvesztői (részvételt bizonyító különféle számlák, igazolások stb.) miatt jelentős aggodást mutató, főként közép-kelet-európai kutatók életét is, ami nem elhanyagolható körülmény az egyetemi bürokrácia túlburjánzásának korában. Ez a fajta profizmusuk különösen a germános precízséggel összehozott 2013-as tartui kongresszuson volt érezhető, bár már jól ellensúlyozta a 2011-es lisszaboni szakmai szervezőgárda mediterrán könnyedségét is, akik anno nem átaloltak több helyszínre szétszórni a plenáris előadásokat, a különféle paneleket és az étkezést. Ezek megközelítése pedig még a köztudottan gyorsgyalogló Barna Gábor társaságában is jó fél órát vett igénybe. (A NomadIT egyetemista önkéntesei utóbbi esetben a szemiotikusok számára csemegének számító jelekkel, jelbeszéddel, falragaszokkal, graffitikkal borították be a lisszaboni utcákat, melyek nélkül a több helyszínen megrendezett esemény garantáltan elemeire hullott volna.)

A tartui szervezők – Kristin Kuutma asszony vezetésével – nem csupán a téren tanultak a lisszaboni példából (persze nehéz is lett volna a kis Tartuban szétszórni a helyszíneket), hanem abban is, hogy jó érzékkel választották ki a plenáris előadókat. Ez egyrészt azt jelenti, hogy mindnyájan folyékonyan be-

¹ A konferenciákon való részvételt az OTKA K68325 és NK81502 számú programja támogatta.

szélték az angol nyelvet, mely nemzetközi konferencián nem hátrány, s a kérdésekre nem csupán portugálul tudtak válaszolni, mint két évvel korábban nem is egyszer (amivel a kisszámú brazil és portugál résztvevőn kívül nem sokan tudtak mit kezdeni), másrészt azt, hogy az előadásaik témái is jól reprezentálták a kongresszus tematikája mellett a tudományágunkban vagy inkább tudományágainkban lezajló átalakulási folyamatokat és kihívásokat is egyben. Persze itt sem minden esetben volt megfigyelhető, hogy a központi témaként meghatározott „circulation” lett volna a rendezőelv, hanem sokkal inkább egyfajta átalakulás, átadás, vándorlás, melyek nem minden esetben rejtik maguk mögött a körforgásszerű folyamatot, ám ez cseppet sem volt zavaró, hiszen a 2013. június 30.–július 4. között 63 tematikus panelt 141 szekcióban felsorakoztató rendezvény kb. 460 előadója sem minden esetben ragaszkodott e szemlélethez. Kuutmáék célja szerint a központi téma nem csak a kulturális folyamatokra utalt volna, hanem a tudományunkban/tudományainkban zajló tendenciákra is. Egyrészt legalizálja – ha legalizálni szükséges egyáltalán – ezek helyzetét a kongresszuson többször említett liberális piacgazdaság rendezőelvei alapján változó világban mint a hagyományokat és kulturális örökséget megtartó diszciplínát; másrészt jelzi azt a nem biztos, hogy pozitív folyamatot, melyet Derry kapcsán már Voigt Vilmos is jelzett, azaz mivel nem jelennek meg új elméletek és elméletalkotók, a „what goes round, always comes around” elve alapján jobb híján az új témáknál is a klasszikus elméleteket fedezik fel. Nincs új a nap alatt, mondhatnánk. Pedig van, csak nem biztos, hogy örömteli a megjelenése.

Visszatérve a „circulation” témakör kapcsán megfogalmazott célra, nem szabad elsiklanunk afelett sem, hogy bár az elmúlt években a kulturális örökség kutatása kiemelt fontosságot élvezett és élvez a politika szintjén is, a SIEF attitűdje a kulturális örökség és a tradíciók, tradicionális néprajzi kutatási témák iránt meglehetősen ambivalenssé vált az elmúlt néhány év során. Ez a tendencia akkor érte el csúcspontját, amikor a vezetőségben belül komolyan felmerült a gondolat, hogy a szervezet nevéből el kellene hagyni a Folklore-t, hiszen mind a hagyományos folklorisztikai témák, mind az ezeket kutatók gyakorlatilag elfogytak a kongresszusokról. Persze ez a folyamat is több irányba mutató következményekkel járhat. Egyrészt az új, kortárs témák lényegesen nagyobb vonzerővel bírnak a fiatalabbak körében, s a folyamatos megfitalodás örömteli, hiszen dinamizmust, kreativitást kölcsönöz a rendezvénynek. Másrészt azzal azonban, hogy gyakorlatilag eltűntek a nyakkendő és öltönyt előszeretettel viselő tapasztaltabb, a jelen kongresszus tükrében azt kell mondjam „régí vágású” folkloristák és átadták helyüket az előadás közben is sálat, sapkát, pólót hordó újabb generációnak, már 5 év alatt is csökkent a kongresszusok szakmai színvonala. Hiszen, bár Helena Ruotsala büszkén újságolta, hogy 5–6 MA-hallgatója is részt vesz a kongresszuson előadással, addig e hallgatók jórészt kukán ülték végig a szekciókat, vagy burjánzott az, amit Voigt Vilmos már 2008-ban megjegyzett és leírt, mert az ő helyzetében

leírhatott, én, mint sokadik generációs tanítványa viszont csak idézhetem: „Amikor még volt európai néprajztudomány vagy folklorisztika, a SIEF-kongresszusokon a felvetett témákhoz többen értettek, hozzászólásaikban kiegészítették az előadásokat. Most a legtöbbször rögtönzött vitaklubnak tünnek az egyes ülések – már ahol egyáltalán volt kérdés a monologikus szövegek után... És ha régen azt is érdekes volt megfigyelni, miről és hogyan adtak elő a »nagy nevek« – mostanra e »nagyok« száma végletesen csökkent és az élők közül szinte senki sem jött el.”² Persze azért ez ebben a formában túlságosan sarkosnak hat, hiszen Tartuból bár gyakorlatilag ténylegesen hiányzott a hatvanon túli korosztály, az eggyel fiatalabbak közül viszont nívós névsor rakható össze (a teljesség igénye nélkül pl. Bendix, Bowman, Fikfak, Haring, Kockel, Kuutma, Margry, Primiano, Valk), és az utánuk következők többségével sem lenne semmi gond, ha nem a még fiatalabb MA- és PhD-hallgatók domináltak volna számszerűleg, akik nyilván pillanatnyi állapotukból kifolyólag is inkább a kevesebb olvasottságot, több intuíción igénylő kortárs témák felé nyitnak. (Mondja ezt jelen sorok írója, aki maga is erőteljesen azok iránt érdeklődik.)

Az eltérő szemléletmód, a generációs váltás legélesebben Michael Herzfeld professzor (Harvard) és Alessandro Portelli professzor (Sapienzia, Róma) plenáris előadása utáni reakciókban volt megfigyelhető. Míg előbbi a paradigmaticus átalakulások és a neoliberais piacgazdaság negatív hatásaira is kitért, pl. hiányolva a digitalizálódás folyamatából a valódi emberi kapcsolatokat, vagy elgondolkodva az eltűnő értékek helyére belépő szimulakrumok valódiságáról (a facebookon Irina Sedakovával gyorsan „lájkkoltuk” is tevékenységét, kifejezve valós érzéseinket), utóbbi az olaszországi migránsok zenei kultúráján keresztül, jelentős részben emocionális alapon kívánta megértetni a multikulturalitás realitását. Herzfeld (ismételten és nem csupán tekintélytiszteletből hangsúlyozom, professzor a Harvard University) a facebook-függő és Starbucks kávéházban szociális életet élő egyetemistáktól nem kis mennyiségű meg nem értést és elutasítást kapott. Portelli viszont a migránsok sanyarús helyzetét sok melankolikus zenével szemléltető, amúgy tényleg érdekes és szép előadása után könnyes arcú, sírástól elcsukló hangú hölgyek meghatott tiszteletét érdemelte ki. (Persze nem Sedakova vagy Bendix professzor asszonyok fakadtak könnyekre hálálkodó hozzászólásaik alatt.)

A plenáris előadások – ahogy jeleztem – egyébként kifejezetten érdekesek és jó színvonalúak voltak (az említettek mellett Tine Damsholt, Robert G. Howard, Kristin Kuutma, Joep Leerssen és Greg Urban), a panelok közt pedig volt mindenféle. Egyesekről nem tudtam eldönteni, hogy az azt szervezők humorérzékét vagy az én csörlátásomat mutatják-e (pl. a „biciklizés mint szórakozás”), mások akár egy hajózási konferencián is megjelenhettek volna („the hydrologic cycle”). Ebbe a körbe sorolhatók még olyan témájú előadá-

² Voigt Vilmos: Az európai néprajz változása. *Ethnographia* 2008. 4. sz. 358.

sok, mint a „svédek kávé koncepciója Stieg Larsson Millennium-trilógiájában”, „online sportjátékok”, a „geocachingelés” vagy a „google digitalizált panoráma- és szatellit képei”. Népszerű témák voltak a kulturális örökség mellett a kulturális emlékezetéről, migrációról szólók vagy a The Ritual Year csoport és az Ethnology of Religion csoport szekciói is („Fluidity, mobility and versatility of sacred”, illetve „Shifting sacrality and [re]locating the sacred”), de számomra némileg meglepő módon az ajándékozásról szólók is, ahol még a szervtransz-plantációk után adott ajándékok sorsáról is hallhatunk. Elszórtan jelen voltak Európán kívüli témák is, főleg az indiai adivasikról pl. mobiltelefon-használat vagy a halottak kultusza a körükben.

Tartuban jelentős módon kicserélődött a SIEF-vezetőség összetétele is. Ullrich Kockel, aki Derry óta (2008) állt a szervezet élén a lényegesen fiatalabb, izlandi Valdimar Hafstein-nek adta át nem csupán képletesen a pálcát. Hafstein székfoglalójában a meglévők mellett új célként a SIEF egyetemi oktatásban és egyetemeken való erőteljesebb jelenlétét fogalmazta meg. A szervezet mondhatni tényleges, ügyvezető, lassan örökös alelnöke az immár 4. ciklusát töltő Peter Jan Margry (Amszterdam), első periódusát tölti alelnökként Clara Saraiva (Lisszabon) a korábbi, 2011-es kongresszus háziasszonya. A tágabb vezetőségbe került új tagként Pertti Anttonen, Tine Damsholt, Laurent Fournier, Arzu Öztürkmen, Monique Scheer, valamint újráválasztották Jasna Čapo Žmegac-t, aki nem mellesleg a 2015-ös zágrábi kongresszus főszervezője is lesz.

Beszámoltak, elszámoltak a szervezeten belül működő munkacsoportok is, melyek közül messze legaktívabb az évente konferenciázó (legutóbb épp Szegeden) The Ritual Year, messze a legpasszívabb pedig a két éve létrejött és önmagát rögtön hibernáló Student Affairs, melynek megszüntetése logikus lenne, ám problémás, mivel a létrehozók azonnal eltűntek a virtuális játszótér valamely sarkában, a nem létező tagok közül pedig, akik emiatt érthető módon nem voltak jelen, senki nem javasolta ezt a határozott és radikális lépést. Barna Gábor (az új generáció kedvéért: Szeged) gyakorlatilag érdeklődés hiányában megszüntette az Etnokartográfiai csoportot – mellesleg ő sem volt jelen a kongresszuson –, hogy aztán a modernitás köntösét magára öltve egy remélhetőleg lényegesen vonzóbb Place lore and space lore csoport néven próbáljon reaktiválódni több sikerrel. Örömteli mindemellett, hogy az Ethnology of Religion csoport vezetését Peter Jan Margrytól Povedák István (Szeged) vette át.

Volt még emellett észk könyvbemutató, bár könyvet gyakorlatilag nem vásárolt senki és szakmai kirándulás is – a kirándulások közül jelen sorok írója a nem túlságosan vonzó nevű „onion road”-on vett részt, hogy az észk hagymamező közepére kitett padon, mindenféle jobb sorsra érdemes, főként nyugati kutatóval összezezzadva fedezze fel a hagymás pitét –, valamint záró party is, melyet borsos ára miatt nem látogattunk. Említésre érdemes még, hogy a Baltikum aktivizálódását mutatva külön promóciós fogadást szenteltek

vodkával, borral és kovászos uborkával az EASA (European Association of Social Anthropologists) 2014-es, tallini kongresszusának, melyet a tallini egyetem néhány éve alakult Néprajzi Tanszéke szervez, majd meglátjuk hogyan. (A hírverésen a fiatal tanerőkből álló gárda már némi májkárosító folyadéktól felbátorodva jelent meg, hogy kabarészerű idétlenkedéssel tegyék valóban bevésített emlékezetünkbe a rendezvényt, melynek központi témája az elsőre meghökkentően hangzó corruption–revolution–imagination lesz. Lehet, hogy a NomadIT-nek kicsit több problémája lesz velük, mint a tartuiakkal? Mellesleg, hogy érzékeljük a balti kutatók előretörését, megemlítjük, hogy a SIEF-kongresszus előtt közvetlenül zajlott az ISFNR kongresszusa Vilniusban, ahonnan egy egész busznyi előadó érkezett, s 2014-ben Vilniusban ISORECEA-kongresszust is rendeznek.)

Összességében véve ambivalens érzéseket lehet megfogalmazni, hiszen a néhány valóban jó szekció (ezek közül, némi önfényezés megengedve, egyet Kis-Halás Judit, egyet pedig Povedák István szervezett) és több színvonalas előadás mellett azért voltak mélypontok is, ami persze természetesnek nevezhető egy átalakuló, megfiatalodó, aktivizálódó szervezet esetében. Bízunk benne, hogy a résztvevők Zágrábba majd nem csupán két évvel idősebben, de érettebben is érkeznek, ami talán visszahoz valamit az eltűnőben lévő történeti szemléletből is. Mellesleg Zágráb nincs túl messze, s ez ügyért a talán nagyobb arányban megjelenő magyar kutatók is tehetnek majd. (Tartuban Kis-Halás Judit, Povedák Kinga, Balatonyi Judit, Jakab Albert Zsolt, Peti Lehel és Povedák István, a jelen beszámolóban említettől remélhetőleg kicsit eltérő módon fiatalos gárda vett részt személyesen.)

2012. szeptember 12–14. között zajlott Szegeden a SIEF Ethnology of Religion csoport *Religion on the Move – How motion and migration influenced religiosity* című konferenciája, melyet Peter Jan Margry-val és Povedák Kingával rendeztünk. Az eseményt az akkor még létező, majd a konferencia után két héttel csúfos körülmények között megszüntetett (ezzel 8 fiatal kutatót hosszabb-rövidebb időre állástalanná tett) Bálint Sándor Valláskutató Intézet, valamint az SZTE Néprajzi- és Kulturális Antropológiai Tanszéke (ez egyelőre még működik) szervezett. A valóban nemzetközi, 14 országból érkező 20 előadót³ alapvetően 3 tematikus csoportba soroltuk: kereszténység és migráció, a vallás és a digitális átalakulás, valamint a „polispirituális” zarándoklatok. Az első témakörben Anna Niedzwiedz a katolikus vallás ghánai terjedésének sajátosságairól beszélt, Paul Freston a latin-amerikai pünkösti és katolikus karizmatikus megújulást elemezte, előadásában kitérve az irányítása

³ Eredetileg 31 absztraktot fogadtunk el, ám 11-en nem jelentek meg, közülük 8-an még tájékoztatni is lusták voltak erről, holott folyamatosan kapták a körleveleket. Hasonló negatív élményben volt részünk az egy évvel korábban szervezett *Heroes and celebrities in Central- and Eastern Europe* konferenciánk szervezésekor is. Mellesleg a vissza nem jelzők nagy része PhD-ösztöndíjas és/vagy a régióknál származik. Persze, ez lehet véletlen egybeesés is.

alatt megvalósuló *Re-Christianization of Europe* projekt eredményeire. Gertrud Huwelmeier a németországi vietnami bevándorlók és a Vietnamba hazatértek pünkösdzimuszát hasonlította össze, Clara Saraiva pedig a brazil és bissau-guineai bevándorlók halottkultuszát Portugáliában. A digitalizáció kapcsán Leonard Primiano az ex-voto tárgyak online kereskedelmének rejtelmeiről tartott érdekes előadást, Povedák Kinga az internet hatásait a keresztény könnyűzene változásaira és az ehhez kötődő rítusok átalakulásaira vetítette ki. A zárandoklatok, változásához kötődően Glässer Norbert a Makóról elszármazott zsidók makói zárandoklatairól, Peter Jan Margry az El Camino spirituális sajátosságairól, Povedák István pedig a „Sükösdí Marikához” zajló zárandoklatok, valamint a verőcei Kárpát-haza templomába irányuló vallásos turizmus közös ideológiai alapjairól beszélt.⁴ A konferenciakiadvány a munkacsoport induló évkönyvének harmadik köteteként jelenik meg a LIT Verlag kiadónál legkésőbb 2015-ben.

Lényegesen nagyobb feladatot jelentett a ma már sokkal inkább összezokott baráti társaságként, semmint csak szakmai közösségként együtt mozgó The Ritual Year munkacsoport 2013. márciusi konferenciájának szervezése. A *Politics, Feasts and Festivals* című rendezvényt Barna Gáborral közösen szerveztük, s a problémát jelen esetben nem a lemondások jelentették, mivel az évente konferenciázó csoport tagjai meglepő aktivitással vesznek részt gyűléseiken, hanem a március közepi erős havazás, minek köszönhetően egyesek napokat töltöttek Európa különféle repterein, mások naivan egyetlen szett ruhával készültek, nem tudván, hogy a magyar utakon még a legügyesebb sofőrök sem képesek úgy kikerülni a kátyúkat, hogy a gyalogosokat nyakig be ne borítanak hólével.

A közel 40 előadás témáját 10 tematikus szekcióba osztottuk ugyan, ám gyakorlatilag az ünnepek (nemzeti, vallási), a lokális kitalált hagyományok és különféle közösségi (főképp politikai) rítusok nagyrészt antropológiai szempontú elemzéseit hallhattuk. Az első két plenáris előadás az ünnepi kalendárium átalakulását, a mögöttes politikai, közösségi igényeket elemezte. Emily Lyle, aki egy személyben a The Ritual Year csoport „szülőanyja” is, ezt az angol történelem 1600–1605 közötti szakaszán, Barna Gábor pedig egyetlen ünnep – március 15. – példáján keresztül világította meg. A harmadik plenáris előadó, Laurent Sebastian Fournier az UNESCO szellemi kulturális örökség listájára való felkerülés konzekvenciáit szemléltette több esettanulmányon keresztül.

A konferencia legnépesebb kontingensét a magyar előadók adták. A szegedi Vallástudományi Tanszék vezetője, Máté-Tóth András és Feleky Gábor a magyar civil vallásosság problematikája felett lamentáltak, Mód László (Szeged) a szentesi emlékműállítások kapcsán 1956 politikailag megosztott értel-

⁴ A konferencián elhangzott előadások absztraktjai az alábbi linkről letölthetők: <http://www.siefhome.org/wg/er/index.shtml>

mezéseit ismertette, míg Povedák István a magyarországi neonacionalista fesztiválok (Magyarok Országos Gyűlése) tárgykészletének szimbolikus antropológiai elemzését adta. Rajtuk kívül is volt azonban magyar tematika: David Stanley a *Hídi vásárról* beszélt. Az oroszországi aktuálpolitikai történések (az akadémia önállóságának erőteljes korlátozása) kapcsán kibontakozó tömegtüntetések szemiotikai elemzését adta az amúgy nem politizáló Irina Sedakova. Putyin elnök alakja amúgy nem csak itt bukkant fel, hanem Szergej Rychkov előadásában is, aki Tatarsztan nemzeti ünnepei kapcsán elemezte, hogy milyen módon reprezentálják a prominens politikusok felé a tatarsztani népi kultúrát, s ez a megjelenítés mennyire különbözik az éppen aktuális vendég személyisége függvényében is. (Arra a kérdésre, hogy miért adtak a láthatóan magát már jól érző és nem szomjas, bekötött szemű Jelcin kezébe baseball ütőt, amivel kedvére hadonászhatott a tömegben, s miért nem tették meg ugyanezt a fekete öves cselgáncsozó, ám józan Putyinnal, azonban nem sikerült kellő magyarázatot kapnunk.) Irina Stahl érdekes előadása arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen módon vált a kommunista diktatúra egyik áldozatának, Ilie Lăcătușulnak a kultusza olyan mélységűvé, hogy gyakorlatilag kikövetelte az egykori vidéki plébános szentté avatását. Az oslói egyetemről érkező amerikai Alexander Bielicki pedig szlovák példán kereste a választ arra, hogy miként és hogyan nyer nemzeti karaktert egy-egy búcsújáróhely? Az említettekén kívül majd minden előadást tartalmazó angol nyelvű tanulmánykötet 2014-ben jelenik meg Szegeden.

Mindezekből az önkényesen kiválogatott előadásokból talán már érezhető, hogy érdemes részt venni egy-egy ilyen konferencián.⁵ Magyarországon a SIEF-események nem számítanak mindennaposnak. 1999-ben Barna Gábor az Ethnology of Religion munkacsoportnak rendezett konferenciát, majd 2009-ben az Etnokartográfiai munkacsoportnak. Közben 2001-ben Budapest adott otthont a SIEF-kongresszusnak. Elnézve, hogy a magyarországi néprajzosok mely munkacsoportokban vesznek részt (az említett háromon kívül egyben sem), várhatóan jó néhány évnek el kell telnie, míg ismét sor kerülhet ilyen eseményre. Hangsúlyozni érdemes továbbá, hogy akinek nem szimpatikus a SIEF-kongresszusok egyre erőteljesebb kortárs kutatási jellege, a munkacsoportokban megtalálhatja a „hagyományos” néprajzi témákat is. Persze az előbb említett tendenciák, kiegészítve az interdiszciplinaritással, azért itt is megfigyelhetők – de talán pont ez adja az ilyen események legfőbb vonzerejét és érdekességét.

POVEDÁK ISTVÁN

⁵ Néhány hallgatónk alkotta a közönséget csupán.

**The 2nd International Convention for Ethnology and Cultural
Anthropology Students from Central Europe
„Ethnology Without Borders”
(Krakkó, 2013. április 22–24.)**

Sorrendben második alkalommal rendezték meg a visegrádi négyek országai-
ból való egyetemi hallgatók konferenciáját 2013. áprilisban. 2012-höz hason-
lóan most is egy lengyel tanszék vállalta magára a szervezés munkájának
nagy részét: a krakkói Jagelló Egyetem Etnológia és Kulturális Antropológia
Intézetének hallgatói végezték el a feladatot. Az esemény költségeinek jó ré-
szét a Visegrádi Alap fedezte.

Lengyelországból tíz (Varsó, Krakkó, Lublin, Toruń, Wrocław, Poznań,
Gdańsk, Cieszyn, Toruń, Łódź), Csehországból (Prága és Brünn) és Szlováki-
ából (Pozsony, Nyitra) két-két, Magyarországról (a budapesti Kulturális Ant-
ropológia Szakcsoport, illetve Pécs és Szeged) pedig három tanszék képvisel-
tette magát. A tanszékek többségéről legalább egy oktató is jelen volt. Az elő-
adások ezúttal is meglehetősen tarka képet mutattak, hiszen a szervezők a ta-
valyi évhez hasonlóan most sem szabadtak szigorú tematikus keretet. Össze-
sen 34 előadásban hallhattunk a négy ország hallgatóinak kutatásairól, angol
nyelven. Két párhuzamos szekcióban zajlottak a prezentációk, ahol az egyik
rész az *Etnológiai álmok*, a másik pedig az *Etnológiai eredmények* címet vi-
selte, utalva ezáltal az elméleti, a még csak a vizsgálódás kezdetén tartó, il-
letve a már legalább részben befejezett kutatásokra.

Az előadások közül mindenképpen ki kell emelni néhányat, amelyek ál-
talában tervezett, vagy még csak formálódásban levő kutatásokra vonatkoztak.
Ezek egy-két kivétellel mind szociálintropológiai és társadalomnéprajzi té-
mákat öleltek fel. Az alábbiakban ezek közül emelek ki néhányat.

Szymon Knitter (Gdańsk) egy hónapos törökországi terepmunkája során
kurd közösségeket hasonlított össze Isztambulban és Van városában. Elsősor-
ban arra volt kíváncsi, hogy a kurd nemzetiségű népességen belül hogyan ala-
kul ki a csoporthoz való tartozás tudata, valamint megpróbált rámutatni a két
lokalitás közti különbségekre is. A kutatás eddigi értékeit nem csökkentei a
mindössze három és fél hetes terepmunka, hiszen elég éleslátóan és alaposan
nyúlt hozzá a rendelkezésére álló anyaghoz. A folytatásból remélhetőleg egy
kiváló esettanulmány születik. A török/kurd példához hasonló Barbora
Machová (Brünn) kutatása, aki Macedónia keleti részén végzett, illetve végez
terepmunkát két hegyi faluban. A kutatás fókuszában a multikulturalizmus, a
vallások közötti kapcsolatok, az identitás és bizonyos hagyományok változá-
sai állnak. Machová megállapításai csupán előzetes érvényűek voltak, a közel-
jövőben a terepmunka folytatását tervezi. A két kutatás legfőbb erénye, hogy
jól éreztették az adott szociokulturális közegek közötti különbségeket, és
emellett az egyes közösségek egyedi vonásait is meggyőzően mutatták be.

Érdekes színfoltnak bizonyult Agata Konczal (Poznań) témája, aki az erdők kulturális és társadalmi jelentését elemezte, mégpedig a téranropológia látásmódjával és módszereivel. A lengyelországi Tuchola erdő elemzésén keresztül olyan tematikus pontokra világított rá, amelyekkel megérthető a helyi társadalom működése. Az erdő ebben az értelemben egy olyan megkerülhetetlen tényező, amely a legkülönbözőbb módokon befolyásolja a helyiek életét a saját adottságai, illetve azokból a jelentésekből kifolyólag, amelyekkel a helyiek ruházzák fel.

A konferencia egyik legegységesebb előadása Krzysztof Kopaczé (Lublin) volt, hiszen az antropológus/néprajzkutató egyik különös, illetve kellőképpen nem mindig felismert szerepére világított rá. A hallgató hosszabb időt töltött el Macedónia délnyugati részén mint a helyi szervezetek működését segítő önkéntes. Előadásában gyakorlatilag rendszerezte azokat az élményeket és megfigyeléseket, amelyeket „utazóként” tett meg a környéken. A bemutatott anyag felszínessége ellenére egy olyan úti beszámoló hallhattunk, amelyet igazából csak egy néprajzi háttértudással rendelkező ember tud megfigyelni, értelmezni és előadni.

Linda Šimeková (Pozsony) egy még formálódó, de annál ígéretesebb kutatásról számolt be. A pozsonyi egyetem doktorandusza egy nyugat-szlovákiai település, Smrdáky fürdőjének vendégeit vizsgálta. Adatközlőinek nagy része egyébként a fürdő külföldi vendégei közé tartozik. Šimeková elsősorban a turizmushoz kapcsolódó személyes értékekre és elgondolásokra volt kíváncsi, illetve arra, hogy ezáltal miképpen alakul ki az adott helyiség és intézmény profilja. Az esettanulmány eddigi tartalma alapján alaposnak mondható, és mindenképpen tág perspektívát rejt magában.

Peter Hrabovský (Nyitra) tartotta a krakkói találkozó egyik legmeggyőzőbb folklorisztikai vonatkozású előadását. A szlovák hallgató egy, az ötvenes években egy felső-garam-völgyi faluban filmen rögzített tánc strukturális elemzését mutatta be, illetve rekonstruálta annak alakulását és belső logikáját.

A konferencia három napja alatt különböző műhelymunkák során mutatkozhattak be a tanszékek, általában közvetlen formában. A helyi, krakkói néprajzi múzeumot is bevonták az eseménybe, így a vendégek több csoportra szétbontva megismerkedhettek az intézmény tevékenységével, szemléletmódjával és az állandó kiállítással.

Összességében azt lehet megállapítani a konferencia profiljáról, hogy gyakorlatilag nem változott 2012-höz képest. Leginkább az ismerkedési lehetőségek megléte – az arra fogékonyak számára – van továbbra is a központban. Az előadások tudományos súlya ugyan néhány esetben változó, de 2012-höz hasonlóan idén is érdemes volt végighallgatni a fiatal kutatók által jegyzett, ígéretesnek tűnő kutatások eredményeit. A konferencia legfőbb erénye, hogy szakmai kapcsolatok kialakítását teszi lehetővé, ezért a komolyabb érdeklődést mutató hallgatók számára fontos eseménynek mondható a „határok nélküli etnológia”.

A rendezvény alatt leginkább a budapesti Kulturális Antropológia Szakcsoportról lehetett azt hallani, hogy megszervezné a soron lévő harmadik konferenciát. Egyelőre tehát úgy tűnik, hogy 2014-ben a magyar fővárosban gyűlhetnek össze a négy visegrádi ország hallgatói és tanárai.

VATAŠČIN PÉTER

Termelés és fogyasztás a Jászkunságban (Jászberény, 2013. november 8.)

Az idén is tanácskozásra gyűltek össze a jászkunsági kutatók a Tudomány Ünnepeén. Ezúttal Jászberény volt a házigazdája a rendezvénynek. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület mint fő rendező ezúttal az MTA által meghirdetett „velünk élő tudomány” szlogenhez illeszkedve a termelés és fogyasztás tematikájába illő előadásokat tűzte napirendre.

A Városháza dísztermében összegyűlt népes közönség 12 előadást hallgathatott meg néprajzosok, történészek legújabb kutatási eredményeiből, melyek a 17. századtól napjainkig mutattak be egy-egy résztémát. Novák László Ferenc Nagykőrös és a Jászság 17. századi kapcsolatára hívta fel a figyelmet. Őrsi Julianna a társadalmi presztízs és a vagyon összefüggéseire mutatott rá. Ezen elemzésből kiderült, hogy milyen tőkét tudtak befektetni a 18. században a településeken élő leggazdagabb családok a jászkun közösségi „megváltakozásba” (redempció 1745-ben) és ezzel hogyan biztosították irányítói szerepüket több évszázadra a helyi közösségekben. Papp Izabella a területen kereskedő görög boltok árukínálatát tárta a hallgatóság elé. A 18–19. századi agrártermelést Bagi Gábor történész mutatta be. Bathó Edit a Jászság egy kertgazdaságának működéséről adott hírt. Az említett kutatók előadásaihoz jól kapcsolódott két PhD-hallgató (Karácsony Anna, Farkas Kristóf) szereplése is, akik a 20. századi gazdálkodás egy-egy jellemző területét mutatták be saját gyűjtésük alapján. Bartha Júlia a hungaricumok fontosságára hívta fel a figyelmet. Többen (Őrsi Julianna, Kiss Erika) a vidéki értelmiségnek a kulturális és tudományos árucserében való szerepére hívták fel a figyelmet. Pethő László az „öntörvényű” neves szociológus, Márkus István jászsági kutatásait mutatta be.

A rendezvény különböző civil szervezetek (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Túrkevei Kulturális Egyesület, A Jász Múzeumért Alapítvány) és a Jász Múzeum partnerségében, a Nemzeti Kulturális Alap Népművészeti és Közművelődési Kollégiuma, a megyei önkormányzat és magánemberek támogatásával valósult meg. A tanácskozás fő védnöke Fazekas Sándor vidékfejlesztési miniszter, védnöke pedig Kovács Sándor, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat elnöke volt.

NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA

A dunaszerdahelyi Népzenei Adattár

Bevezetés

Sok népművészeti kincs rejlik a Felvidék hagyományörző vidékein, ahol a népzene gyűjtők a legszebb magyar népdalokkal találkoztak és találkoznak mai is. Egy Népzenei Adattár is lehet ilyen kincsek forrása, melyből meríthet a népdalokat kedvelő és éneklő felvidéki magyarság, főleg az elkövetkező hagyományápoló nemzedék. Azzal, hogy egy Népzenei Adattárban őrizzük a felvidéki magyar népdalokat, tiszteletünket rójuk le az azokat megszólaltató elődeink és a népdalokat összegyűjtő jeles népzene kutatók, köztük Ág Tibor előtt, akinek munkássága nélkül nem lehetnénk e hatalmas kincs birtokában.

A Népzenei Adattár székhelye, munkatársai

A Népzenei Adattár a Csemadok Művelődési Intézete mellett működik, a Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmányának székházában, Dunaszerdahelyen található, működésének anyagi és technikai feltételeit a Csemadok Művelődési Intézete, személy szerint Huszár László, a Csemadok Művelődési Intézet igazgatója teremti meg.

A Népzenei Adattár létrejöttében és működésében nagy szerepe volt Ág Tibor népdalgyűjtőnek és népzene kutatónak, aki az adattári lejegyző és rendszerező munkát, valamint az adattár szakmai irányítását a Csemadok különböző szervezeti egységein belül az 1950-es évek közepétől 2007-ig végezte.

A Népzenei Adattár jelenlegi munkatársai: Pelle Andrea népzene kutató, a Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kara Zenetudományi Tanszékének tudományos munkatársa és Huszár Ágnes tanár, antropológus.

A Népzenei Adattár tevékenysége

A Népzenei Adattár tevékenységét a következő területekre oszthatjuk:

- népzenei gyűjtés, tudományos kutatómunka,
- a népzenei gyűjtemény tudományos feldolgozása és rendszerezése,
- szakmai tanácsadás, közönségszolgálat az amatőr népzenei mozgalom népdalköreinek, népdalénekesek, népi zenekaroknak,
- szervezői tevékenység, publikációk, népzenei kiadványok készítése.

A Népzenei Adattár gyűjteménye és kézikönyvtára

Népzenei gyűjtemény – hangzóanyagok, lejegyzések

A Népzenei Adattár gyűjteménye a gyűjtés tartalmát, a gyűjtés helyét, a gyűjtés időpontját és a gyűjtők személyét illetően nagyon sokrétű. A digitális és

hagyományos hanghordozókon több mint 15 000 gyűjtési egység található. Nagy részét vokális, kisebb részét hangszeres népzenei gyűjtések és szöveges gyűjtések teszik ki. A gyűjteményben a Felvidék minden tájáról találhatunk anyagokat (Csallóköz, Mátyusföld, Vág és Garam köze, Ipoly mente, Nyitra-vidék, Gömör, Abaúj-Torna, Kassa-vidék, Bodroghöz, Ung-vidék), melyeket az 1950-es évektől napjainkig gyűjtöttek.

A gyűjtemény meghatározó részét Ág Tibor gyűjtése és a Csemadok többi munkatársainak (elsősorban Takács András, Quittner János, Bodonyi András, Méryné Tóth Margit) gyűjtései, valamint a magyarországi kutatókkal (Olsvai Imre, Vargyas Lajos, Sárosi Bálint, Martin György) közösen szervezett gyűjtések anyaga teszi ki. Részét képezik a Csemadok által több éven keresztül szervezett Nyári Néprajzi Szemináriumok hallgatóinak gyűjtései, önkéntes néprajzi gyűjtők anyaga és a Csemadok-pályázatokra beküldött pályaművek is.

A Népzenei Adattár gyűjteményébe másolatban bekerültek hazai és magyarországi önálló gyűjtők (Bodonyi András, Csáky Károly, Géczy Lajos, Jókai Mária, Lanstyák István, Szvorák Katalin, Nagy Iván, Pelle Andrea, Üрге Mária és Weiszer Eszter) gyűjtéseinek hangzóanyaga, Szíjjártó Jenő, Olsvai Imre, Sárosi Bálint és Vargyas Lajos gyűjtéseinek lejegyzései. A 1990-es évektől a Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya támogatásával megvalósult népzenei gyűjtések anyaga is az adattár gyűjteményét bővíti.

Ezek:

- Ág Tibor és egy gyűjtőkollektíva peredi gyűjtése (1994),
- Zoborvidéki gyűjtés, melyet a Népzenei Adattár a budapesti MTA ZTI munkatársaival együtt végzett (2002),
- Pelle Andrea és Huszár Ágnes zoborvidéki gyűjtése (2004),
- Gömöri gyűjtés, melyen részt vettek az adattár munkatársai és a budapesti MTA ZTI munkatársai és zenetudomány szakos egyetemisták (2004),
- Medvesalji gyűjtés, amelyen részt vett Ág Tibor, Pelle Andrea, Huszár László és Huszár Ágnes (2005),
- Ipoly menti gyűjtés, melyen részt vett Tari Lujza, Miháltz Gábor, Pelle Andre és Huszár Ágnes (2006),
- Bodroghözi gyűjtés, melyen részt vett Pelle Andrea, Sebők Anikó és Huszár Ágnes (2007).

Kottás támlapok gyűjteménye

A Népzenei Adattárban található egy kottás támlapokat tartalmazó gyűjtemény, mely különböző népzenei kiadványokban megjelent felvidéki dalok másolatait tartalmazza.

A kottás támlapok gyűjteményének forrásai:

- Bartók Béla: *A magyar népdal*, Budapest, 1924.
- Kodály Zoltán: *A magyar népzene*, Zeneműkiadó, Budapest, 1952.

- Virágos sorozat: *Tulipán, Viola, Rózsa, Muskátlí, Gyöngyvirág, Százszorszép*, Zeneműkiadó, Budapest.
- *111 Táncdal*, Zeneműkiadó, Budapest.
- *104 katonadal*, Zeneműkiadó, Budapest.
- Szomjas-Schiffert György: *Népdalaink a magyar történelemben*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.
- Kodály Zoltán: *A magyar népzene*, Példatár, szerk.: Vargyas Lajos, Zeneműkiadó, Budapest, 1952.
- Pongrácz Zoltán: *Kéziratos népdalgyűjteménye*.
- Ág Tibor: *Dalolj velünk*, Csemadok KB, Pozsony, 1953.
- Bereczky János–Domokos Mária–Olsvai Imre–Paksa Katalin–Szalay Olga: *Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrása*, Zeneműkiadó, Budapest, 1984.
- Ág Tibor–Szijjártó Jenő: *100 szlovákiai népdal*, Osvetový ústav, Pozsony, 1957.
- Szomjas-Schiffert György: *Csallóközi népzene gyűjtés*, különlenyomat, MTA, Budapest,
- Hemerka Olga: *Eredeti magyar népi táncok és szokások*, Osvetový ústav, Pozsony, 1982.
- *Néprajzi Értesítő*, Csemadok JB, Losonc, 1983.
- Dobi Géza: *Kismartos, jaj de szép helyen van*.
- Vágó Tibor, gyűjtő, Vassányiné S. Zsuzsa, lejegyző: *Tulipános láda, 33 dal Bénáról*, 1981.
- Quittner János: *Csallóköz táncai, Eredeti magyar népi táncok*, Osvetový ústav, Pozsony, 1973.
- Kerényi György: *Gyermekjátékdalok*, Zeneműkiadó, Budapest, 1957.
- Volly István: *Karácsonyi és Mária-énekek*, Szent István Kiadó, Budapest.
- Üрге Mária: *Csallóközi gyermekjátékdalok*, Múzeumi Értesítő, Csallóközi Múzeum, Dunaszerdahely, 1986.
- Bartók Béla–Kodály Zoltán, szerk. Kerényi György, sajtó alá rendezte, Magyar Népzene Tára I., *Gyermekjátékdalok*, MTA, Budapest, 1951.
- *45 nógrádi népdal*, JNK, Losonc, 1984.
- *Zoboralja*, Csemadok JB, Nyitra, 1985.
- *Gyermekjátékok*, JNK, Dunaszerdahely, 1990.
- Takács András: *Eredeti magyar népi táncok*, Osvetový ústav, Pozsony, 1990.
- Mórocz Károly, szerk.: *Kodály nyomában*, Alkotó ifjúság, Magyar Tannyelvű Gimnázium, Galánta, 1974.
- Hemerka Olga–Weiszter Eszter–Bankóné Tóth Ibolya: *Kassa-vidéki népi játékok, énekek és hagyományok*, Csemadok JB, Kassa, 1983.
- Zupkó Kornélia: *A zenei anyanyelv hagyományozódása és kialakulása a nyitra környéki falvakban*, diplomamunka, Nyitra, 1994.

- Dobszay László–Szendrei Janka: *A magyar népdaltípusok katalógusa*, MTA, Budapest, 1988.
- Néprajzi Múzeum, Etnológiai Archivum.
- Dudich László: *Gyermekjátékok*, Iuxta Danubium 7., gyűjtve: 1923–1932.

Szöveges gyűjtések

A szöveges néprajzi adatok összegyűjtését és feldolgozását is fontosnak tartjuk. Az adattárba került egy gyermekjátékokat, mondókákat, kiolvasókat, lakodalmi verseket és vőfélyverseket tartalmazó gyűjtemény, mely egy pályázati felhívás eredményeként az 1960–70-es években gyűlt össze a Csemadokban.

A szöveges gyűjtések részét képezi a 70-es években, különböző felvidéki adatközlők által kitöltött néprajzi kérdőívek gyűjteménye, mely a Csemadok néprajzi, népzenei és néptáncos szakdolgozóinak egy tapogatózó adatgyűjtése volt.

Néptáncgyűjtések (jegyzőkönyvek, filmek)

A népzenei gyűjteményen kívül a Népzenei Adattárban a felvidéki néptáncgyűjtésekről készült filmeket tartalmazó filmtárat is kialakítunk. Az MTA Zenetudományi Intézetének Filmarchívumából a ide kerültek a felvidéki falvakban gyűjtött néptáncok filmfelvételeinek jegyzőkönyvei. Az adattárba fokozatosan bekerülnek a filmek másolatai is.

Kézikönyvtár, hangzó kiadványok

A Népzenei Adattár kézikönyvtárában 984 könyv, 21 szalag, 99 magnókazetta, 19 LP, 17 CD-ROM, 12 Data-CD, 163 CD, 5 VCD, 14 videokazetta, 3 DVD található, melyek magukban foglalják a hazai és magyarországi, ill. más kisebbségi magyar népzenei, néptáncos, néprajzi és egyéb témájú kiadványokat. A könyvtárban magyar és szlovák nyelvű könyveken kívül tanulmányok, diplomamunkák és folyóiratok is találhatóak. A hanghordozók pedig eredeti népzenei felvételeket, népzenei feldolgozásokat, énekelt verseket, klasszikus zenét és kórusműveket tartalmaznak. Szakkönyvtárunk folyamatosan bővül.

A gyűjtemény rendszerezése, a keresés módjai

A felgyűjtött népzenei anyag feldolgozását és rendszerezését Ág Tibor a Csemadok munkatársaként folyamatosan végezte. Az ő munkájának eredményeként a Csemadok Népzenei Adattárában összegyűlt népzenei gyűjtésekről jegyzőkönyvek készültek és a szalagokon található népdalok egy részének lejegyzései kottafüzetekbe kerültek.

A népzenei gyűjtések tudományos feldolgozása a népzene kutatás jelenlegi lejegyző gyakorlatát követi. A lejegyzéskor a népdal dallamán és szövegén

kívül megállapítjuk a népdal zenei jellemzőit, tematikáját, gyűjtésének helyét és időpontját, a gyűjtő(k) nevét és az énekes(ek) adatait: nevét, születési helyét és születési időpontját. Minden dallam a hozzá tartozó adatokkal együtt a lejegyző füzet (kottafüzet) egy-egy külön lapjára kerül. A gyűjtésekről jegyzőkönyvek készülnek, melyek olyan számítógépes adatbázisok, melyek tartalmazzák a gyűjtés adatait, az adatközlők adatait és a felgyűjtött anyag tematikai és zenei jellemzőit. Az egyes gyűjtési egységek jegyzőkönyvei és lejegyzései az Ág Tibor által kidolgozott rendszerbe kerülnek.

A szöveges gyűjtések lejegyzése is folyamatosan történik, számítógépbe kerül maga a szöveg és a hozzá tartozó adatok is.

A hozzánk kerülő önkéntes és professzionális gyűjtők gyűjtéseit, illetve az adattár szervezésében történt gyűjtéseket digitalizáljuk, tehát az adatokat elektronikus formában (CD lemezen) őrizzük.

A Népzenei Adattárban levő dallamok közötti keresést a gyűjtések adatait tartalmazó kézi és számítógépes adatbázisok teszik lehetővé.

A Népzenei Adattárban található gyűjtések nagy részéről jegyzőkönyvek készültek, tehát ismerjük az egyes gyűjtési egységek tartalmát. A gyűjtések részletes lejegyzése a gyűjtemény kisebb részét illetően áll rendelkezésre. A még feldolgozásra váró gyűjtések helyét, idejét és a gyűjtő nevét ismerjük, ezek jegyzőkönyvezése és lejegyzése folyamatban van.

A gyűjtemény rendszerezése lehetővé teszi, hogy a vokális és hangszeres népzenei felvételek között keresni lehessen:

- zenei mutatók (kadencia, szótagszám, dallamszerkezet),
- a gyűjtés helye és ideje,
- a gyűjtő neve,
- az énekes vagy zenész neve,
- a népdal funkciója és műfaja alapján.

A gyűjtések jegyzőkönyveiben fel van tüntetve, hogy a népzenei gyűjtés mely részéhez kapcsolódik szöveges gyűjtési egység, illetve hol szerepel beszélgetés, szöveges néprajzi adat. Így az adatbázisokban rá lehet keresni a szöveges gyűjtésekre.

Együttműködés a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetével

Az MTA Zenetudományi Intézete és a Csemadok Népzenei Adattára közt 2002-ben együttműködési megállapodás született. A két intézmény közti megállapodás magában foglalja a gyűjtemények anyagának kölcsönös átadását, közös gyűjtőutak szervezését, közös népzenei kiadványok elkészítését, valamint saját kiadványok cseréjét. Ez a megállapodás egy régóta, ténylegesen létező együttműködést rögzít írásban, melynek eddigi eredményei:

- a közösen szervezett zaborvidéki (2002), gömöri (2004) és ipoly menti gyűjtés (2006),

- a Csemadok Népzenei Adattár gyűjteményének digitalizálása és átadása a ZTI népzenei gyűjteménye számára,
- népzenei gyűjtések és néptáncgyűjtések (jegyzőkönyvek, filmek) átmásolása a ZTI népzenei gyűjteményéből és filmarchívumából a Népzenei Adattár gyűjteményébe,
- saját zenei, népzenei, néptánc-kiadványok, tanulmánykötetek kölcsönös cseréje,
- közös kiadványok elkészítése: Tari Lujza szerk.: *A kolonyi templom előtt. Válogatás Ürge Mária népzene gyűjtéséből*. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 32. Dunaszerdahely, 2004.; Fügedi János–Takács András: *A Bertóké és társai. Jóka falu hagyományos táncai*. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 34. MTA Zenetudományi Intézete–Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya. Budapest–Dunaszerdahely, 2005.

Közönségszolgálat, szakmai tanácsadás

A Népzenei Adattár létrejöttének egyik célja, hogy a felgyűlt és megőrzött felvidéki népzenei hagyomány visszakerüljön a népdalénekesekhez, népdalkörkhöz, citerazenekarokhoz és parasztszenekarokhoz, hogy azok a Népzenei Adattár népzenei gyűjteményéből is merítve állítsák össze népdalcsokraikat.

A Népzenei Adattár ilyen jellegű szolgáltatása lehetővé teszi számukra, hogy helyben tanulmányozzák a szakirodalmat és válogassanak a gyűjtések anyagából. Ez általában úgy történik, hogy a csoport vezetője felkeresi az adattár munkatársait és egy bizonyos témához vagy egy bizonyos tájegységhez, faluhoz kapcsolódó hangzóanyagot kér. A felvételek kiválasztása szakmai szűréssel történik, ép népdalváltozatokat másolunk át a csoport számára, melyek alapanyagként szolgálhatnak népdalcsokok készítéséhez és ha szükségük van rá, a népdalcsokok összeállításához tanácsokat is adunk.

„Bíborpiros szép rózsza” (Örökség) országos népzenei vetélkedő

A hazai amatőr népzenei mozgalom egyik országos méretű megnyilvánulása a *Bíborpiros szép rózsza* népzenei vetélkedő, melynek fő szervezője a Csemadok Művelődési Intézete és a Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya. Ennek a vetélkedőnek a szervezésében, a szereplő népdalkörök és énekesek értékelésében részt vállalnak az adattár munkatársai is. A *Bíborpiros szép rózsza* népzenei vetélkedő országos döntője egyben elődöntője a magyarországi Vass Lajos Népzenei Szövetség kárpát-medencei népzenei vetélkedőjének.

A *Bíborpiros szép rózsza* népzenei vetélkedőhöz kapcsolódóan szakmai találkozót (népi ének képzést, citeraképzést) és népzenei táborokat szerveztünk.

Ezek a következők voltak:

- Citeraképzés – Dunaszerdahely, 2004. október 2.,
- Népdalkörvezetők találkozója – Fülek, 2004. október 23.,

- Népdalkörvezetők találkozója – Szepesi, 2004. november 7.,
- Népdalkörvezetők találkozója – Dunaszerdahely, 2004. november 20.,
- Citeraképzés – Dunaszerdahely, 2006. március 11.,
- Citeraképzés – Dunaszerdahely, 2006. november 4.,
- Citeraképzés – Dunaszerdahely, 2007. március 9.,
- I. Népzenei tábor (népdalkörvezetők és tagok részvételével) – Dunaszerdahely, 2006. július 6–9.,
- II. Népzenei tábor (népdalkörvezetők és tagok, valamint citerások részvételével) – Dunaszerdahely, 2007. július 18–22.,
- III. Népzenei tábor (népdalkörvezetők és tagok, valamint citerások részvételével) – Dunaszerdahely, 2008. július 16–20.

A Csemadok Művelődési Intézete és a Népzenei Adattár konferenciák szervezését is végzi. Ennek egyik példája a 2001 őszen *Népzenei hagyomány a harmadik évezred hajnalán* címmel szervezett népzenei konferencia, melyen számos hazai, magyarországi, vajdasági és erdélyi népzenekutató, néptánc-kutató és népzene-tanár is részt vett.

Kiadványok

A Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya a Gyurcsó István Alapítvány Könyvek sorozatában vállalta a szlovákiai magyar tájegységek népzenei anyagának kiadását is. Ebben segítségére vannak az adattár munkatársai a népzenei kiadványok kottagrafikáinak elkészítésében. A sorozat népzenei, néprajzi kiadványai:

- Ág Tibor, szerk.: *Vigan zengjete citorák. Csallóközi betlehemes játékok és mendikák.* Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 1. Gyurcsó István Alapítvány, Dunaszerdahely, 1992.
- Marczell Béla: *Csallóköz hiedelemvilága.* Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 2. Dunaszerdahely, 1994.
- Ág Tibor, szerk.: *Biborpiros szép rózsza. Népzenei gyűjtés Peredről.* Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 4. Dunaszerdahely, 1996.
- *Ázik, nem fázik. A nagyabonyi népdalkör legkedvesebb dalai.* Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 6. Dunaszerdahely, 1996.
- Barsi Ernő: *Tanácsok népdalcsokrok összeállításához.* Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 8. Dunaszerdahely, 1997.
- Marczell Béla: *Naptár és néphagyomány. Csallóközi népszokások.* Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 9. Dunaszerdahely, 1997.
- Nagy Iván: *Erősíteni szíveket. Balony község népzenei monográfiája.* Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 11. Dunaszerdahely, 1998.
- Ág Tibor: *Felsütött a nap sugára. Kelet-Szlovákiai népdalok.* Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 15. Dunaszerdahely, 1999. (magnókazetta melléklettel)

- Móser Zoltán: *Körülvesznek engem a dalok. A népdalgyűjtő és népdalíró Czuczor Gergely*. Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 17. A Hét Szabadművészet Könyvtára. Dunaszerdahely–Zsámbék, 2000.
- Ág Tibor, szerk.: *Lement a vacsoracsillag. Válogatás Bartók Béla 1910-es nagymegyeri gyűjtéséből*. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 20. Dunaszerdahely, 2001.
- Ág Tibor: *Csináltassunk hirharangot. Nyitra-vidéki népballadák*. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 22. Dunaszerdahely, 2001. (magnókazetta melléklettel)
- Borsi Ferenc: *Mi vagyunk a rózsák. Az érzékiség képi ábrázolása a magyar népdalokban*. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 27. Dunaszerdahely, 2003.
- Ág Tibor: *Semmit sem vétettem Nyitra városának. Nyitra-vidéki magyar népdalok*. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 29. Dunaszerdahely, 2004. (CD-melléklettel)
- Harmath Lajosné Vörös Kornélia: *Köszöntsük a Jézuskát! Régi karácsonyi énekek*. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 31. Dunaszerdahely, 2004.
- Tari Lujza, szerk.: *A kolonyi templom előtt. Válogatás Ürge Mária népzene gyűjtéséből*. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 32. Dunaszerdahely, 2004.
- Fügedi János–Takács András: *A Bertóké és társai. Jóka falu hagyományos táncai*. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 34. MTA Zenetudományi Intézete–Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya. Budapest–Dunaszerdahely, 2005.
- Ág Tibor–L. Jóba Ferenc: *Az árgyélus kismadár. Martos falu népzenei hagyománya*. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 36. Dunaszerdahely, 2006.
- Pelle Andrea: *Sej, Bást falu sáros, Óbásttal határos. Medvesalji népdalok*. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 37. Dunaszerdahely, 2006.
- Ág Tibor: *Lement a vacsoracsillag*. 2. javított, bővített kiadás, Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 42. Dunaszerdahely, 2008.
- Bors Éva: *Mély kútba tekinték. Népi táncos gyermekjátékok*. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 41. Dunaszerdahely, 2008.
- Ág Tibor (szerk.): *Virágok vetélkedése. Válogatás Szijjártó Jenő népzenei gyűjtéséből*. 2. javított kiadás, Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 43. Dunaszerdahely, 2008.

A Népzenei Adattár magára vállalja a felvidéki magyar közművelődés és kultúra, ezen belül a népzenei mozgalom szakmai támogatását és irányítását. Ennek a munkának alapját képezi a népzenei gyűjtemény tudományos feldolgozása, ehhez kapcsolódik népzenei kiadványok készítése és a *Bíborpiros szép rózsá* országos népzenei vetélkedő szervezése és lebonyolítása.

**Megnyitóbeszéd a „Vojnich Oszkár, az utazó (1864–1914)”
című kiállításon
(Szabadka, Városi Múzeum, 2014. május 17.)**

Tisztelt Megnyitó Közönség!

Ebben a kiállítóteremben és múzeumban, Szabadka városában, sőt, talán egész Bácskában is alighanem felesleges feltenni a kérdést: ki volt Vojnich Oszkár? A választ bárkitől azonnal megkap(hat)juk: bárói rangú, de nemesi előnevét szerényen soha nem használó, jogi végzettségű dúsgazdag földbirtokos–mágnás–mecénás, az Országos Kaszinó tagja, akinek családja és rokonsága fontos szerepet játszott a trianoni Magyarország előtti Szabadka szabad királyi városának politikai és közéletében. Emellett, nem mellesleg, sőt, szempontunkból még inkább és mindenekelőtt: világutazó, földrajzi író, vadász, néprajzi gyűjtő, fényképész, sportember, a Magyar Léghajós Klub Turul nevű léghajójának egyik első utasa, aki születésének 150., halálának pedig 100. évfordulóját ünnepeljük éppen most! Ha viszont ugyanezt a kérdést szülőföldjén és a lokálpatrióták viszonylag szűk körén túl, mondjuk Budapesten, a Kossuth téren, a Néprajzi Múzeum bejáratánál tennénk fel, már nem vagyok biztos benne, hogy sokan meg tudnák válaszolni – holott e múzeum rejti többek között az 1906–1908 közötti, másfél éves óceániai útjáról származó mintegy 100 tárgyat és 650 fényképfelvételt, nem számítva itt most a többi útjáról (Afrika, India, Délkelet-Ázsia, Amerika) hazahozott egyéb tárgyakat és fotográfiákat! És ha végezetül a kérdést úgy tennénk fel, hogy vajon jól sáfárkodunk-e, mi magyarok, Vojnich Oszkár örökségével? – már magam is elbizonytalanodnék. A kép bizonyosan nem annyira egyértelmű és pozitív, mint amennyire szeretnénk!

Igaz, sok körülmény, köztük történelmi-politikai okok, világégések és -romlások, országhatárváltozások is közrejátszottak abban, hogy így történt. Ami egykor összetartozott, szétszakadt; elpusztult több, mint amit nálunk nagyobb, gazdagabb és szerencsésebb országok is nehezen tudnának kiheverni, s közel egy évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy a dolgok ismét – legalábbis valamilyen szinten – a helyükre kerüljenek. Eljött tehát az ideje annak, hogy e jeles évforduló alkalmából mindenre kiterjedő figyelemmel számba vegyük Vojnich Oszkár örökségét: néprajzi és trófeagyűjteményeit, fényképfelvételeit, úti leírásait, s megpróbáljuk elhelyezni őt és életművét saját korában, saját céljaihoz és lehetőségeihez, nem utolsósorban pedig saját korának hasonló teljesítményeihez képest!

Amikor e vállalkozásba kezdünk, két csapdát is meg kell próbálnunk elkerülni. Az egyik a túlértékelés. Számos példa van rá, tudjuk: a lokálpatrióta büszkeség túl gyakran hajlamos rá, hogy nemzeti vagy pláne nemzetközi szempontból kevésbé jelentős életműveket értékükön felül becsüljön – legyen

szó művészekről, tudósról vagy közéleti személyiségekről –, hisz a szűk kitekintés, a lokális horizont nem mindig megfelelő alap ahhoz, hogy valós ítéletet alkossunk. Ha aztán a szóban forgó személynek az idők folyamán valószínű kultusza alakul ki, igen nehéz az érzelmek által is motivált véleménnyel szembeszállni. Ne tagadjuk, ennek a veszélye Vojnich esetében felmerülhet: családjának jelentős közéleti szerepe és befolyása, mesés gazdagsága, hősi regényes élete és máig talányos halála mind-mind hozzájárul(hat) ahhoz, hogy személyét legendák övezzék és életművének jelentőségét mitizálják. Mindez – párosulva a Trianon utáni szétszakitottságból eredő kényszerszünettel és felejtéssel, majd az utóbbi évtizedek nemzet-újraegyesítő buzgalomával – hozzájárul(hat) ahhoz, hogy Vojnich Oszkár tevékenységét és életművét máig nem értékelte senki objektívan és átfogóan szaktudományos – néprajzi, természettudományi, fotótörténeti stb. – szempontból. Noha életéről és tevékenységéről több mű is megjelent,¹ sőt, nevét civil szerveződés, a vajdasági Vojnich Oszkár Polgári Egyesület viseli, amelynek példaképül szolgál,² mint arról a kiállítás kurátora, Papp Árpád a kiállítás vezetőjében részletesen beszámol, Vojnich gyűjteményének Szabadkán maradt része, amely oly sok hányattatáson ment keresztül (de tegyük hozzá, a budapesti múzeumokba került része is), mindmáig jórészt *feldolgozatlan* – annak ellenére, hogy gyűjtőjüknek az utóbbi időben több kiállításban is törekedtek emléket állítani.

A másik csapda az alábecsülés. Ez persze Vojnich esetében – különösen itt Szabadkán – inkább elméleti lehetőség, mintsem valós veszély. Gyűjteménye, írásai, életműve magukért beszélnek. Ha lehet ilyet mondani: már életében halhatatlanná vált. Nincs olyan, magára valamit is adó írástudó, aki el kívánná vitatni a jelentőségét. Egyébként is: ha Vojnich Oszkár teljesítménye esetleg nem mérhető egy világhírű felfedezőével, egy *Nobel-díjas* tudóssal, egy világviszonylatban is számottevő múzeumgyarapító gyűjtőével, az levon-e valamit az értékéből *számunkra*? A kérdés persze ettől függetlenül is felmerül, hogy mit becsülünk és tisztelünk benne. Ki ő és mi ő? Hol van a helye a magyar, sőt, a nemzetközi tudományosságban és szépirodalomban? A kérdés megválaszolására – véleményem szerint – a szaktudósok hivatottak: azok, akik a Vojnich által beutazott területek néprajzában, földrajzában, botanikájában, zoológiájában és geológiájában, utazási irodalmában, valamint fotográfia-történetében – ki-ki a maga tudományában – otthon vannak. Ez a nem kis

¹ Székely Tibor: *A világgáró vadász*. Szabadka, Életjel, 1980; Kalapis Zoltán: *Régi bácskai és bánáti utazók*. Újvidék, Fórum, 1987; Lelbach Gyula: *A világgáró földesúr. Vojnits Oszkár élete és vadászkalandjai*. Bp., Akaprint Kiadó, 2009.

² Lásd Medveczky Attila interjúját az egyesület elnökével, Szilágyi Dorottyaival, 2010.09.10-én. <http://www.eredetimiep.hu/fuggetlenseg/2010/szeptember/10/7.htm> Letöltve: 2014.05.15.

léptékű, interdiszciplináris feladat még előttünk áll, s e jubileumi kiállításnak egyik célja épp ennek tudatosítása az arra illetékesek, mindannyiunk körében!

Az itt következőkben e feladat egy részének elvégzésére fogok a magam szakterületén, Vojnich *óceániai utazásához* kapcsolódóan kísérletet tenni. Ahhoz azonban, hogy okfejtésem követhető legyen, röviden be kell mutatnom korának, a 19. század végének – 20. század elejének leghíresebb magyar óceániai utazóit, gyűjtőit, a Néprajzi Múzeum óceániai gyűjteményeinek történetét, hogy annak tükrében tudjak aztán rámutatni Vojnich hozzájárulására és jelentőségére.

Vargyas Gábor a megnyitóbeszédét tartja
(Forrás: Szabadkai Városi Múzeum)

Magyarország nem lévén gyarmati hatalom, a távoli-exotikus földrészek – az őshaza szempontjából kivételes jelentőséggel bíró Ázsia kivételével – csak esetlegesen kerültek a látóterébe, különösen a tőlünk legtávolabb fekvő csendes-óceániai vidék és Ausztrália. E területen a magyar gyűjtőtevékenység a millennium táján indult meg, politikai okok miatt érthető módon az akkori német gyarmat: Északkelet-Új-Guinea vidékén. A múzeum ma világhírű gyűjteményét két, eredetileg természettudományos képzettségű gyűjtőnek, Fenichel Sámuelnek (1868–1893) és Bíró Lajosnak (1856–1933) köszönhetjük. Előbbi 1891–1893 között 13 hónapot töltött az akkor még néprajzi szempontból szinte teljesen érintetlennek tekinthető szigeten, ahol természetrajzi gyűjtés mellett ún. „ethnographicák” gyűjtésével is foglalkozott – mígnem a malária egy különösen súlyos válfaja, a fekete vízláz miatt életét nem veszítette.

Hazajuttatott gyűjteménye 2460 tárgyból és 30 fotóból áll, amelynek különös értékét a tárgyak (és azon belül is a valláshoz kapcsolódó művészeti tárgyak, szobrok, maszkok stb.) nagy száma mellett a gyűjtés korai időpontja, illetve az adja meg, hogy e területen a hagyományos kultúra röviddel Fenichel (és Bíró) ottjárta után gyakorlatilag teljesen megsemmisült vagy átalakult.

Fenichel munkáját Bíró Lajos folytatta, aki ugyancsak természetrajzi gyűjtő volt. Ő nemzetközi viszonylatban is párját ritkító módon, 1896–1902 között hat évig (!) élt Új-Guineában, ahol olyannyira beilleszkedett a pápuák társadalmába, hogy a nyelvüket megtanulta, helyi feleségei voltak, s mind természetrajzi, mind etnográfiai tekintetben kiemelkedő értékű gyűjteményt küldött haza: néprajzi gyűjtése közel 6000 tárgyra rúg, fényképfelvételeinek száma 300 fölötti, míg természetrajzi gyűjteménye több mint 200 000 állatot, főként rovar, de madarakat, csigákat, hüllőket és más egyebet tartalmaz. Természettudományos jelentőségét bizonyítja, hogy halála után több mint 200 fajt és 18 nemzetséget neveztek el róla! Bíró néprajzi gyűjtésének különös értékét a tárgyakhoz mellékelt rendkívül részletes jegyzetek adják, amelyek saját korukban és azóta is egyedülállónak számítanak.

A Néprajzi Múzeum óceániai gyűjteményeinek harmadik nagy megalapozója az egyik legnagyobb magyar arisztokrata család sarja, gróf Festetics Rudolf (1865–1943), aki egész más célból utazott a Csendes-óceán vidékére, mint elődei: kalandvágó természetét élte ki azzal, hogy 76 tonnás jachtján (amelynek szalonját velencei tükör és zongora díszítette a fényképfelvételek tanúsága szerint) nyolc (!) évig tartó nászútra – ebből öt évet, 1893–1898 között Óceániában töltöttek –, többek között „kannibál” pápuák közé vitte fiatal amerikai feleségét... (Csak csöndben jegyzem meg, hogy a frigynek még az út lezárulta előtt vége lett... a hölgy Singapore-ban faképnél hagyta hitese urát és mire Festetics hazaért, már ki is mondták a válást!) Elképesztő gazdagságú gyűjteménye 1600 tárgyból és 600 fölötti fotóból áll, és Óceánia szinte összes szigetcsoportja képviselve van benne, különösen Melanézia azon részei (Salamon-szigetek, Admiralitás-szigetek), ahonnan korábban a múzeumnak még gyűjteménye nem volt.

Az előzőkhöz képest a negyedik nagy gyűjtő, Vojnich Oszkár (1864–1914) céljai és lehetőségei egészen mások voltak. Festeticshez hasonlóan ő is a teljes szigetvilágot akarta látni, útját azonban menetrend szerint közlekedő gőzösökön tette meg, amelyek ekkorra (1906 decembere – 1908. május 30.) már többé-kevésbé behálózták a teljes csendes-óceáni szigetvilágot. Ez a körülmény eleve korlátozta gyűjtési lehetőségeit: másfél évig tartó úton, örökös átszállásokkal, rövid ideig időzve egy-egy helyen, eleve nem remélhetett olyan kapcsolatot kialakítani a helyi lakosokkal, mint Fenichel és Bíró; túl sok tárgyat ráadásul, Festeticstől eltérően, nem vihetett magával az örökös úton levés miatt. Célja Óceániában amúgy is mindenekelőtt az itt meglehetősen élénk vulkáni tevékenység megfigyelése volt, jöllehet Új-Zélandon a helyi la-

kosok életkörülményei is felkeltették a figyelmét.³ Gyűjteményének kiemelkedő része így nem az amúgy is alig 100 darabra rúgó tárgyi anyag, amelyben viszonylag kevés kiemelkedő darabot találunk, és amely a csendes-óceániai szigetvilág, azon belül is elsősorban Polinézia szinte egészét reprezentálja, hanem a 650 körüli kitűnő fényképfelvétel.

A fényképeire külön fel kell hívnom a figyelmet: Fenichelnek 30, Bíró Lajosnak 300 körüli fényképét ismerjük, holott ők évekig éltek Új-Guinea szigetén; a saját jachtján utazó Festetics már több mint 600 felvétellel büszkélkedhet; Vojnich pedig egyedül Óceániában 650 fényképet készített, de ha beszámítjuk az összes többi földrészen tett utazásának eredményét is, 1300 körüli darabra rúg a gyűjteménye! A számok növekedése nyilvánvalóan a technika előrehaladását, illetve a folytonos utazás közben mindig változó körülmények miatti új meg új felvételek lehetőségét, sőt, csábítását tükrözi. Akármilyen is az oka, páratlan kincs, egy mára már teljesen megváltozott, átalakult világ lenyomata.

A fentiekből – azt hiszem – nyugodtan levonható a következtetés, hogy az utazás időtartama, körülményei, céljai, lehetőségei eleve meghatározzák azt, hogy ki mit és hogyan gyűjt; nincs sok értelme tehát az összehasonlítógatásnak és a számszerű méricskélésnek. Vojnich gyűjteménye nem elsősorban a tárgyak száma, az egyes darabok ritkasága vagy minősége (bár e tekintetben sincs szégyellnivalója), vagy esetleg a gyűjtés időpontja miatt értékes – ami Polinéziát tekintve, amit viszonylag jól bejárt, már „kései”, az éppen csak hogy meglátogatott Melanéziában viszont még „korai”. Hanem amiatt, hogy jól egészíti ki egy már meglévő múzeum, a budapesti Néprajzi Múzeum tárgyi anyagát; olyan helyekről szolgáltat anyagot, ahol más gyűjtők nem jártak, amelyek tehát „fehér foltok” az intézmény vagy a tudományos közvélemény számára. És akkor még nem beszéltem arról, amit nem is olyan régen még tudományos körökben is hevesen vitattak, de amivel kapcsolatban mára teljes konszenzus mutatkozik: hogy a kulturális változást, az európaiak hatását tükröző giccses „turista művészeti” darabok ugyanolyan fontos darabjai lehetnek egy a kultúra egészére, annak dinamikájára és történeti változásaira is figyelő gyűjteménynek, mint az „érintetlen, ősi” kultúrát tükröző darabok! Ilyen értelemben egy Tahitiről származó, kakastollakkal díszített Triumph melltartónak is lehet ugyanolyan fontossága, mint egy szellemöst ábrázoló maszknak. (A példát szándékosan *nem* Vojnich gyűjteményéből idéztem, akinek gyűjte-

³ Lásd *A Csendes-óceán szigetvilága. Úti jegyzetek*. Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1908: 3. „Előszó helyett”: „Tekintve, hogy leginkább a vulkánikus vidékeket kerestem fel, ez irányban talán átléptem az általános érdeklődés határát, ugyanígy állhat a dolog a két New-Zealand szigeten és San-Franciscoban szemetszűrő szociális viszonyok tárgyalásánál. Mint nem szakbeli, itt természetesen messze elmaradhattam a tudományos bírálat alávehető munkásságtól, amiért ezenel lekritizálom magamat, de mégsem változtatok a friss benyomások hatása alatt tett feljegyzéseken.”

ményében – mint erről a kiállítás meggyőző bizonyítékkal szolgál – zömében tipikus, a gyűjtők körében ismert, a korabeli kultúrát jól reprezentáló darabok vannak, köztük néhány kiemelkedő műtárggyal.)

Végezetül Vojnich óceániai gyűjteménye – még ha idő híján és szakmai kompetenciám okán most így is jártam el – *nem választható el* gyűjteménye többi részétől, az afrikai, amerikai, délkelet-ázsiai stb. tárgyaktól; mint ahogy, egy lépéssel tovább menve, néprajzi gyűjteménye sem választható el természettudományi anyagától, trófeagyűjteményétől, emléktárgyaitól, fényképeitől, naplójától és levelezésétől. *Önmagában vizsgálva mindegyik* torzó, amely szükségszerűen csonka képet mutat; az egész csak egyben és egységében, számos szakterület kutatóinak összeműködésével értékelhető és szólaltatható meg egy jövőbeli tudományos feldolgozás során. Vojnich értékére és jelentőségére csak akkor fogunk valódi választ kapni, ha ezt a munkát ráadásul nem lokális, vagy nemzeti, hanem nemzetközi kitekintésben fogjuk elvégezni.

Bevezetőnk végén tegyük fel a megkerülhetetlen kérdést: mi vitte mindig új meg új utakra Vojnich Oszkárt, miért töltötte életének javát világszűrés, utazással? Életfilozófiáját, az utazás – számára való – értelmét *A Spitzbergákig* című, 1899-ben megjelent könyvének „Barátaimhoz” címzett bevezetőjében fogalmazta meg: *„Idegen világrészeket járva, senki által sem ösmerve, senki által sem háborgatva, magunkat teljesen átengedhetjük az újság ingerének, a szemlélődésnek. Élvezni tudunk mindent német, franczia, spanyol földön eltelve a tudás vágyától, félretelve a chauvinismus szükséges, de úton alkalmatlan felfogását. Kiléptem egyelőre közületek, a kik foglalkozástok mellett maradtatok; én most csak utas vagyok, nagy körben haladó látkörrrel; más és más vidéken, más és más szokások közepette mindenütt beleélve magamat az újságba, az újság ingerétől áthatottan. Ugy érzem tágabbra nyílt tekintettel látom innen a világot. Utas-filozófiám körülbelül ezekben öszzpontosul. Minden kilométerrel való távolabb jutás egy paránnyal tágitja tekintetünket; az, a ki az egész világot bejárta, talán már egy kis világot hord magával; a ki pedig jó szívvel indult a körútra, talán az egész világot szívébe zárta – mert mindenütt akadunk jóra, mindenütt látunk szépet!*

Több jóindulatot, bocsánatra készséget, igazságosságot, elfogulatlanságot érzek magamban a szokottnál mindig, ha úton vagyok... *Madár szeretnék lenni, hogy gyakrabban lehessenek úton, hogy mindig távolabbra lássak... [...]* *Hű akarok maradni a hangulataimhoz, hűen akarom leírni lelki állapotaimat, ez tükrözi vissza a nyert benyomásokat. A világ minden részéről vannak már érdekes útleírások [...]. Ezekkel én a versenyt fel nem vehetem, addig tehát, a míg kevésbé ösmert vidékekre nem érkezem, a honnan a szárazon elmondott hírek is kielégítik a tudnivágyat – árnyalatokat, körvonalakat rajzolok le magamból: a bevezetést evvel pótolom, ez legyen keretje is útleírásomnak.”⁴*

⁴ *A Spitzbergákig. Úti jegyzetek.* Bp., Singer és Wolfner, 1898. 3–4. Kiemelések tölem. V. G.

Ezek a gondolatok a turista-ipar világméretű térhódítása idején ismerősként hangozhatnak a 20–21. század emberének is. Az „újdonság varázsa”, amivel „látókörünket tágítjuk”, az „idegen kultúrák be- és elfogadására való törekvés”, a „jónak és a szépnek mindenütt való felfedezése” olyan gondolatok, amelyek Vojnich óta is milliókat indítanak útra. Köztük hétköznapi, egyszerű embereket, „turistákat”, de tudós utazókat, jó tollú írókat is. Ők azok, akik a szó legnemesebb értelmében vett ismeretterjesztés és közművelés szellemében, pénzt, időt és fáradságot nem sajnálva, szűkebb és tágabb pátriájuk, nemzetük gyarapodását szolgálják – mindenek előtt és fölött.

Amint egyikük, a hozzánk oly közel álló Vojnich Oszkár írja: *„Kevés ismerősöm tölt el huzamos időt a Kelet egy bizonyos pontján s így amit magyar szemmel láttam, némi érdekeltséget kelthet körökben. Hozzájok intézem tehát előszómat s kérem, hogyha egyebet nem, számítsák esetleg azt az előnyömrre, hogy nem akarom megtartani magamnak, amit láttam és tapasztaltam, hanem tárgyilagosan és önzetlen lélekkel bocsájtom közre mindenki számára.”*⁵

VARGYAS GÁBOR

⁵ *British India. Burma, a Maláji félsziget és Siam.* Bp., Singer és Wolfner, 1913. 4. „Előszó helyett”.

ALMA MATER

Néprajzi ismeretek oktatása a mendei Géza Fejedelem Általános Iskolában¹

Az intézmény

Mende egyetlen általános iskolával rendelkezik, amelyhez egy alsó tagozatos osztályokat működtető tagiskola tartozik Pusztaszentistvánon. Intézményünk nagyon sok kistelepülés iskolájához hasonlóan nem kerülhette el az összevonást, így 2007 óta az Úri községgel létrehozott társulás hét intézményt (óvodák, iskolák, művelődési házak, művészeti iskola) fog össze NOKI ÁMK² néven. Az általános intézményi nevelési és oktatási program lehetővé teszi, hogy a tagintézmények saját pedagógiai programmal működjenek. A mendei Géza Fejedelem Általános Iskola is megőrizhette sajátos arculatát és folytathatja a helyi tantervvel működő nyolc évfolyamos néprajzoktatást.

Az iskolában minden évfolyamon két párhuzamos osztály indul. Alsó tagozaton az egyik osztály Mendén, a másik Pusztaszentistvánon. Felső tagozat csak Mendén van, így a pusztaszentistváni gyerekek is ötödiktől Mendén folytatják tanulmányaikat.

A tantestületben 22 pedagógus dolgozik. A szakos ellátottság 91%-os.

Iskolánk a településen élő tanköteles korú gyermekeket látja el. Tanulóink sorában előfordulnak részképesség zavarral küzdő és fogyatékkal élő gyerekek is, akik integráltan tanulnak.

A mendei Géza Fejedelem Általános Iskolában tehát nincsenek semmiféle átlagtól eltérő lehetőségek, különleges tárgyi vagy személyi feltételek, minden tekintetben egy átlagos vidéki iskola. A tantestület nyitottsága és az iskolavezetés pozitív hozzáállása tette lehetővé, hogy helyi tantervvel önálló tantárgy keretében mind a nyolc évfolyamon bevezethettük a néprajzoktatást heti egy, éves szinten 37 órában.

¹ Az alábbi írás 2011-ben készült. Azóta sok minden megváltozott. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajz szakán jelenleg nem folyik tanárképzés. A mendei Géza Fejedelem Általános Iskola ismét önálló intézmény lett 2014 júniusától és a tagiskola már nem működik. Életbe lépett 2012-ben az új Nemzeti Alaptanterv, ami a hon- és népismeretet kötelezően választható tantárgyként írja elő ötödik évfolyamon. Mindezek mellett mégis lehet még aktualitása ennek az összegzésnek, mert az intézményben továbbra is nyolc évfolyamon tanulhatnak néprajzi ismereteket a diákok a helyi tanterv keretében és talán lesz még esély néprajz szakos tanárok képzésre is.

² Nevelési Oktatási Közművelődési Intézmény – Általános Művelődési Központ.

Előzmények

Már a Nemzeti Alaptanterv megjelenésének évétől iskolánk heti egy óra időkeret biztosításával lehetővé tette, hogy első osztálytól negyedikig a gyerekek önálló tantárgy keretében tanulhassanak néprajzi ismereteket. Az 1994/95-ös tanévtől induló oktatási program akkor még kísérleti jelleggel próbálta a NAT-ban meghatározott célkitűzéseket megvalósítani. Az első négy évfolyamon hetente egy alkalommal az órarendbe építve tartottunk néprajzórát, amit a magyarórák terhére tudtunk beiktatni az alsó tagozatosok tanrendjébe.

A tananyagot a Nemzeti Alaptanterv célkitűzéseinek és követelményrendszerének figyelembevételével, illetve a gyerekek életkori sajátosságainak megfelelően állítottunk össze. Természetesen az évek során tartalmilag és mennyiségileg egyaránt sokat alakult, változott az ismeretanyag, figyelembe véve az előző évek tapasztalatait.

Az első osztályosokkal a különféle mondókák (állathívogatók, -riasztók, nap- és esőhívogatók, kiolvasók), találós kérdések mellett a játékok kaptak hangsúlyos szerepet. A korosztálynak megfelelően énekes körjátékok, fogócskák, felelgetős játékok, sportjellegű ügyességi játékok alkották a tananyag tekintélyes részét, de tárgykészítő játékokkal is megismerkedtünk.

Második osztályban megtanultuk a hónapok elnevezéseit, a naptári év jeles napjaihoz kapcsolódó időjárási regulákat, népszokásokat, szokáscselekvéseket vettük sorra. A témához kapcsolódóan egyszerű tárgyakat készítettünk (pl.: Gyertyaszentelő Boldogasszony napján dióhéjból készült méces, Illés-naphoz kapcsolódóan szélforgó), a nyolcévesek számára is elsajátítható kézművestechnikákkal ismerkedtünk meg. A jeles napokhoz kapcsolódóan legendákat olvastunk a szentek életéről.

Harmadikban került sor a közös munkaalkalmakhoz, illetve a naptári év ünnepeihez fűződő szokások megismerésére, dramatikus megjelenítésére. Az őszi gazdasági munkák, a téli köszöntő szokások, a tavaszi ünnepek nagyon sok lehetőséget kínáltak az alkalmak szokásainak eljátszására.

A negyedik osztályos tananyag a gazdálkodás megismerésére épült. Beszélgettünk a gyűjtögetés, a halászat, a vadászat, az állattartás, a földművelés tízévesek számára is érthető elemeiről, munkafolyamatokról. A gyerekek egy külön füzetben maguknak készítettek *Néprajzi lexikont*, amibe a megismert új kifejezéseket írták fel.

Az alsó tagozat négy évfolyama számára összeállított tananyag, tanmenetekkel és tanári útmutatásokkal 1998-ban megjelent a Modinfo Kft. módszertani füzet sorozatában.

A felső tagozatosok számára szakköri keretek között biztosította az iskola, hogy az érdeklődők tovább foglalkozhassanak néprajzi ismeretekkel. Ez a rendszer a Kerettanterv bevezetéséig működött.

A nyolc év során azok az ismerettartalmak, feladatok, amelyek jól működtek a gyakorlatban, és hosszú távon is kiállták a próbát, képezték alapját a

kerettantervi előírásoknak megfelelő tankönyveknek. A Hon- és népismeret modul tantervi megjelenésekor (2000-ben) a mendei iskola tanulóinak készültek a tanulást segítő munkáltató tankönyvek 2001-ben, a Kerettanterv bevezetésének évében, kéziratos formában már ezekkel kezdtük el a tanulást. 2003-tól a tankönyvek a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában eljutottak az ország számos iskolájába.³

A tantárgyi modul megjelenésével iskolánkban is megváltozott az addigi gyakorlat. Alsó tagozaton megszűnt a néprajzoktatás, és a tantervi előírásoknak megfelelően ötödik, hatodik évfolyamon kapott helyet az ismeretanyag évi 37 órában (ez a tanterv által biztosított óraszám kétszerese).

2007-ben próbálkoztunk először a tananyag továbbvitelével a felsőbb évfolyamokon. Ekkor indult el hetedikben az *Élet a természetben* tankönyv segítségével a néprajzi ismeretek oktatása, majd 2008-ban a nyolcadikosok is folytathatták a néprajztanulást az *Élet a társadalomban* könyv segítségével. Mivel ezeken az évfolyamokon a hon- és népismeretre már nem vonatkozik tantervi előírás, a Nemzeti Tankönyvkiadó sem vállalta fel a tankönyvek kiadását. A mendei Géza Fejedelem Általános Iskola saját költségén (a szülői munkaközösség segítségével) készítette el a hetedik és nyolcadikos könyveket.

Szintén 2008-ban döntött úgy az iskola tantestülete, hogy intézményünk sajátos arculataként helyi tanterv keretében felvállaljuk mind a nyolc évfolyamon a néprajzoktatást. Ehhez a mendei önkormányzat – mint fenntartó – is jóváhagyását adta, és minden évfolyamon biztosították az önálló órakeretet a tárgy bevezetésére. A 2008/2009-es tanévtől kezdve tanul iskolánk minden tanulója heti egy órában néprajzot.

Helyi tantervünk a néprajzi ismeretek oktatására

Helyi tantervünk kialakítása során törekedtünk olyan módon megszervezni a néprajzoktatást, hogy az elsőtől nyolcadik évfolyamig végigvonuló ismeretanyag egyre bővülő háttérismeretként segítse a többi tantárgy tanítási-tanulási folyamatának megvalósítását. Ehhez minden évfolyamon figyelembe vettük a többi tantárgy tantervi követelményeit, valamint minden osztályban önálló tantárgy keretében biztosítunk lehetőséget a magyar népi kultúra széles körű megismerésére, hogy a gyerekek rendszerben közvetített ismereteket kapjanak.

Az első négy évfolyamon a tananyag megismerésének alapja az „évkör”. Az idő körforgására épül a hagyományok, szokások ismeret- és tevékenységköré-

³ Az *Élet a házban* (5) és az *Élet a faluban* (6) tankönyvekhez tanári kézikönyvek is készültek CD-n, majd 2006-ban *Hon- és népismeret atlasz*-szal egészült ki a tankönyvcsalád. A Hundedac taneszköz minősítéssel mindkét tankönyv *arany*-, az atlasz pedig *bronz*-díjat kapott.

nek koncentrikus bővülése, egyre komplexebbé válása. Ebből adódóan több tananyagrészt más-más aspektusban több tanéven keresztül visszatérően is megjelenik a tantervben, lehetőséget adva az ismeretek bővítésére, más szempontú megközelítésére. Így alkalom nyílik a folyamatos gyakorlásra, a lemaradók felzárkóztatására, illetve a tehetséges tanulóknak a témakör tananyagán túlmutató feladatok segítségével történő fejlesztésére.

Ez a négyéves ismeretanyag sok tekintetben alapul a kezdeti koncepcióra, amelyet az előzmények fejezetben vázoltam fel. Ugyanakkor a tananyag rendszerezése új struktúrát kapott azáltal, hogy az idő áll a középpontban, mint szervező elem.

Az első évfolyam tananyaga az év hónapjait mutatja be, és rajzos formában segíti azok évszakokhoz kötését. Minden hónaphoz egyszerű, rövid szövegek, időjárási regulák, találós kérdések kapcsolódnak. Az évszaknak megfelelő játékok, dalok, vagy kézművestevékenységek is segítik a hónapok megismerését, a természet változásának nyomon követését.

A második évfolyamon az első osztályban megismert hónapokhoz kapcsolható tevékenységekkel, a gazdálkodó életből vett példákkal foglalkozunk. A tevékenységekhez köthető mondókák, népdalok, játékok, egyszerűbb szokások megismerése után kerül sor a megszerzett ismeretek elmélyítésére. Ebben a szakaszban fontos szerepet kapnak a népi gyermekjátékok és az egyszerűbb motívumkincsű néptáncok is.

A harmadik évfolyamon a gyerekek már elég jól tudnak olvasni, így az esztendő jeles napjainak és az azokhoz kapcsolódó szokások megismerésének nincs technikai akadály. Kalendárium jelleggel mutatjuk be a naptári időpontokhoz köthető jeles napokat, azok rövid eredetét és a hozzájuk köthető népi megfigyeléseket, szokáscselekvéseket, szokásokat. A gyerekek a megismert jeles napokat saját rajzaikkal illusztrálják. Megismerkednek kapcsolódó szólásokkal, közmondásokkal, regulákkal, rövidebb népmesékkal. Bizonyos napokhoz köthető tevékenységet időben aktualizálva maguk is kipróbálhatnak.

Az esztendő a negyedik évfolyamon kerekedik teljessé a gyerekek tudatában. A megismert időkeret először megtelt a mindennapi tevékenységgel, majd a hétköznapi sorából kiemelkedő jeles napokkal. A negyedik évfolyam során ebbe a keretbe illesztjük be az ünnepeket. Megismerkednek a gyerekek a három nagy ünnepkör, a karácsony, a húsvét, és a pünkösd hagyományaival, szokásaival, népköltészetével, az ünnepek tárgykészletével. Betekintést nyernek a kifsarsang, az adventi és a farsangi időszak, a nyári napforduló szokásaiba is.

Az alsó tagozat négy éve alatt több síkon teljessé váló esztendő teremti meg azt az időbeli alapot, amelyre a felsőbb évfolyamokban egyre táguló körökben ráépíthetjük a gazdálkodó emberek életének megismerését.⁴

⁴ A Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában megjelent *Kerekedő esztendő* sorozat elsőől negyedik évfolyamig négy kötetben segíti a néprajzi ismeretek oktatását az alsó tagozaton. A korosztály életkori sajátosságaihoz igazodva mesekönyvek is ké-

Az ötödiktől nyolcadik évfolyamig terjedő négy év alatt szintén koncentrikus körökben bővülő ismeretanyag középpontjában a gazdálkodó ember élete áll. Az egyén helyének meghatározása a családban, a falu közösségében, a természetben és a társadalomban egyre nagyobb távlatokat nyit meg a tanulók ismereteiben, alakuló világképében.

Az ötödik évfolyamon a házzal és a család házban zajló életével ismerkedünk meg. A házról szóló témakörben rámutathatunk számtalan fontos összefüggésre. A ház mindig a helyi időjárási viszonyoknak megfelelő technikával, a természetes környezetben megtalálható anyagokból épül. Belső elrendezése, a szoba és a benne található tárgyak megmutatják az ott lakók társadalmi helyzetét, vallását, a család nagyságát, összetételét, az ünnepi alkalmak és a hétköznapiak különbségét. A konyha és a kamra tárgyai, munkaeszközei pedig a gazdálkodás, a család által végzett munka típusát tükrözik.

A környezet és annak tárgyai átvezetnek a mindennapi élet eseményeihez. Rávilágítanak a házban élő embereknek, egy-egy családnak a hétköznapijaira és az ünnepeire. A karácsonyi ünnepkör és a farsang szokásainak áttekintésével az ünnep általános fogalmának konkretizálására kerül sor. Egyúttal kialakul a tanulóknál annak ismerete is, hogy a már többé-kevésbé ismert népszokások (betlehemezés, regölés stb.) milyen környezetben játszódnak le, hogyan épülnek be egy teljes szokásrendszerbe, társadalmi közegbe és mennyire szorosan függnek össze a tárgyi kultúrával is.⁵

A hatodik évfolyamon a tananyag kiindulópontja a gazdálkodás. Először annak eszközeivel és épületeivel (a kamra és a gazdasági épületek), majd az évszakok által diktált mezőgazdasági munka rendjével és ritmusával foglalkozunk. Ehhez kötve jelennek meg a munkaalkalmakhoz kapcsolódó szokások, hiedelmek (arató és szüreti multságok, húsvéti határkerülés, Szent Györgynapi pásztorünnepek, Szent Márk-napi búzaszentelés stb.), amelyet a falu közössége együtt végez. A házból kilépve, és az ott élő család körét kitérítve a tágabb társadalmi közösségre, a falura tekintünk, megismerjük, hogy milyen társadalmi kapcsolatok kötik össze az embereket, nemük, életkoruk, vallásuk vagy társadalmi helyzetük szerint. Az életfordulós szokások összefüggésében az is megmutatkozik, hogy a falun belül az egyes ember életének fontos eseményei egyben a közösségben elfoglalt helyének változásait is jelenti.

A húsvét és a pünkösd szokásaival teljes lesz az egyházi év ünnepeinek megismerése, melynek során kirajzolódik a kereszténység előtti profán hiedelmek és a keresztény vallás összefonódása a falu ünnepi szokásaiban.

szültek a tanulás megkönnyítésére. *A karácsonyi asztal meséi* a karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódva több munkafolyamat áttekintését segíti. *A Fürtös bárány meséi* a húsvéti, pünkösd-i ünnepkör szokásait, valamint a pásztorélet jellemzőit mutatja be. *A diófa meséi* az életfordulós szokásokat veszi sorra.

⁵ A 2013-ban érvénybe lépett Kerettanterv alapján átdolgozott, *Szülőföldünk* címmel megjelent új ötödikes tankönyv a hatodikos ismeretanyag részeit is tartalmazza.

A hetedik évfolyamon a tanulók megismerkedhetnek a zsákmányoló gazdálkodás főbb területeivel. A gyűjtögetés, halászat és vadászat módjainak, eszközkészletének, táji jellemzőinek bemutatása mellett a természetes alapanyagok feldolgozásának folyamatába pillanthatnak be. A mesterségek közül a vízparti és természetett fonható növények hasznosítása, a fa-, a bőr-, az agyag-, és a fémművesség jellemzői szerepelnek a tananyagban. Külön fejezet foglalkozik a kender és a gyapjú feldolgozásával.

A mesterség gyakorlásának kereteivel (házi munka, házi ipar, céhek, iparosok) is megismerkedhetnek a tanulók, ahol már felvázolódik előttük a társadalmi rétegződés előképe a gazdálkodó életmódból kiváló specialistákkal, illetve mesterekkel kapcsolatban.

A nyolcadik évfolyamon a Magyarországon élő népek, népcsoportok, társadalmi osztályok és rétegek vizsgálatára kerül sor, amelynek keretében kirajzolódik a magyar társadalom szerkezetének 19. század végi képe. A magyarországi nemzetiségek, a felekezeti megoszlás, a nagyobb néprajzi tájak és népcsoportok megismerése mellett a tanulók betekintést nyerhetnek a paraszti társadalom rétegződésének, a polgárosodás folyamatának kialakulásába is.

Összefoglalva tehát: az ismeretek közvetítése az első négy évfolyamon időben bővül és a tananyag felöleli az egész esztendőt, bemutatva a hétköznapiakat, és az ünnepeket. Erre a biztos időbeli alapra épül rá a felső tagozat évfolyamainak térben táguló tananyaga, amely a család életéből kiindulva eljut a társadalom egészének megismeréséig.

Szakos tanítási gyakorlat

2007 januárjától féléves szakos tanítási gyakorlatra fogadtuk az ELTE ötödéves néprajz szakos hallgatóit, akik tanári szakként is felvették a néprajzot. A 2009–2010-es tanév őszi félévéig 29 néprajztanárjelölt teljesítette kiváló eredménnyel a vizsgatanítását.

Fontos kiemelni a fiatalok szakmai felkészültsége mellett elhivatottságukat, módszertani találékonyságukat, alapos felkészülésüket a tanítási órákra. Jelenlétük az oktatási folyamatban igazi színfoltot jelentett iskolánk és a tanulók életében egyaránt. Első pillanattól megértették az oktatási program lényegét, és átvették a tanítási folyamat ütemét, amelyben felváltva kapnak helyet az ismeretközlő órák és a dramatikus játékok, a kézművestevékenységek és a vetélkedő jellegű játékos tudáspróbák. Nem csak alkalmazták a gyakorlat elején megismert módszereket, hanem saját ötleteikkel tovább gazdagították azokat.

Nyitottságuk megnyilvánult minden rendhagyó megoldás befogadásában és megvalósításában. A kooperatív munkaformát nem csak a gyerekek körében tudták alkalmazni, hanem maguk is hajlandók és képesek voltak az együttműködésre a gyakorlat folyamán. Számtalan olyan óra valósult meg, amikor a tanárjelöltek egymást segítették a feladatok megoldásában.

Egy téli ünnepkör szokásait felelevenítő órán például az egyik hallgató felkészítette a regőlő csoportot, amíg a másik a köszöntőket fogadó családdal foglalkozott, közösen alakították ki a rögtönzött díszleteket, jelmezeket.

Más alkalommal a pütkösdi szokásokat úgy jelenítették meg a gyerekekkel, hogy az egyik hallgató a lányokkal a pütkösdikirályné-járást vezette, a másik pedig a fiúk pütkösdikirály-választásának ügyességi feladatait felügyelte.

Volt olyan játékos óra, ahol a tárgykészítő játékok kipróbálásában négyen is közreműködtek. A sportjellegű játékokat pedig forgószínpadszerűen vezényelték le több helyszínen.

Nem csak saját tanítási óráikat tartották meg és hospitáltak rendszeresen egymás óráin, hanem aktívan bekapcsolódtak iskolai hagyományainkba, rendezvényeinkbe is.

A Gergely-járás köszöntő csoportjának kísérőjeként éppúgy jelen voltak, mint a hon- és népismeret verseny döntőjének lebonyolításában. Nem egy hallgató, aki már egyetemi tanulmányait befejezte, munkahelyet is talált magának, örömmel tért vissza a verseny alkalmával segíteni.

A számtalan pozitív tapasztalat, amelyet a tanítási gyakorlatok alkalmával szereztünk, megerősít abban, hogy lehet szakképzett, elhivatott tanárokat képezni, akik kitűnően el tudják látni a néprajzi ismeretek tanítását. A szándék is megvan bennük, hogy tanárként foglalkozzanak a néprajzzal. Már csak az oktatáspolitikai figyelmre kellene hogy ráirányuljon erre a lehetőségre, és a középiskolai néprajzoktatás bevezetésével nem csak az egyetemet végzett néprajz szakos tanároknak biztosíthatnának munkalehetőséget, hanem az általános iskolában elindult hon- és népismeret-oktatásnak is megeremthetnék a folytatását. Mindezt elősegíthetné a közoktatás, az oktatáspolitikai és a néprajzos szakma körén belüli erőteljesebb konzultáció.

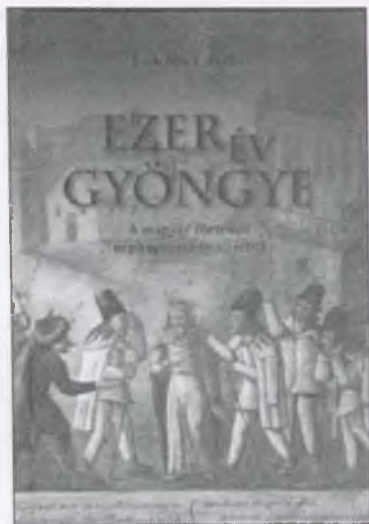
BAKSA BRIGITTA

SZEMLE

Könyv a magyar történeti néphagyomány köréből*

Lukács László: *Ezer év gyöngye. A magyar történeti néphagyomány köréből*. Szent István Király Múzeum Közleményei A sorozat 47. szám. Székesfehérvár, 2013. 328 old.

Lukács László lassan fél évszázada folytat néprajzi kutatásokat a magyarság körében, országhatáron belül és kívül egyaránt. Tudományos eredményei számos tanulmánykötetben, folyóiratban láttak napvilágot vagy hangzottak el előadás formájában. A szerző az elmúlt években elkezdte ezeket a tudományos eredményeket számba venni, és mintegy szintézisként önálló kötetekben is megjelentetni. Így született meg a táj- és népkutatással foglalkozó írásainak szintézise *Sárfőtől Mezőföldig* címmel, majd a *Néprajzi látásmód az ezredfordulón* című munkája, amely a tudományos munka mellett kibontakozó, azzal szorosan összefonódó közéleti és közművelődési tevékenysé-

gének eredményeit, valamint kutatói irányultságát és hivatástudatának mélységét, összetettségét tárta fel. 2013-ban két kötete is napvilágot látott, az egyik a *Tárgyak, életformák, népszokások* című, tematikus néprajzi tanulmányokat tartalmazó kötet, a másik pedig az *Ezer év gyöngye* című könyv, benne számtalan adattal, történettel, legendával a magyar történeti néphagyomány köréből. Vajon mit ért a szerző ezer év gyöngyén? Lukács László könyve bevezetőjében Csoóri Sándor *Bölcsőhelyem esőben* című versére utalva fogalmazza meg, hogy ezeréves történelmünk során, elsősorban történeti mondákban fennmaradt kulturális örökségünk értékeit nevezi ezer év gyöngyének. De ha elolvassuk ezt a könyvet, a történeti mondákkal együtt feltárul a teljes paraszti kultúra mentalitásában és világszemléletben tükröződő értéke, amely segíthet abban, hogy mai, modern világunkban könnyebben eligazodjunk.

A szerző a több évtized alatt összegyűjtött és publikált történeti mondákat a történelmi események sorrendjében tárja a nagyközönség elé. A magyar honfoglalás mondáit középkori történetek követik, elsősorban Szent Istvánról és Mátyás királyról, és külön fejezet foglalkozik az 1848–49-es szabadság-

* Elhangzott 2013. december 9-én a székesfehérvári Szent István Király Múzeumban rendezett könyvbemutatón.

harchoz kapcsolódó folklorisztikai hagyománnyal. De a népi emlékezet nem csak a királyokat és a nagy történelmi eseményeket tartja számon, hanem irodalmi nagyságokat, közéleti szereplőket is, például Csokonai Vitéz Mihályt, Vörösmarty Mihályt, Kossuth Lajost.

Lukács László korábbi, *Néprajzi látásmód az ezredfordulón* című munkájának írásaiból kirajzolódik egy olyan objektív néprajzi látásmód, amely a magyar nemzet értékeit komplexen és európaiságában vizsgálja. De egy szubjektív néprajzi szemlélet is megismerhető, amelynek legfontosabb eleme az elődök tisztelete és a lokálpatriotizmus. Mind az objektív, mind a szubjektív néprajzi szemlélet végigvonul az *Ezer év gyöngye* című kötetben is. A témaválasztás kapcsán sokszor maga a szerző utal kutatási irányultságára, érdeklődési körére, amely általában lokálpatriotizmusából, azaz a szülőföld szeretetéből, illetve egyetemi tanulmányinak helyszínéhez, Debrecenhez való kötődéséből fakad. Így került érdeklődésének homlokterébe Csokonai Vitéz Mihály, és természetesen Szent István, vagy a Fejér megyei születésű Vörösmarty Mihály. A népi kultúrára való komplex rálátás is lényeges vonása a kötetben közölt szövegeknek, hiszen a szerző nem csak azt vizsgálja, hogy egy-egy történelmi esemény vagy személyiség hogyan jelenik meg a szóbeli hagyományban, azaz a folklórban (tehát népdalokban, mondákban, hiedelemtörténetekben), hanem a tárgyi kultúra vonatkozó emlékeit is számba veszi, és ezeket fotókkal is illusztrálja.

A népi emlékezet és történelmi tudat azonban nem zárul le a modernizációval és a paraszti kultúra átalakulásával. A történelmi néphagyománynak mi magunk is részesei, létrehozói vagyunk. Amit mi ma teszünk, írunk vagy mondunk, arra emlékeznek majd az utódaink, és a következő generációk abból építik majd fel a történelemszemléletüket. A néphagyomány folytonossága a mi gesztusainkban is megnyilvánul, akár köztéri szobrot avatunk, akár kiállítást nyitunk, akár ünnepi szentmisén veszünk részt. Lukács László könyvében számos példát találunk a történelmi emlékezet jelenkori fenntartására, és ezek a példák nem pusztán hagyományápolásról szólnak, hanem olyan létfelfogást tükröznek, amelyben koherens egészként jelenik meg múlt, jelen és jövő.

A kötet rendkívül sok történetet, adatot, információt tartalmaz, és a szövegekből megismerhetőek a paraszti mentalitás azon összetevői, amelyek a modern kor embere számára is alapvető értékeket és fontos üzeneteket fogalmaznak meg.

A történelmi mondákkal kapcsolatban felvetődik a kérdés, hogy mi az az alapvető emberi szükséglet, amely a történelmi mondát életre hívja, és akár évszázadokon keresztül is megőrzi. Nyilván annak az eseménynek, amelynek rendkívül nagy az egész közösségre kiható jelentősége, annak az emléke hosszú ideig fennmarad a népi emlékezetben. Például az 1848-as jobbágyfelszabadítás emléke még az utóbbi évtizedekben is elevenen élt Fejér megye néphagyományában, és erre a szerző számos példát közöl saját gyűjtéseiből is. A legtöbb faluban fel tudták eleveníteni az emberek, hogy nagyszüleik,

dédszüleik hogyan értesültek a robot megszűnéséről. De a kontinuitás a szájhagyományban évszázadokon keresztül nehezen képzelhető el. A régmúltról szóló mondai történetek gyakran másodlagosan alakultak ki, évtizedekkel, olykor évszázadokkal a történet követően. Például a honfoglalás mondái vagy a Szent Istvánhoz kapcsolódó történetek bizonyos, hogy másodlagosan kerültek a néphagyományba. A könyvből kiderül, hogy a Szent István-kultusz gyökerei a szentté avatás idejébe nyúlnak vissza, és alapvetően az egyházi hagyományban gyökereznek. Szent István király tettei, a külső és belső ellenséggel, a pogánysággal folytatott harcai elsősorban középkori legendákban, krónikákban, történeti énekekben, tehát írott forrásokban őrződtek meg, de történeti mondákban is szerepelnek. A történetimonda-hagyomány kialakulásában nagyon fontos hangsúlyozni az irodalmi források fontosságát. Az emlékezet felfrissítését ugyanis alapvetően írott dokumentumok szolgálták. Lukács László könyvében a néphagyományból származó adatok mellett számos írott forrás is olvasható. Ezek olykor komoly könyvtári és levéltári kutatások eredményei. A történeti források és a szóbeli hagyomány összevetése, egymásra vonatkoztatása hiteles és alapos kutatói attitűdöt tükröz. De visszatérve az írásbeliség és a néphagyomány viszonyára, azt mondhatjuk, hogy alapvetően az iskolai oktatás, az egyház által életben tartott legendák, tankönyvek, ponyvanyomtatványok nyomán újult meg mindig a helyi hagyomány, amely a nép tudatában megőrizte a történet személyhez, időhöz és helyhez kötöttségét, de az alaptörténet gyakran változott, variálódott az alkalom és a hallgatóság függvényében. Tehát nem az alaptörténet, hanem az emlékezés maradt fenn folyamatosan. Talán azért, mert – a folyamatos variálódás ellenére is – a mondát őrző közösség mindig hitte a mondai cselekményt.

A történeti mondák spirituális, emocionális jellegének érzékeltetésére érdemes egy rövid, látszólag jelentéktelen, de nagyon sokat mondó adatot idézni Lukács László könyvéből. A közölt Szent István-ének nyilvánvalóan az egyházi hagyományban gyökerezik:

*„Ah! hol vagy magyarok tündöklő csillaga,
Ki voltál valaha országunk istápjja.
Hol vagy István király, téged magyar kíván,
Gyászos öltözetben teelőtted sírván.”*

A folyamatos emlékezet, a hit és a teljes azonosulás legszembetűnőbb jele figyelhető meg abban a gesztusban, hogy az ének utolsó sorához igazodva az esztergomi asszonyok az 1940-es évekig, de néhány falu asszonyai és lányai még a közelmúltban is feketében jelentek meg a Szent István-napi nagymisén. Tehát függetlenül attól, hogy közvetlen élmények hatására jött létre vagy későbbi, másodlagos átvétel, a történeti néphagyomány mindig lelki azonosuláson alapul és sajátos paraszti műltszemléletben gyökerezik. És éppen ezért a folklóremlékekben nem a nép történeti tudását és ismeretét érde-

mes vizsgálni, hanem azokat az emocionális tényezőket, amelyek elindítói voltak a hagyománynak. A történeti néphagyomány (legyen az népköltészeti alkotás, népszokás vagy népművészet), mindig olyan háttérét mutatja meg a történelmi eseményeknek, amit ilyen közletről semmilyen írásos dokumentum nem tud érzékeltetni.

Az elbeszélrt történetek egyik sajátos vonása – akkor is, ha nem személyes történeten alapuló visszaemlékezésről van szó –, hogy az elbeszélők a történelmi eseményt és a történelmi személyeket (különösen az uralkodókat) szinte mindig áttemelik a mindennapi élet szférájába, vagyis az elbeszélrt történet a helyi közösség életterében játszódik, a paraszti életmódot jellemző sajátos tevékenységekbe ágyazva. Pl. Bodajkon István király abban a templomban imádkozik, ahová nagyon behallatszik a békák brekegése; vagy Mátyás király a Velencei-tó körül jár és azon sajnálkozik, hogy a szárazságot még a nád is megsínyli. De ugyanakkor nagyon sok történetben jelenik meg a csoda, a varázslat, a természetfeletti hatalmak segítő ereje. Ezekben a csodás történetekben a hit kereszténység előtti és utáni elemei keverednek, de mindenképpen jelzik a vallás és hitvilág paraszti kultúrát meghatározó jelentőségét. Pl. a bodajki tóból a békákat István király imádkozása üzte el, Csokonait pedig mágikus erővel rendelkező embernek: táltosnak, garabonciásnak mutatják be a róla szóló mondák.

Lényeges kérdés, hogy a nép tudatában mitől válnak hősi korszakká történelmi események és mitől válnak példaképpé írók, vagy éppen közéleti személyiségek. Könnyen megérthető ez a felvilágosodás előtti ember világképében gyökerező paraszti múltszemléletből. Ebben a múltszemléletben ugyanis a múlt nem olyasvalami, ami az embertől független és tudományosan kell megismerni, hanem olyasvalami, amit az ember magában hordoz és a hagyományozódás következtében apáról fiúra száll. De nem azért hagyományozódik, mert ismerni kell, hanem azért, mert modellértékű és a jövő szolgálatára alkalmas az egyéni és közösségi boldogulás szintjén egyaránt. A paraszti múltszemléletben a történelmi események és személyiségek történelemkönyvek és szónoklatok nélkül is olyan tudatformáló erőként jelennek meg, amelyek az egyén és a közösség nemzeti identitását meghatározzák, és a hazaszeretetet ápolásában is kiemelkedő szerepet játszanak.

A „Haza” egy történetileg változó fogalom és a szó elsődleges jelentése a házhoz kapcsolódik, mert a paraszti kultúrában élő ember számára a saját szülőföld, illetve a települési közösség az elsődleges. Mindenhez a települési közösség jelenti a kiindulópontot. A paraszti múltszemlélet sajátossága, hogy abban a „Haza” soha nem közigazgatási vagy politikai fogalom, hanem az egyéni és közösségi létnek egy olyan része, amit szeretni lehet, a szeretet dimenziója érvényes rá.

Mai globális világunkban, amelyben az élet minden területén a határelmosódás a jellemző, és a tudatunk a végtelenségig tágítható, ez a fajta hazaszeretet nem annyira egyértelmű mentalitás. Mégis érdemes a múltból áttemel-

nünk, mert az ember akkor érzi magát biztonságban, akkor tud kiegyensúlyozott lenni, ha van hova kapcsolódnia, ha van gyökere, ha biztos gyökere van. Ahogy Lukács Lászlónak is, hiszen ahogy említettem, a könyvben sokszor utal a kutatási témák és helyszínek személyes meghatározottságára. A nép körében élő történeti hagyományok – ezer év gyöngyei – (dalok, mondák, elbeszélések, legendák, vagy akár tárgyak és gesztusok) nem politikai céllal születtek meg, hanem a hazaszeretet természetes emberi szükségletéből. Nem az egyéni érdekérvényesítés, hanem az emberi létet alapvetően meghatározó közösségi emlékezet fenntartása hívta életre és tartotta fenn őket. Ez fontos aktualitása és üzenete ennek a könyvnek, amely a szakma és a nagyközönség érdeklődésre egyaránt számíthat.

NAGY VERONIKA

A komáromi Etnológiai Központ kiadványairól a Néprajzi Múzeumban

2014. március 27-én a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központja volt a budapesti Néprajzi Múzeum vendége. A Magyar Néprajzi Társaság és az Etnológiai Központ közös szervezésében megvalósult bemutatón az utóbbi kiadványait ismertették és méltatták illusztris néprajzkutatók, Paládi-Kovács Attila elnökletével.

A rendezvényen Paládi-Kovács professzor nem csak a komáromi Etnológiai Központ történetéről és tevékenységéről szólt igen elismerő szavakkal, hanem megidézte a felvidéki és a szlovákiai magyar néprajz történetének korábbi szakaszait, sikereit, legjelesebb képviselőit is. Miközben kiemelte a mindössze két belső (Liszka József és L. Juhász Ilona) és három külső munkatárssal működő Etnológiai Központ vezető szerepét a jelenkori szlovákiai magyar etnológia terén, megemlítette a más szlovákiai régiókban és egyéb műhelyekben folyó néprajzi, muzeológiai, helytörténeti tevékenységet is.

Liszka József az Etnológiai Központ szerteágazó tevékenységi körét ismertette: az interetnikus kapcsolatok kutatása; a szakrális néprajz kutatása; változások a szlovákiai magyarok népi (populáris) kultúrájában; gyűjtemények rendszerezése és bővítése (szakkönyvtár, néprajzi adattár, néprajzi-kultúrtörténeti fényképgyűjtemény, hang- és videoarchívum, temetődokumentáció, nemzeti jelképek adattára stb.). Liszka József köszönetet mondott a Néprajzi Múzeum vezetésének, hogy ennek az eseménynek a színhelyéül épp a Vajda Termet biztosította: Vajda Lászlóval maga is személyes kapcsolatot ápolt, s a professzorral könyvei közt – melyek müncheni lakását, most pedig a róla elnevezett múzeumi termet töltik ki – igen sokat beszélgetett, Vajda

szemléletmódja, munkássága nagy hatással volt az Etnológiai Központ tudományos orientációjára is (nem mellékesen Vajda László néhány írását, így a legutóbb éppen a müncheni egyetemen tartott búcsúelőadását az Etnológiai Központ évkönyve hozta nyilvánosságra).

A könyvbemutató résztvevői
(Fotó: L. Juhász Ilona)

Ez utóbbi, az *Acta Ethnologica Danubiana* című évkönyv legutóbbi (15.) kötetét Bárth Dániel mutatta be,¹ előadásában elemezve a sorozat összes korábbi darabját is. Klamár Zoltán *A harmincnégyes kőnél...* című kötetet értékelte: L. Juhász Ilona legújabb monográfiájának témája, mint alcíme is jelzi, a *Haláljelek és halálhelyjelek az utak mentén*. Az út menti kegyeleti jelekkel foglalkozó európai kitekintésű kötet elsősorban a Dél-Szlovákia közútjain dokumentált (szlovákiai magyarnak tartható) haláljelekre összpontosít.² Viga Gyula az Etnológiai Központ könyvsorozatát, a *Lokális és regionális monográfiák* címűt mutatta be kötetenként, Gecse Annabella pedig a második ismert szeriát, az *Interethnica* címűt, amelynek eddig a komáromi központ jóvoltából tíz kötete jelent meg. Végül a Fórum Kisebbségkutató Intézet negyedéves periodikájáról, a *Fórum Társadalomtudományi Szemlé*ről is szó esett: a folyóirat

¹ Bárth Dániel ismertetése a *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2014/2. számában olvasható.

² Klamár Zoltán ismertetése az *Ethnographia* 2014/2. számában olvasható.

ugyanis rendszeresen közöl néprajzi-etnológiai, folklorisztikai tárgyú tanulmányokat és recenziókat.

A kétórás bemutaton természetesen megtekinthető volt az Etnológiai Központ valamennyi könyve, a néprajzi bibliográfiáktól a sorozatokon kívüli kötetekig: csaknem négytucatnyi mű.

CSANDA GÁBOR

Néhány szó Boglár Lajos könyv- és folyóirat-hagyatékáról

A 2014 márciusa és júniusa között a Néprajzi Múzeumban *Tollvarázs* címmel megrendezett kiállítás Boglár Lajosnak, a világhírű etnológusnak, a dél-amerikai indián kultúrák nemzetközileg ismert szaktekintélyének állít emléket. A halálának 10. évfordulójára megnyílt kiállítás nem csak a legendásan karizmatikus – befogadó, alkalmazkodó és tapintatos kutató – egyéniség emlékét idézi fel, de gyűjteményének legértékesebb, legféltettebb kincsei is először válnak hozzáférhetővé a nagyközönség számára.

Jelen írás nem a kiállítás ismertetése szeretne lenni, hanem a tárlat megrendezése kapcsán szeretnék szólni arról a kutató és oktató személyiségről, aki a múzeum munkatársaként egy komplex hagyatékkal – tárgy- és könyv-gyűjteménnyel – gazdagította az intézményt az évek során.

Boglár Lajos 27 éven keresztül volt a Néprajzi Múzeum munkatársa (1953–1979), ahol az Amerika Gyűjteményt kezelte, kiállításokat rendezett itthon és külföldön egyaránt, majd 1970-től a Nemzetközi Osztályt vezette, széles körű ismeretterjesztő tevékenység mellett. A múzeumban eltöltött három évtized során nemzetközi viszonylatban is jelentős amazóniai gyűjteményt hozott létre, lényegében a gyűjtemény több, mint fele az ő gyűjtéséből származik. Mintegy 450 tárggyal gyarapította a gyűjteményt és ezek mindegyikét alapos dokumentációval, fotókkal, filmekkel egészítette ki. 1978-ban az MTA Orientalisztikai Munkaközösségének tudományos főmunkatársa lett. Tevékenységének alapja a rendszeres és folyamatos terepmunka volt. Vallotta, hogy az antropológusnak aktívan részt kell vennie a közösség sorsában és lehetőség szerint segíteni kell őket. Az életmódtól, a tárgykészítés fázisának dokumentálásától a világgép kifejeződéséig mindent rögzíteni akart.

Terepmunkája az 1959-es braziliai nambikuara indiánok között végzett kutatómunkájával kezdődött, majd többször dolgozott a 60-as évek végén és a 70-es évek során a venezuelai piaroáknál, később 1979 és 1984 között a braziliai guarani indiánoknál. Célja a dél-amerikai bennszülöttek és az amerikai magaskultúrák bemutatása, minél alaposabb megismerése volt.

A kulturális antropológiai oktatás beindítását követően a wayana indiánok kultúráját és más brazíliai törzseket vizsgálta Francia-Guayanában, ekkor került érdeklődésének előterébe a (madár)tollművészet.

„Akcio-” és „repülő antropológusi” énje mellett (ahogy sokszor önmagát nevezte) elsősorban iskolateremtő, oktató és tudományszervező tevékenységét fontos kiemelni. A kutatás mellett élete legfontosabb feladatának a tanítást tekintette. 1990-ben munkatársaival megalapította hazánkban a Kulturális Antropológia Szakot az ELTE keretein belül és a tanszéki szakcsoport vezetője volt haláláig. A ma hazánkban amerikanisztikát művelő ifjabb tudósgeneráció (köztük a Néprajzi Múzeumban dolgozó etnológusok) nagy része tanítványa volt és szakmai kapcsolatban állt vele. A kulturális antropológiai képzés elindulásakor sok óráját a múzeumban tartotta, hiszen a túlnyomórészt általa gyűjtött tárgyak, tárgye gyűttesek illusztrálták az elhangzottakat, a tárgyak és a hozzájuk kapcsolódó, róluk szóló könyvek a múzeum raktárában és könyvtárában váltak egyszerre elérhetővé.

Gyűjteményének, gyűjtéseinek jelentős része már életében a múzeum tulajdonát képezte, 2003-ban az intézmény egy 200 darabos, brazíliai törzsektől származó tárgykollekcióját vásárolta meg, majd halála után tovább gyarapodott ezek száma egy-egy tárgye gyűttes megvételével. A legértékesebb, legféltettebb tárgyakat éppen az elmúlt évben sikerült megvásárolni, a közelmúltban megnyílt kiállítás ezeket a tárgyakat mutatja be.

A tárgy-, kézirat- és filmhagyatékból álló együttest a Néprajzi Múzeum könyvtárába került jelentős mennyiségű könyv- és folyóirathagyatéka egészítette ki, amelyet 2010-ben vásárolt meg a múzeum és amelybe immár a nagyközönség is betekintést nyerhet.

A közel 700 kötetből álló könyvgyűjtemény több szempontból is nagyon értékes és érdekes: megvételre felajánlott könyveinek túlnyomó része nem lelhető fel magyarországi közgyűjteményekben, sok közülük egyetlen példány az országban, ezért hiánypótló mind a kutatás, mind az oktatás szakirodalmi ellátásának területén. Boglár Lajos legalább 7 nyelven beszélt (ehhez kapcsolódnak még az indián nyelvek is), jól tükrözi ezt könyvtárának nyelvi sokszínűsége is. A több, mint 100 magyar nyelvű, valamivel több angol, illetve jelentősebb mennyiségű német nyelvű kiadvány mellett túlnyomó többségben spanyol és portugál nyelvű könyvek és folyóiratok alkotják a gyűjtemény zömét. A könyvgyűjtemény magában foglalja a hazai és nemzetközi antropológiai szakirodalom majdnem teljes egészét, az amerikanisztikai kézikönyveket, a Boglár Lajos által kutatott földrajzi területekről és törzsekről szóló publikációkat. Gazdag és sokszínű könyvtára érdeklődési és kutatási területeit is teljes mértékben lefedik: nagy számban találkozhatunk útleírásokkal, útibeszámolókkal, különféle törzsi kultúrákkal foglalkozó írásokkal, a terepmunka módszertanával foglalkozó kiadványokkal vagy szépirodalmi alkotásokkal, a szociálanropológia, gazdasági antropológia, vallásantropológia, vizuális antropológia, az alkalmazott antropológia, ethnopszichológia, akkulturációs je-

lenségek témakörével foglalkozó könyvekkel éppúgy, mint lélektani, összehasonlító nyelvészeti, mitológia-, filozófia- és politikatörténeti kézikönyvekkel. Olyan ritkaságok, mint például *A brazil etnológia kritikai bibliográfiája* spanyol nyelven, vagy régi, több, mint 100 éves múltra visszatekintő gót betűs kiadványok éppúgy megtalálhatók a gyűjteményben, mint a környezetvédelem és globalizáció kérdéseit taglaló publikációk vagy értékes kiállítási katalógusok.

A Néprajzi Múzeumban található több, mint 900 tárgy, több száz fényképfelvétel, jelentős mennyiségű hangzóanyag, levelezés és kéziratgyűjtemény egy életmű egészét jelenti, amelyből már csak a kutató és oktató egyéniség szellemi környezetét jelentő könyvtára hiányzott.

A könyvhagyaték feldolgozásával így vált teljessé ez az egyedülálló, páratlan gazdagságú etnológiai gyűjtemény, amely Boglár Lajosnak a múzeum munkatársaként végzett gyűjtéseiből, valamint a halála után megvásárolt tárgy-, irat-, fotó- és filmhagyatékából áll össze.

A komplex tárgy- és dokumentumgyűjtemény most egy helyen szolgálhatja a kutatókat, érdeklődőket, az egykori tanítványokat, illetve segítheti az amerikanisztika, az Amazonas menti indián kultúrákra szakosodott egyetemi hallgatókat tanulmányaik elmélyítésében, folytatásában.

NAGY RÉKA

Tabula online

A Néprajzi Múzeum által kiadott *Tabula* átmeneti szünet után, megújult formában ismét megjelent. 2011-ben látott napvilágot a *Tabula* utolsó nyomtatott változata. A folytatáshoz vezető kiutat az elektronikus folyóirat jelenti a mai világban, megőrizve a lap korábbi szemléletét, új főszerkesztővel, megújult szerkesztőgárdával és a tanulmányok lektoráltatásának bevezetésével.

A folyóirat változatlan szerkesztési alapelve, hogy főképp a legújabb hazai kutatási eredményeknek ad fórumot, és egyben inspirálja a frissen végzett fiatal vagy már a pályán tevékenykedő kutatókat. A folyóirat legfőbb törekvése, hogy elősegítse a kultúrakutatás, az empirikus kvalitatív társadalomelemzés, röviden az antropológiai-néprajzi szemlélet meghonosodását a magyar szellemi életben. A tabula.neprajz.hu címen a korábban nyomtatásban megjelent 14 évfolyam teljes tartalma olvasható, a keresővel címekre, szerzőkre és a rezümék szövegeiben is kereshetünk.

Tanulmányokat, recenziókat és fotóösszétét a jövőben is szívesen fogadjunk a következő címen: tabula@neprajz.hu

KÖSZÖNTÉSEK

A hetvenéves Jung Károly köszöntése

Jung Károly 70 éves

2014. június 26-án szakmabeliek, barátai és tisztelői, volt tanítványai köszöntötték Kishegyesen Jung Károly folkloristát életének kerek évfordulója, hetvenedik születésnapja alkalmából.

Az ünnepelt a Duna menti Gomboson született egy kisiparos családban, apja szobafestő, anyja varrónő volt. Ahogyan a vele készült interjúban fogalmazott: egy romlatlan nyelvű és néphagyományú, magyar környezet vette körül, majd egy lassan változó, modernizálódó világba nőtt bele. Pályája nem egyenes ívű, hiszen a gombosi általános iskola, majd a középiskola befejezése után az újvidéki Élelmiszeripari-technológiai Kar hallgatója lett, s csak két esztendő eltelte után felvételizett a szintén újvidéki Magyar Tanszékre.

A néprajz irányába Bori Imre terelte, s magiszteri fokozat szerzése közben hallgatta Voigt Vilmos, Vargyas Lajos, Dömötör Tekla, Katona Imre előadásait. A későbbiekben maga is tanára lett az újvidéki tanszéknek, onnan vonult nyugdíjba.

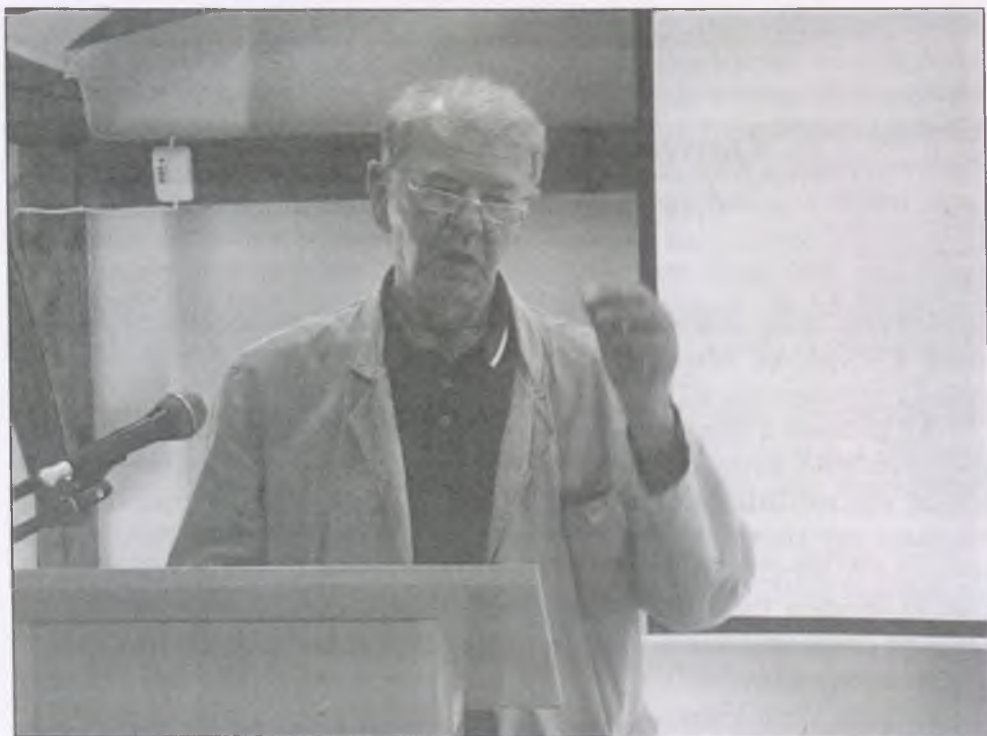
Az ünnepség a vendéglátó Kishegyes önkormányzatának konferenciatermében zajlott. A szervezők – a Kiss Lajos Néprajzi Társaság, a *Híd* folyóirat – egy majd egész napos programot állítottak össze, melynek keretében a rangos vajdasági folyóiratnak az ünnepelt számára készült tisztelgő lapszámát is kézbe vehette Jung tanár úr.

A KLNT nevében Szőke Anna, a *Híd* és az újvidéki Magyar Tanszék részéről pedig Faragó Kornélia szolt Jung Károly munkásságáról, elsősorban költészetére fókuszálva.

Ezt követően Szőke Anna beszélgetése „elevenedett” meg az ünnepelt és az ünneplő közönség előtt. A *Kultúrtörténetek Jung Károly tiszteletére* című riportban a jubiláló beszélt a családi háttérrel, az indíttatásról, kapcsolatáról a néprajzzal, illetve utalásszerűen szolt néprajzi munkásságáról és a következő generációk feladatairól is.

Paládi-Kovács Attila személyes hangvételű köszöntőjében felidézte első találkozásukat, közös bántási gyűjtőútjukat 1987-ből.

Raffai Judit előadása bevezetőjében szolt arról a kapcsolatról, mely közte és tanára között az újvidéki egyetemi évek alatt formálódott, alakult. Mint említette, szakdolgozati témáját is Jung fogadta el, aminek folyománya, hogy a későbbiekben a néprajz felé fordult és diplomás magyartanárként iratkozott be a pesti tanszékre. Előadása a *Vajdasági női mesemondók* címmel hangzott el.

Jung Károly a további teendőkről beszél
(Fotó: Klamár Zoltán)

Klamár Zoltán egy régi, 1977-es emléket idézett fel, ami első találkozásuk körülményeivel kapcsolatos. A pesti tanszékre ekkor konzultációkra feljáró Jung kutatásaira Voigt Vilmos hívta fel a hallgatók figyelmét és kapacitálta őket, hogy behatóbban ismerkedjenek meg az anyaggal és magával a kutatóval is. „*Majd jön egy kis ember...*” – mondta Voigt. S jött egy magas „kis” ember, akinek meg kellett hajtania magát, hogy beférjen Voigt tanár úr szobája ajtaján!

Köszöntő előadásában Klamár a gombosi szokásmonográfiának a vőfélylyel foglalkozó fejezeteit vetette össze a '70-es és a 2000-es magyarkanizsai anyaggal, a szerepkör statikus és változó elemei közötti hasonlóságot és különbséget keresve.

Szőke Anna előadásának a „*Be vagyok havazva*” címet adta. Ebben Kishegyes egykor volt közmondásait és a falu mindennapjainak szólásait igyekezett áttekinteni. A magyar anyag mellett igyekezett a faluban élő más ajkúak ismertebb szólásanyagát is bemutatni.

Kónya Sándor előadásában Jung Károly problémafelvetésének nyomvonalán haladva *Egy búcsús Mária-ének változatai* címmel a Bánságból csókai és a Bácskából doroszlói példát mutatott be.

Fehér Viktor újvidéki magyar szakos egyetemi hallgató szülőfalujának egykor volt lakodalma mutatva be *Egyházaskéri lakodalmi szokások* címmel.

A köszöntés zárásaként maga az ünnepelt is megszólalt. Jung Károly további kutatásokról, elvégzendő feladatokról beszélt, jelezve, hogy elérkezvén a hetvenedik évhez, most látja igazán, mennyi mindennel adósa még annak a közösségnek, melyből vétetett.

KLAMÁR ZOLTÁN

Mit is kutat Jung Károly?

*„Csak arra kérhetlek, hogy gondold meg jól:
Az az ország, mire vágyol, létezett-e valahol?”*

(Operettsláger)

A most hetvenéves Jung Károly a legjelentősebb jugoszláviai, majd szerbiai magyar folklórkutató. Kéttucat könyve és ennek előzményeként százzszámra menő tudományos közleménye az utóbbi évtizedek meghatározó eredménye. Hogy közeli és pontos mércét adjak: jóval többet publikált, mint a különben igen szorgalmas Kálmány Lajos! A „színmagyar” és akkor „bokrétás” faluban, Gomboson született, egész tevékenysége az újvidéki egyetemhez kapcsolódik: itt tanult (sok mindent, nem csak néptudományt), lett magiszter, majd doktor, oktatóként lektortól egyetemi tanárig jutott. Itt nyerte ritka elismeréseit, díjait. Magam őt 1968 óta ismerem, értekezéseinek témavezetője (Szeli István akkori, a magyar reformkori latin–magyart idéző szóhasználata szerint) „mentora” voltam. Barátságunk is ezóta tart Dragutin Mladenovittal. (Azonban alább nem ezt fogom bemutatni, noha el sem hallgatom.)

Ahhoz a jelentős generációhoz tartozik, amelynek munkássága kivirágzott a szétszakadás előtti titóista világban. Az utókor számára írom ide, hogy az újvidéki egyetem bölcsészkarán ekkor volt magyar párttitkár, magyar szakszervezeti vezető, a Vajdasági Folkloristák Egyesületének magyar elnöke, megszervezték (a pristina albanológiai intézet mintáját követve!) az önálló magyar Hungarológiai Kutatóintézetet. A magyarországi látogatók megirigyelhették kollégáik lakását, szép szlovéniai bútorait, hűtőszekrényeit, magánautóit, útleveleket, amellyel tetszés szerint utazhattak, akár Párizsba is... Ekkor volt az egyik fénykora a hagyományos magyar kulturális értékeket előtérbe állító *Hid* folyóiratnak, és ekkoriban igazán sok-sok kiadványt adott ki a *Forum* könyvkiadó. Ezeket a könyvesboltokban még vették is. Hamar megje-

lent egy, az új fiatal nemzedéket összehozó, avantgarde jellegű irodalom, az *Új Symposium* folyóirat körül. Budapesten rangnak számított, ha valakinek kapcsolata volt velük: olyasmit is lehetett Újvidéken meg Szabadkán megjelentetni, ami súrolta a pesti közölhetőség határait.

Utólag könnyű felismerni, mennyi feszültség volt e nagyszerű panoráma háttérében és mélységeiben. Meg észre lehet venni azt a paternalista anyaország szemléletet – amely ugyan elfogadta azt, hogy Bori Imre ellenkánonba sorolja a modern magyar irodalmat, ám mégsem érezte magával egyenrangúnak a vajdasági kollégákat, sőt, arra is gyakran hivatkozott, hogy „mi” jobban ismerjük a világirodalom sodrását... Minthogy a Vajdaságban gyorsan és sokat lehetett publikálni (folklórkiadványokat is), ezeket nem túl gyakran recenzálták Budapesten, szóbeszédben pedig a „dilettáns” vagy „amatőr gyűjtő” értékelés is elhangzott. Szerencsére a politikai és szakmai nézeteltérésekbe nem (mindig) láttak be a honi kollégák. Pedig a vajdasági szellemi életben, az egyetemen és a kiadványok körül sok volt a szenvedélyes vita, elítélő határozat és a politika nyíltan diktált.

Jung Károly azonban – ritka kivételként – ezekben a harcokban nem vett részt. Ő is, mint oly sokan mások, lírai költőként indult, vannak műfordításai (és bér-fordításai is), mégsem karrier-íróként működött. Nagyon hamar lehorogonyzott a magyar folklór kutatójaként. Szülőfaluja szokásait és néphitét még összegyűjtötte, ki is adta. Ám nem a terepmunka volt igazi erénye: tanárai közül Penavin Olga, kollégái közül Bodor Anikó vagy Silling István (vagy akár Burány Béla) sokkal többet „gyűjtött”. Jung igazi mezejévé a szövegfilológia lett – bámulatos könyv- és forrásismerettel (Dévavári [Dér] Zoltán és Pastyik László ugyancsak imponáló könyvismeretét is meghaladta a maga területein). Igen korai ellenkezése után rákapott a kimeríthetetlen szerb folklorisztika megismerésére. Ebben csak kezdetben volt vetélytársa Dávid András, a délszláv epika magyar hőseinek kutatásában.

Azért Jung életútja sem volt nehézségek nélküli. Már folklorisztikai doktorként dolgozott az újvidéki egyetem Magyar Tanszékén – amikor a magyar folklórt mégsem ő adta le, hanem az eszmetörténész–irodalomtörténész Bosnyák István –, aki minden szorgalma ellenére e tárgyhoz nem értett. És arról sincs tudomásom, hogy az egyébként vele jó viszonyban levő ottani szerb folkloristák valaha is felkérték volna előadások tartására...

Sosem politizált. Még irodalmi szervezkedésekben sem vett részt. A polgárháború idején fokozatonként családja is, maga is Magyarországra menekült. Majd ő visszatért. Noha későn, ám huzamos ideig az egyetemen tanította a maga kialakította folklorisztikát. Magyarországon, Erdélyben, Szlovákiában neve közismertté vált, alkalmanként konferenciáinkon megjelent. Egy ciklusban a szegedi egyetemen Széchenyi-professzor volt. Ám igazában egyetlen magyar tudományos műhelybe sem „épült be”. Magányos és magának való tudós maradt. Nyilván a külső események hozták magukkal, hogy még nekem is több vajdasági folklorista tanítványom van (akár Tóth Ferencről és Bodor

Gézától Klamár Zoltánig, Beszédes Valériáig, Raffai Juditig, Papp Árpádig, Silling Lédáig..., Alsólendváról Halász Albertig) – mint neki. És a „szemiotikusokat” most fel sem említem... Persze azért ő sem volt mindig ilyen mogorva. Megmutathattam neki (én!) Skadarliját. A belgrádi könyvesboltokat azonban ő sokkal jobban ismerte. 1980-ban egészen a turkui finnugrista-konferenciáig lehetett elcsábítani (tengeri komphajózással, lazacszendvicsekkel, meg Szent Brigitta kolostorának meglátogatásával és főként kalandos autóúttal együtt). A *Vukove Dane* rendezvényein viszont aligha volt ott (pedig oda nem csak én, hanem Vargyas Lajos is eljutott). Nem tudom, járt-e a nevezetes ohridi folklór-konferenciákon? Arra viszont emlékszem, amikor a Savez Udruženja Folklorista Jugoslavije (akkor éppen Magdalena Veselinović-Šulc volt az elnöke) 1985-ben Zomborban tartotta kongresszusát: Jung Károlyon fehér vászon öltöny (!) volt. És végül is Laskóra sem jutottunk el – pedig terveztük.

Az ember nem 70 éves korában változik meg, lesz társaságkedvelő a társaságkerülőből, lusta a szorgalmasból. Legtöbbjük hosszú élettörténeteket mesél unos-untalan. Tudtommal Jung nem tartozik közéjük. Szabad idejét igen szűken méri másokra: nyilván még sok mindenről szeretne írni. Rajta kívül Bányai Jánosban csodálom még az életmű ilyen kontinuitását.

Most azonban nem ezt a „méltatást” (*graodész mūthosz*) folytatom, hanem egy sokkal általánosabb kérdést érintenék: mit is kutat Jung Károly? Ehhez azonban némi felvezetést is kell adni.

A magyar művelődéstörténetben (és irodalomtörténetben) a regionalitásnak különös sorsa volt. Erdély és a Felvidék valahogy mindig külön is érződött, még a dunántúli katolikus és a tiszántúli kálvinista világ is időnként szembe lett egymással állítva. Ám csak az első világháború után merült fel a „Délvidék” önmeghatározásának problémája.

Most igazán rövidre fogva a szót, Szenteleky Kornél és a *Kalangya* első sorban arra törekedett, hogy a kortársi magyar irodalmat szervezze meg – és nem ennek valamikor helyi „előzményeit” kereste. Legfeljebb az olyan kortársak lettek elődökké, mint a szabadkai Kosztolányi, akinek főként regényeit magam mindmáig is a Zombor – Szabadka – Baja körzetében játszódóknak érzem. Noha utólag kiderült, hogy e tájon korábban volt folklorisztikai érdeklődés – amit nem csak Kálmány Lajos, hanem Bellosics Bálint és Margalits Ede írásai is bizonyítanak – ezt a két világháború között alig (?) említették. Az SHS-királyságban a regionális magyar irodalom ugyan adott falusi és kisvárosi leírásokat, és például Silling István *Herceg Jánost olvasva* c. könyvében ezt át is tekintette – ám a falusi amatőr („naiv”) festők munkásságát már nem tartották a folklórkutatás számára is hasznosíthatónak. Csuka Zoltán szinte egyedül kísérelte meg a délszláv folklór megismertetését a magyarokkal. (Pável Ágoston meg Bajza József komparatista munkásságának más volt a kiindulópontja.) Az igazán különös baloldali és aktivista hagyomány neves korifeusainak (nemcsak Sinkó Ervin, hanem Löbl Árpád, Láng Árpád, Žarko Plamenac,

Lőrinc Péter, akár Haraszi Sándor is) folklorisztikai „nézeteiről” egyszer végre valaki legalább egy tanulmányt írhatna! Az 1940-es évek elején a magyar impérium ideiglenes visszaállítása inkább csak programként említette a Bácska reintegrálását a magyar társadalomtudományba. Meg kiterjesztette a *Gyöngyösbokrétát* a Bácskába. Egyébként a világháború vérzivatarában idő sem volt arra, hogy például az Ortutay Gyula által is megfogalmazott modern néprajzi kutatási programok elkezdődjenek. (Például az e tájra telepített bukovinai székelyek modern, „akkulturációs” vizsgálata – amely aztán a világháború végétől a még tragikusabb helyzetben nem is folytatódhatott.)

Éppen Jung Károlynak a közelmúltban folytatott, Svetislav Stefanovičra vonatkozó közlései is jelzik, e kapcsolattörténet terén még milyen sok mindent nem tudunk, és szívós (meg szerencsés) kutatással hány további adatokat tárhatunk fel a két világháború közti – mégiscsak meglevő – szerb–magyar kulturális kapcsolatokat illetően, amelyek tudatosan különböztek az akkori horvát–magyar, sőt, szlovén–magyar kulturális együttműködéstől. (Érdemes volna Hadrovics László és Vilko Novák életművét e szempontból is bemutatni.)

Bori Imre elévülhetetlen érdeme, hogy 1945 után, immár a szocialista Jugoszláviában, új, dinamikus módon fogalmazta meg az itt élő magyarok saját művelődéstörténetének alapelemeit: voltaképpen identitásukat. Számára immár Jugoszlávia volt az államban bárhol élő magyarok teljes élettere. Vagyis a szlovén–magyar, horvát–magyar kapcsolatok is ide tartoztak. Noha nem egyforma módon, ám mindkét akkori tagköztársaság esetében a magyar történelmi kapcsolatok csakugyan ezerévesek voltak, és minden török (vagy akár velencei és osztrák) hódítás ellenére is fennmaradtak. Soha nem kellett újra felfedezni a Zrinyi-család egyszerre horvát és magyar (sőt, akár olasz stb.) kultúráját. A Mátyás királyról szóló szlovén hagyományokat minden komoly kutató sokévszázadosnak tekintette. Amikor a dalmáciai horvát folklórban Olinko Delorko megtalálta a *Lavuš kral* nevét említő daltöredéket – egyetlen horvát folklórkutató sem volt, aki itt ne a magyar Nagy Lajos királyra gondolt volna. És ne úgy vélte volna, hogy ez sokszázados tradíció, nem valamilyen új, iskolás szülemény. A szlovéniai Turnišče/Toronyhely/Bántornya csodálatos középkori templomában látható (Aquila János alkotásának tartott) Szent László-freskók vitathatatlanul a Kárpátok karéjában meglevő, hasonló régiségű ikonográfiai programhoz tartoztak: egykor is és maig is. És az is csak váratlan, ám nem véletlen felismerés, ha arra utazván rájövünk, hogy a nevezetes *Bagonyai ráolvasások* faluja ma Szlovéniában van (Bogojina). Ez a három, magyarul is leírt szöveg 1488-ra datálható, és ezek a legrégebben leírt magyar ráolvasások!

Bori Imre identitásalkotó szándékát tanulmányaiban, irodalomtörténeteiben, egyre bővülő kis antológiáiban tette közzé. Ő is, kiadói pártfogói is tudták, hogy nem néhány tudós társának, hanem a magyar értelmiségnek, a tanároknak és művészeknek szánta: hadd lehessenek büszkék arra, hogy jugoszlá-

viai magyarként egy nagy, sokévszázados magyar kultúra örökösei – következésképpen jövőjének zálogai is. Amikor (nem az irodalomtörténészek, hanem az én meghívásomra) végre előadott az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tanácstermében – ezt már magától értetődő tényként hangsúlyozta.

Bori úgy gondolta, hogy a magyar folklór mint olyan, igen-igen régi. Régebbi, mint az írásos magyar irodalom, amely abból is táplálkozik. Sebestyén Gyula, majd Féja Géza ugyanezt a felfogást képviselte (a maga Kálmán-kultuszát Bori is őtőle vette – amint kérdésekre maga is elismerte). Vagyis minden „délvidéki magyar folklór” a jugoszláviai magyar identitás talpköve.

Bori azt is úgy gondolta, hogy a Mohács előtti Magyarország minden e tájhoz köthető mozzanata ugyanilyen „előd”-státust érdemel. Pétervárad a Katoná József *Bánk bán*jából ismert „Petur bán” birtoka volt. A Kamoncba (ez bizony a Duna-hídon túli mai Kamenica) menekült magyar „husziták” voltak éppen a magyar műfordításirodalom egyéni hősei. Amikor húgom Skoda-autójával elvittük Bori Imrét az aracsai templom-romhoz, kifejtette, hogy ez az „itt-létünk” bizonyítéka. Hasonló módon vélekedett a Kapisztrán János csodáira vonatkozó forrásokról is. Minthogy itt nem Bori életművét mérlegelem, nem térek ki arra, hogyan láthatjuk ma Janus Pannonius, Peter Berizlo és mások magyar vagy nem-magyar munkásságát. Mit mondjunk ma a boszniai eretneküldözésről/inkvizícióról? Csakugyan a német *Reimchronik* műfajából származik a *Szabács viadala* a maga bizonytalan magyarságával és furcsa veresülésével és kínrímeivel?

Az igazi kérdés az: mi maradt meg mindebből a brutálisan felszámolt délvidéki középkori magyar kultúrából – úgy a Szavojai Jenő koráig? (Akit a helybeli „népi” utókor – legalábbis ma – bizony szinte nem is ismer.) A „törökvilág Magyarországon” értelmezése ugyanis még a magyar történettudományunkban sem egyforma. A régebbi felfogás szerint a muzulmánok mindent elpusztítottak, az embereket kardélre hányták, a fiatalokat elrabolták a háremek és a janicsárok soraiba. Magyar renegátok sem voltak. Noha a nagyobb településeken továbbra is megmaradt valamelyest a lakosság, ez balkáni jellegű volt vagy azzá vált és nem várhatjuk tőlük a feudalizmus kori magyar műveltség továbbfejlesztését. A 19. században, az akkori, főként oroszellenes politikai hangulat kezdte bearanyozni a Mohács utáni másfél évszázadban a hódoltságot. Elkezdtek felsorolni, mi mindent tanultunk a törököktől: a „fekete levest”, a „törökborst”, meg az albán város Szkutari nevéből a *kadarka* vörösbort, *pekmez*-szőlőlekvárt. Meneküléstörténeti forrásokból tudjuk, hogy nem csak a magyarok, hanem a szerbek is egészen Szentendréig meg Esztergomig futottak. A törökkel ijesztgettek nem csak a Csallóközben és Nyitrában, hanem a mai Burgenlandban és akár a morvák körében is. Mégis, ha e balkáni török folklór nyomát keresnénk a magyar néphagyományban, szinte semmit sem tudnánk felmutatni. („*Török gyerek elvágta – magyar gyerek gyógyítja.*”) És amiről úgy gondoltuk, valódi adat (mint a budai Gül Babá-

ról szóló történetek) –, arról ma már azt is mondják egyes szakemberek, hogy e jóságos rózsatermesztő dervis sosem élt és úgy vált később Huszka Jenő operettjének (1905) hőségévé.

Mi még úgy tanultuk, hogy Kupuszina/Bácskertes sajátos nyelvjárása annak köszönhető, hogy nem az egész „középkori” lakosság menekült el a török elől. (Ma viszont az a nézet általános, hogy a falut is a török hódoltság végével telepítették újra.) Még a sárközi folklórban is kerestek a „törököt átvészelő” elemeket. Bálint Sándor olyan előszeretettel tárta fel Szeged reneszánsz kori műveltségét, hogy valami teret hagyott a kontinuitásnak is. Tudjuk, hogy – noha ritkán – főként a Boszniából jövő ferencesek el-ellátogattak a hódoltság területén élő falvakba is. De ők nem hoztak magukkal folklórt, és aligha igyekeztek annak továbbélését biztosítani, legfeljebb elszörnyülködő jelentéseket írtak arról, hogy már a legfontosabb keresztény imákat sem ismerik.

Még a biztosnak tűnő példák is a sokrétű történeti események következtében igazán gondos magyarázatot igényelnek. A Kapisztrán János csodatévő sírjához Ilokra/Újlakra zárandoklók még mind Mohács előttiek voltak. (A két alapul szolgáló forrás: Újlak város jegyzőkönyve 1460-ból, illetve a város jogkönyve éppen 1525-ből való.) Szeged „dalmata” betelepülői azonban alighanem jóval későbbiek. Lehet, hogy nem csak Dugonics András, hanem Bálint Sándornak a szegedi tanyavilágban élő nevezetes mesélője, Tombácz János ősei is dalmaták voltak. (Ó, vajh, ez pontosan milyen etnikum milyen folklórját ismerhette?) A Békés megyei Méhkerék román folklórjában a 20. század közepén társtalanul felbukkant Kraljevics Márkó története – ám ez sem lehet régibb a 19. századnál. A négy egykori szerémségi vármegyében (az ekkor már az osztrák katonaság igazgatta határörvidéken) lefolytatott 18. századi boszorkányperek rokonsága a horvát perek között keresendő. A Kupuszinában Silling István által a közelmúltban gyűjtött „archaikus népi imák” sem középkori eredetűek, hanem csak a török utáni telepítés utániak lehetnek, vagyis az utóbbi két évszázad termékei. (Ez a tény az egyik legbiztosabb fogódzónk a magyar archaikus imák zömének időrendbe állításához!) Még merészebb ötletként a már Kálmány is gyűjtötte Szeged környéki dualisztikus eredetmondákat eredeztették a boszniai bogumiloktól, sőt, akár Gellért püspök *Deliberationes* c. elmélkedéseiből. Ám e mondatokban nála a világhíres tudós sevillai püspök, Isidorus lexikona a forrásmű – vagyis nem voltak eleven „dualista eretnekek” az ő korában Magyarországon. Itt nem csak a „továbbélés” hihetetlen, hanem az „eredeti” is kétes.

Külön és bonyolult kérdés a délszláv hősepika „magyar hőseinek” vizsgálata. Erről legutóbb Jung Károly is igen józan véleményt formált. A szerencsére megmaradt régi feljegyzések (mint amilyen az *Erlangeni kézirat* szövegei) korától a közelmúltig eleven volt ez epikus hagyomány – legalábbis a *guszlárok* körében. A magyar hősök történelmileg igazolható nevük ellenére sem gyakran fordulnak elő magyar nyelvű énekekben. És ők is mind „Mohács előtti” szereplők. A róluk (is) szóló énekek a délszláv epikus történeti rétege-

ket (a legutóbb Dagmar Burkhart és Branislav Krstić rendszerezte „*stratigráfiát*”) követik. (A modern *narodni guslarok* egyébként eléggé aktuális, akár 20–21. századi eseményeket is megénekeltek, és műveiket hanglemezen árulták.) Noha sokan foglalkoztak e témával, a magyar folkloristák még máig sem tekintették át a mozlim felfogású hősénekeket, ideértve az albán történeti folklór alkotásait is. A mesekutató Kovács Ágnes ugyan azt állította, hogy a magyar (erdélyi) Mirkó királyfi mese voltaképpen a sosem élt Marko Kraljevicről szól. Sőt, a „Kancafi” jellegű magyar mesehősök egyenesen a rigómezei ütközet lótól eredeztetett hősének, Milos Obilicsnak a leszármazottai. Ez azonban üres fantáziálás volt, valódi történeti adatok és szövegek nélkül. Természetes, hogy a folklórkutatók szeretnek régi, sőt, minél régibb variánsokra vagy motívumokra bukkanni. Megint más folklórkutatók meg előszeretettel mutatják ki az ily merész azonosítások tévedéseit.

Amikor 1952-ben végre kiadták Kálmány Lajos kézírataiból a *Történeti énekek és katonadalok* gyűjteményét, ennek élére egy, az 1444-es várnai csatához kapcsolt (!), ám csak 1916-ban gyűjtött két strófás dalszöveget tettek. Szerencsére már a jegyzetben maguk a kötet összeállítói is megírják (amit elég sokszor már említettek a dalra korábban felfigyelők is): az első versszak Gyöngyösi István *Kemény János emlékezete* c. költeményéből (1693) származik. A második strófa (benne e megfogalmazással: „*hogy itt volt a Magyar, kit Várnánál vára / a Török Törökből készült vacsorára*”) pedig legalábbis 1824 óta diákok által összeírt dalgyűjteményből ismert, benne ilyenén, frappánsnak szánt szójátékokkal: „*lovának farára / Várnának falára és Várnánál vár a török a törökből készült vacsorára*”. Kálmány egyébként maga sem tartja az alföldi szöveget több mint négy és fél évszázadosnak. Amikor az alföldi népbaladákat gyűjti, Kálmány Lajos ugyan elégtétellel említi, íme, nem csak a zordon, hegyes Erdélyben, hanem a lágy, sík Alföldön is teremnek balladák! Ám ezeket nem datálja, és főleg nem nevezi a középkortól hagyományozottnak.

Bori Imre tézise azt is kimondja, hogy ami egykor a Bánátban és a Bácskában volt – az akkor is a közelmúlt ottani irodalmának előzménye, ha nincs is kontinuitás köztük. Egyébként ezt a nézetet sem ő alakította ki. Már Toldy Ferenc magyar irodalomtörténete is a hun király, Attila udvari költőinek bemutatásával kezdődik. Amit a kortársak nem csak a két nép közötti, hanem a földrajzi helyre is vonatkozó folyamatosságnak tartottak. A sarajevoi folklórkutató, Veljko Palavestra terjedelmes tanulmányban sorolta fel, hányféle „ős-népet” is emlegetnek a boszniai és hercegovinai történeti mondákban. (Ezt különben Ady Endre is megtette: „*Góg és Magóg fia vagyok én.*”) Természetesen jól tudjuk, hogy a „népek” említik a mai lakóhelyükön egykor élt népeket, azok építményeit. Ám aki látta a kitisztítás előtti állapotában Split római császári palotáját, vagy Száva-szentdemeter/Sremska Mitrovica szemétdomb alatti római palota- és templomfalait – elgondolkodhat azon, milyen folklór-kontinuitás érvényesül ott, ahol különböző népek jönnek ugyanoda.

Jung persze sajátosan kerülő úton (és sok-sok adat elemzésével, nem lözungok kiadása révén) foglalkozott a Bori-paradigmával. Ettől a feladat egyáltalán nem lett egyszerűbb.

Ő sosem hangsúlyozta, hogy a középkortól kezdődő kontinuitás másként kereshető a Délnyugat-Dunántúlon és Horvátországban – mint mondjuk a Bánátban, amely még a szabadságharc után sem rögtön „kerül vissza” Magyarországhoz (és akkor is csak egy-két nemzedék számára). Herczeg Ferenc pompás visszaemlékezéseinek első kötete igazán érzékletes képet ad erről a soknyelvű, többféle kultúrájú és sokféle módon modernizálódó tájról. Jung azt sem hangsúlyozza külön, hogy más és más a „Balkánon” az etnikai és kulturális kontinuitás „lázgörbéje”. A görögök, bolgárok, albánok, szerbek másként esnek át az ottomán uralom évszázadain. És önmagukért szóló épített emlékek maradnak meg Szalonikiben, a Rilában, Ohridban, Shkodërban vagy Ipekben. Viszont, hiába láthatók Smederevo/Szendrő, Golubac/Galambóc várának romjai, itt nem számolhatunk kontinuitással. Nándorfehérvárból is réges-régen Belgrád/Beograd lett. A hasonlóságok mellett feltűnő a különbség is: a magyarok (és bizonyos délszláv csoportok) számára adott volt, hogy a magyar állam megmaradt, északibb részére meneküljenek – hasonló megoldással a keresztény albánok menekültek Dél-Itáliába és Sziciliára (magukkal vive archaikus liturgiájukat, imádságaikat is). Amikor Buda visszafoglalása után elkezdődik az ország déli, délkeleti részének újratelepítése, egy etnikailag és a közösségeket tekintve sem homogén folyamat következik be: nemcsak magyarok, hanem németek, szlovákok is jöttek. Nem valamilyen „egy faluból – egy faluba” népmozgást látunk, többféle dialektus jelenik meg, megvan a katolikusok és protestánsok közti különbség is. Szerencsére a legutóbbi években megjelentek olyan áttekintések, amelyek a népi kultúrának ezt a sokféleségét egyértelműen bizonyítják. Két kiváló atlasz, Gyivicsán Anna jóvoltából az *Atlas l'udovej kultúry slovakov v Mad'arsku – A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza* (1996) – Manherz Károly és Erb Mária jóvoltából az *Ungarndeutscher Sprachatlas – Südungarn* két kötete (2008–2012) jelent meg. Ezekben a nyelvi és néprajzi adatok sokasága található, és ugyan – érthető okból – a mai államhatártól délre nem gyűjtöttek kutatópontokon – ám azt mindenki tudja, hogy a német, szlovák (és ruszin, meg román stb.) települések az egész Bánátban és Bácskában végig megvoltak. Sokszor figyelmeztettem – egyelőre mindhiába! – vajdasági kollégáinkat, köztük nemegyszer Jung Károlyt is, hogy nézzék át ezeket az atlaszokat és biztosan sok érdekes témára bukkannak! A jugoszláviai magyar néprajzi kutatás ez ideig legfontosabb műve a Papp Árpád, Raffai Judit és Terbócs Attila szerkesztette (sokak közreműködésével végül is elkészült) *A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza* (egy CD, egy kommentárkötet és egy tájékoztató füzet). Voltaképpen az ehhez gyűjtött forrásanyag is hozzáférhető a szerkesztőknél. A legfontosabb tanulság ezekben az atlaszokban az, milyen sokféle – valóságos

patch-work – az egyes falvak népi kultúrája: egyszerre egyezik környezetével és tér el attól.

Pedig mi mindent megtudunk a népi kultúráról és annak változatosságáról – ha beletekintünk ebbe a vajdasági atlaszba! (Például azt, hogy az 1950-es években dohányfeldolgozás közben még tíz településen meséltek. Az 1970-es évekig viszont már csak három faluban maradt fenn ilyenkor a mesélés. A kucoricával kapcsolatos közös munkák esetében ugyanezen évtizedekben tizenöt, illetve hat az így mesélő falvak száma. Vagyis semmi sem olyan egyszerű, mint ahogy azt kívülről látni.)

Jung tanulmányaiban többször áttekintésről áttekintésre halad. Elsősorban szokásokat, hiedelemmondákat közöl, népszerűsítő kiadványokban is. Cikksorozatban foglalkozott sok-sok érdekes adattal. Vagy „lelettel”, ahogy például egy *Tóbiás áldása* ponyvanyomtatványt nevez. Legtöbbször egy-egy érdekes szöveget, hiedelmet, szokást talál, és ezekhez fűz kommentárokat. Egyre többször hoz délszláv párhuzamokat, amelyeket nyilván évtizedek során gyűjtött össze. Feltűnő, hogy a költő-folklorista nem szokott poétikai, textológiai elemzést adni, inkább a hiedelemháttért szokta megemlíteni.

Tipikusan ilyen írása szól az öregek kitételéről (pontosabban e szokás megszüntetéséről). Egy debeljacsai/torontálvásárhelyi magyar közlésből indul ki, ám arról is tudat, hogy a nemzetközi mesekatalógus öt szlovén és hatvan-négy (!) szerbhorvát változatot ismer. Veleckaja orosz pogány rítusokról írott könyvét (pontosabban annak szerb fordítását) is felhasználta. A végül is öszszekerült magyar változatokat mégsem ebből, vagy a délszláv folklórból, hanem a Maros folyón hajózó sószállítók folklórával véli magyarázni. Tipikus 19. század végi komparatív folklórmegoldás ez! Időközben megjelent Uther új nemzetközi mesekatalógusa, itt a 981-es típuszámon található meg a történet, amelynek legrégebbi írásos nyoma a Kr. e. 1. évszázadból, Justinus római történetíró *Historiae Philippicae* c. kompilációjában maradt ránk. Jóval később e munkából Nagy Sándorra vonatkozó történeteket Illosvai Selymes Péter (vagy az ő forrása) is merített. Ismertek a 981-es mesetípuszámú szövegek többek között az arab irodalomban, Johannes Pauli trufakötetében, a középkori exemplumokban, zsidó példázatok között, a balti, az olasz folklórban, gyakorlatilag minden balkáni népnél, de van mongol, kínai, koreai stb. változat is. Ez a mesekutatót nem lepi meg. Legfeljebb arra a következtetésre jut, hogy még ha a magyar szövegek Jung adta magyarázatát el is képzelhetjük – csak itt kezdődne az igazán „összevető” kutatás: hát a marosi sószállítók ugyan honnan vették a tanulságos történetet?

Persze, más annak a kutatónak a perspektívája, aki néhány szöveget kapcsol egybe – meg a több kontinensre kiterjedő mesetípusok kutatójáé. Jung a közvetlen szövegösszevetésre specializálódik – és nem tárgyalja a távolibb összefüggéseket. Pedig ezek vizsgálata is a folklorista dolga!

Ugyanezt fedezhetjük fel, ha egyik kedves témájára, a tomporát mutogató asszonyra tekintünk. László Gyula (1947-ben) hívta fel a figyelmet az erdélyi

magyarszentpáli középkori templom oszlopfőjén látható nőalakra. Ő ehhez nem ismer magyar párhuzamot, és amelynek „*tőlünk nyugatra is alig akad párja*”. László Gyula is tud arról, hogy az 1165-ben lezajló zimonyi város-trom alkalmával a bástyán egy asszony ugyanezt a mozdulatot gyakorolja az ellenség irányába. Jung mindezt (a maga folklórgyűjtéseire is támaszkodva) a szemmelverés elhárításának („*seggibe a szemed!*”) hiedelemkörével magyarázza. 1982-ben Budapesten tartott előadása révén megoldását a hazai kutatók is megismerhették, ő meg további adatokhoz jutott. Dolgozata megjelent az erotikus folklórról szóló budapesti kiadványban (*A szerelem kertjében*, 1987), majd ennek új változatában (2001). Legteljesebb formájában 1992-es tanulmánykötetében (*Köznapok és legendák*) olvasható. A bonyolult és sokféle ágazó dolgozatban a szemmelverés obszcén elhárítására közvetlenül (még inkább közvetetten) utaló nyelvi adatok és szövegek magukért beszélnek. Jung az első, aki ide kapcsolja a Vaskaputól felfelé nem messze, a Duna szerb oldalán Lepenski Vir lelőhelyén talált neolitikus kori homokkőszobrokat. (Én a közlések alapján nem is tudom, egy, kettő, vagy több, férfi vagy női akt is van belőlük.) Ezek is bizonyítják, hogy a meztelenség és kiemelten láthatóvá tett nemiség már milyen régen lehetett „elhárító” jellegű. (Vesd össze a Meduzafőre, általában a tükörrre vonatkozó ábrázolásokat!) Még a komáromi köszűz tanulmányban bemutatása is elgondolkodtató. Ha azonban közvetlenül csak a magyarszentpáli oszlopfőre térünk vissza, más irányba kellene tekintenünk! László Gyula pontos adat nélkül említette, hogy ennek az ábrázolásnak „*nyugatra alig akad párja*”. Ő alighanem az Eduard Fuchs erotikus művészettörténetében közölt, a csehországi Eger templomában az obszcén feltárulkozást ábrázoló Ádám és Éva oszlopfőre gondolt, mivel ezt az illusztrációt Magyary-Kossa Gyula könyvében (1929) is láthatta, aki meg azt is írja, hogy a középkori olasz, francia, német és osztrák székesegyházak külső (!) falain obszcén faragványok voltak.

Még Jung előadása előtt, amikor értesültem témájáról, felhívtam a figyelmét arra, hogy a nemzetközi etnológiai szakirodalom „heraldic woman” néven tárgyalja a meztelenségüket kihívóan mutató nőábrázolásokat, amelyek – röviden szólva – világszerte megtalálhatók. Véleményem szerint a Lepenski Virben talált szobrok háttere is ez. Sőt, azt is elmondtam, hogy a középkori, a legnyugatibb európai templomok külső falain sajátos módon ábrázoltak ilyen obszcén mozdulatú asszonyalakokat. Ezek közismert kelta neve: *Sheela-na-Gig*. (Jung később dolgozatában közöl is egy ilyen képet, amelyet azonban nem én mutattam meg neki.) Ezzel a középkori kelta templomi összefüggéssel azonban Jung a továbbiakban egyáltalán nem foglalkozott. Manapság Írországból több mint 100, Angliából mintegy 40 ilyen faragványt tartanak nyilván. Ha csak néhány újabb monografikus áttekintést veszünk kézbe (McMahon és Roberts 2000, Concannon 2004, Freitag 2004), arról értesülünk, hogy a középkori templomfalakon látható ábrázolások hátterében és előzményeként a kutatók kelta istenséget, korábban a „Nagy anya” ábrázolá-

sát, még régebben Kr. e. 4000-től Kr. u. 600-ig, valamilyen szakrális ábrázolást, a szentélyt védő figurát látnak. Már a korai tölgyfatemplomokban is meg lehetett, Szent Columba írországi térítéséhez kapcsolódva jelenik meg a kőtemplomokon és jut el a mai Skóciába, Angliába és Franciaországba. Kr. u. 800 után kerül a templomok bejárata fölé, valamint az európai zarándokutak szélére. Ekkor értelmezik az „Anyaszentegyház” ábrázolásának. 1100 után angol és francia templomokra már nem helyezik oda az ilyen asszonyreliefeket. A figura értelmezése ezoterikus lesz: pl. a bűné. 1200 után leszdedik a templomokból, vagy eldugott helyre teszik. Megmarad azonban például püspökök síremlékén, és megjelenik viszont a kastélyok épületeiben. Értelmezése a groteszk, a nőtény, a boszorkány vagy az örömlány. Az ilyen kőfaragványok a 18. századtól kerülnek múzeumokba, ahol „pogány idol” minősítést kapnak. Legújabban a turistáknak mutogatják és a szuvenírek között válik népszerűvé, a Nagy Anyaistennő jelképeként. Lehet tehát válogatni a magyarázatok között! (Feltűnő, hogy műveikben az ír kutatók szinte sosem említik, hogy éppen a szemmel verés ellen nyújtottak volna védelmet e nőalakok – inkább csak általában volt bajelhárító erejük.) Az a körülmény, hogy ír földön is szinte évszázadonként változik értelmezésük – beszédes tanulság.

Egy negyed évszázaddal ezelőtt úgy gondoltam, hogy a magyarszentpáli oszlopfő egyszerű eset: ez is „Sheela-na-gig”, amelyet Írországból látott minták nyomán készítettek vándor templomi kőfaragók. Ezt ma is a legegyszerűbb megoldásnak tartom – csak azt nem tudom: akkoriban pontosan mi is volt a jelentése a magyarszentpáli „heraldikus asszony”-nak az ott élő magyarok számára? És miért csak egyetlen magyarországi példányt ismerünk?

Megint csak ugyanoda lyukadunk ki: akkor válik érdekessé a folklóradat interpretálása, ha már valamit észrevettünk...

Jung nem csak sok-sok apróbb-nagyobb témát elemez hasonló módon, hanem néha „elméleti” vagy „módszertani” a kiindulópontja. Az elhárítás, óvás, amulettek különféle változataival évtizedek óta foglalkozik. Noha ritkábban, ám a szokások társadalmi tényezőivel is foglalkozott. Kutatástörténeti és forrásbemutató dolgozatai szinte szünet nélkül követik egymást. Ami az elméletet illeti – Jung empirista, nem érdeklik a teóriák. (Például a meztelenségről több tanulmányában is beszél – ám elgondolásait sosem foglalta össze egy áttekintő, általános értelmezést is kereső írásba.) Vagy ha elméletet idéz, ezt is praktikus módon fogja fel: mint például a „rituális nevetés” (nála Propptól átvett) fogalma esetében. A legkisebb, ide kapcsolható motívum sem kerül el figyelmét. Noha legtöbbször délvidéki adatokból indul ki, a teljes magyar nyelvterületet figyeli, délszláv vonatkozásban pedig a nagy könyvsorozatokat, áttekintéseket és az eldugott kiadványokat egyszerre használja fel. Tudjuk, Újvidéken (vagy Belgrádban és Zágrádban) ma még csak nem is a legmodernebb nemzetközi folklór-kézikönyvek megtalálása, hanem a helyi, eldugott, senki más által nem látott forrásművek kikeresése a nehéz feladat. Ha végül is megkerül a gyakran évtizedig „üldözött” közlés – gyakran trium-

fál a szerző, máskor szidja lustább kortársait, akik nem tudtak mindarról, amit ő fél évszázad alatt halmozott fel adattárában. Dühös filológus – legalábbis sok írásában. Dialógust egyvalakiivel folytat: ez saját maga. Nem hiszem, hogy rá lehetne venni: ezzel vagy azzal a témával foglalkozzon. Már csak azért sem, mert van még félig kész írása elég! Előbb ezeket szeretné közzéadni. És igényét figyelembe is kell venni, hiszen nyilvánvaló, hogy más(ok) képtelen(ek) lenné(nek) erre.

A hetvenéves mester jól sáfárkodott lehetőségeivel. Hatalmas méretű nyomtatott munkássága megmarad. Nagyon kevés magyar folklórkutató életműve ilyen gazdag és kompakt. És attól tartok, szerb kollégái között is aligha akad párja.

Mint már említettem, Jung kerülő módon felelt a Bori-paradigma kihívásaira, és ez országrész politikai, kulturális, etnikai viszályaira. Ám ha egymás mellé tesszük száz tanulmányát, az egész egyetlen mozaikképként látható: hihetetlen, milyen érdekes, változatos a vajdasági magyar folklór – no meg az, amit ezzel kapcsolatban a Balkánról meg lehet említeni. Ezeket az említendőket is legtöbbször ő fedezte fel.

Módszere nem áll távol a folklórkutatóknál megszokottól – ám egyéni és ilyenként mégis jól jellemezhető. Mindig igen pontos adatolást ad. Nem csupán közöl szövegeket, hanem azokat kommentálja is, rámutat szövegpárhuzamokra, szokás- és hiedelemhátterükre. Ezek egymást erősítik az érvelés során. Noha vannak merész feltevései, sosem fantaszta, nem egy hirtelen ötlet kedvéért épít fel teóriákat, hanem adatait látja valamely bizonyos irányba mutatónak. Ma már külön érdem, ha valakinek dolgozatai érthetőek. Nála mindig lehet tudni, miről és mit mond a szerző. Nem emlékszem egyetlen olyan írására sem, amely egy elmélet vagy új terminus felvillantására született volna. meg. Amikor ő fellépett az újvidéki horizonton, a folklórt már nem kellett népszerűsíteni, hiszen sokan érintettek ilyen témákat. Már volt gyűjtőmozgalom és szinte napjainkig mindig volt arra lehetőség, hogy folklórgyűjtéseket megfelelő színvonalon közzéadjanak. Nem kellett tehát kikiáltóként szerepelnie. Jung ehelyett már a filológiai és összehasonlító kommentárokat szolgáltatta. Jól körülhatárolt „felségterületet” alakított ki magának a vajdasági szellemi életben.

Úgy látom, főként két irányban jutott messzire, noha maga aligha teoretizálja ezt: ez a történeti és összehasonlító adatolás. Egyik sem könnyű dolog. Hogy érzékeltessem ezt, a 20. századi horvát folklorisztika nagyszónyának, Maja Bošković-Stullinak egykori doktori értekezését veszem példaként – abból is csak egyetlen vonatkozást. Ő a Midas-történet mesetípusát („az uralkodó titka” – ez a 782-es típuszámon található meg) tekintette át, amelynek Európán belüli ismertsége igen különös. Jól ismert a horvát folklórban, ahol is a számarfűlűvé változtatott király nevei között a Dukljan és Trojan gyakran fordul elő. Magát a Midas-történetet az antikvitásban széltében ismerték, legismertebb feldolgozását Ovidius *Átváltozásai*ban olvashat-

juk. Még a mai iskolai oktatásban is előfordul, minden „művelt ember” ismeri. Már Bošković-Stulli is törte azon a fejét, elhíhető-e, hogy a két horvát mesei névben a római Diocletianus és Trajanus császárok lappangnának? Az ókorban viszont köztudottan még nem éltek horvátok Dalmáciában. Mégis az egyezés megragadó, elmemozdító.

Még tanulságosabban szkepticizmushoz vezethet a következő példa.

Nálunk, magyaroknál ma mindenki ismeri Attila sírjának mondáját: a hármaskoporsót, a vízbe temetkezést, a leölt sírásókat. Azt ám senki sem tudja, mindezt mióta tudja a „magyar nép”? Móra Ferenc úgy gondolta, Ipolyi Arnold *Magyar mythológiájából* terjedt el, és nem az ókori történész, Jordanes *Getica* c. művéből, aki a vizigót királynak, Alaricnak a dél-itáliai Busento folyóba való temetéséről mond hasonlókat. A régész Bóna István újvizsgálta az említéseket, és kiderült, hogy Petőfi egyik Lehel-eposzában már olvasható a toposz – azaz évekkel Ipolyi művének megjelenése előtt. Bóna azt viszont nem vette észre, hogy az ekkor már másfél évszázada népszerű iskolai könyv, a Losontzi István által 1771-ben megjelentetett *Hármas Kis Tükör* is tud Attila sírjáról. Ha van a magyar történeti identitás számára a 19. század közepén fontos téma: Attila halála ilyen. Egyszóval – magyar szöveg-adatainkban minden „stimmel”, csak éppen azt nem tudjuk ma sem, magyarul ki és mikor mesélte először Attila hármaskoporsójának történetét.

Remélem, Jung Károllyal együtt gondoljuk úgy, hogy a fentebb említett két történet akkor is tanulságos, ha végső soron nem tudunk válaszolni a magunk által feltett kérdésekre. Ez is valódi történeti és összehasonlító folklorisztikai eredmény.

Ezzel összekapcsolva még azt is hangsúlyozni szeretném, milyen kevéssé egyértelmű egy-egy folklóradat megléte vagy hiánya. Ha a teljes magyar nyelvterületet vizsgáljuk, ott sem mindenütt vált Petőfi verse, az *Alku* („*Juhászlegény, szegény juhászlegény...*”) a népdalkincs részévé. A „népi” változatok felbukkanásának ideje, a változatok sűrűsége és milyensége esetenként különbözik (a magyar folklór déli régiójában is – erről is lehetne külön tanulmányt írni). Ha csak egyetlen ilyen szövegről tudnánk – szinte nem is tehetnénk érvényes megjegyzést hozzá. Még inkább így van ez, ha maga az adattár kihagyásos és hézagos, mint oly igen sokszor a délvidéki magyar folklór esetében. Ha váratlanul fel is bukkan egy-egy adat, csak az igazán jó folklórkutató tudja ezt minősíteni: ez izolált, töredékes, vagy éppen az általános felfogásnak megfelelő-e? Jung akár a *Guntram*-monda, akár a betyárfolklór esetében mesterien dokumentálja: egyetlen adatból is milyen távoli következtetéseket tudunk levonni – ha értjük szakmánkat. Ám azt is mindig érzékelnünk kell: egy vagy néhány adatnak mikor és hol húzódik az érvényességi határa? Mára Szabadkától délre is virágzik a Rózsa Sándor-folklór. De azt mégsem tudjuk: pontosan mióta, és vajon melyik a „legdélibb” pont, ahol még a betyárvezér vagy egykori cimborái unokáinak tartják magukat a helybeliek? Móricz Zsigmond első Rózsa Sándor-regényének legelső lapján azt írja, a börtönből

éppen kiszabadult fiatal hősről már 1836-ban mindenhol dalokat énekelnek a „kétezer éves” szegedi nép körében. Ne higgyünk neki!

Még nehezebb az eset, ha arra kell következtetnünk, valamilyen folklórtény nincs, vagy nem is volt meg egy területen. Ilyen esetben igazán elvétve állíthatjuk: igazolhatóan nem is volt valamely magyar folklórbeli ilyen adat, hivatkozás. Azért még erre is találhatunk példát!

Bécs nyugati peremén, Hadersdorfban ma is látható egy kegytemplom: *Mariabrunn*. Már régi szövegek úgy tudják, az emlékező feliratok meg elmondják, hogy Gizella királyné, akkor már Szent István özvegye, 1042-ben erre utazott vissza Passauba. Egy helyen megszomjazott és a közeli kútból merítettek vizet, ekkor látták, hogy a forrás mélyén egy Mária-szobor feküdt. Kivették, és észrevették, hogy a víz csodásan gyógyító erejű. Gizella kápolnát építtetett és itt tisztelték a szobrot. A templomban ma a szentély oldalfalán a csodát megörökítő barokk festmények láthatók. Az egyiken katonák visszadobják a szobrot a kútba. Ezt a cselekedetet a kései leírások Mátyás király feketeseregének tulajdonítják. Az így említett 1467-es évszámot azonban a történeti adatok miatt inkább a cseh királyfi, Viktorin hadjáratához kapcsolhatjuk. Mátyás király hadai csak évtizeddel később harcoltak (és pusztítottak) e területen. Íme – milyen szép, sőt, a több mint ezeréves magyar történelembe is illeszthető jámbor történet! Először 1042-ben, majd 1467-ben volt a magyaroknak köze ehhez. Csakhogy éppen a magyar köztudat Mariabrunnt egyáltalán nem tartja számon!

Egy adat is lehet folklóradat, sőt, egy adat hiánya is lehet folklóradat. Olyan dialektikus összefüggés ez, amit Jung Károly is csak évtizedek alatt sajátított el.

Végül, mindezek után már megismételhetem a címben feltett kérdést: mit is kutat Jung Károly? Folklórt, összehasonlító folklórt, irodalomtörténetet, művelődéstörténetet. Nem ragaszkodik a Vajdaság adminisztratív kereteihez és a 20–21. századi körülményekhez. Régi források és élő emberektől hallott adatok nála is egymás mellé kerülnek. Együtt gazdag világ ez, amelyben minden szerbiai magyar és minden magyar folklorista évekre szóló olvasmányt, szellemi táplálékot talál. Mint egy színház: olyan az életműve. Van egy tág repertoárja, jó díszlettára – ám ezek mellett és mögött is még sok minden más is elképzelhető. Ő évekig ösztökélt engem ennek vagy annak a feladatnak elvégzésére. Végül is ezek közül egy s más bekövetkezett, és mi lett belőle? Öreg emberek és vén kutyák módjára morgolódom: használja-e valaki mindent? Vagy már mostanra elmerült e rakomány, mint Timár Mihály hajóján? Mégis ide írnám egy biztató kérésemet: írjon ő maga mihamar egy jó pár íves áttekintést a vajdasági folklór egészéről, úgy, ahogy ő megismerte. Más úgyszem fogja ezt megírni.

(Végül egy személyes megjegyzés! Amikor 14 évvel ezelőtt nekem volt „jubileumom”, Jung Károly köszöntött „a szaktársak nevében”. A mostani vi-

szonzás arra sarkall, hogy reméljem, még egy ideig hadd köszönthessük oda-vissza egymást. Insalláh!)

*

Óvatos megjegyzés

Jung Károly műveinek teljes bibliográfiája nincs kezemben. Mégis remélem, az olvasó kikeresheti, mikor miről beszélek. Ha tanárainak és kortársainak műveit egyenként is felsorolnám, ívek telnének meg. Általában ismert dolgokra is hivatkozom. Ahol mégis szükségét éreztem annak, hogy az olvasó továbbléphessen, adtam némi hivatkozást.

Aki végigolvassa ezt az alkalmi méltatást, észre kell hogy vegye, magam is, Jung Károly is az említettek közül milyen sok témáról írtunk. Több tucatnyi kérdéskörrel esett így szó! Hol külön-külön, hol egymásnak is válaszolva, hol csak úgy... Azokban a publikációkban bővebben tudtuk kifejteni elgondolásainkat. Bibliográfiájuk oldalakra rúgna. Most csak példaként említettem egyes ilyen eseteket – a továbbgondolás céljából.

VOIGT VILMOS

1889

2014

IN MEMORIAM

Meghalt Barsi Ernő

Áldás és békesség voltál nekünk

Napok óta nézegetem, lapozgatom a sok évtizede kialakított „Barsi Ernő polc” kincseit. Bevallom, amióta Ernő bácsi az égből tekint le ránk, nem tudtam kezembe venni őket. Most mégis megsimogattam a könyvekbe írt dedikációinak gyöngybetűit, amiket csak egy-egy könnycsepp homályosít el: „...*aki kamatos kamatjával sugározza vissza a tőlem kapott szeretetet, tudást*”. Simogatom és simogatnak az előbukkanó, sorjázó emlékek, a szeretet és hála képei.

Látom magam gimnazista lányként, aki suli után rohan, kettesével szedve a lépcsőket a Szent István úti lakás negyedik emeletére, hogy Ida nénivel örömmel kezdje az énekórát, amit bearanyozott Ernő bácsi hegedűkísérete. Látok egy lányt, akit elvarázsol Ernő bácsi hazaszeretete, a népi kultúra iránti tisztelete, akit magával visz vidéki előadásaira, hogy gyakorolhassa a kislakodalmas népdalcsokrát, amivel a Kisfaludy Napokra készül. Látok

egy tanítóképzőst, akit elbűvölnek tanára néprajzórái, népfőiskolai előadásai, s látom, amint a Mester szakdolgozatomat, majd TDK-s dolgozatomat javítja, s közben gondolatban megsimogatom a kézzel írt javaslatait, útmutatásait. Egy régi kép jelenik meg előttem, ahogy csodálom, ahogy szavalja költőtáltosaink verseit, hegedűjével megzendítve lelkünk húrjait, és látom, amint pávakörei élén, gyűjtött népdalaival, irányításával lelket, reményt ad a lelketlen világban.

Látom mosolygó, vidám arcát, szerény, alázatos köszönetét azért, hogy adhat másoknak. Látom kamarakórusunkat, amint Ernő bácsi vezetésével próbál kis lakásuk gyönyörű népi hímezései, mívesen faragott tárgyai között, Ida néni a fotelból vezényelt szakértő figyelmével. Látom, amint koncertet adunk, a már tanító tanítványok, a Mesterhez szegődött kis csapat, a ménfői, a Kos-suth utcai templomban, a Sályi Napokon, s látom, amint a Melodiárium kórusunk boldogan készíti a sárospataki diákok örökségéből komponált CD-felvételt a ménfőcsanakai Bezerédj-kápolnában. Látom magam, az egyetemre készült, aki sírva hagyja ott kiváló radnóti tanítói álláslehetőségét, hogy néprajzot tanulhasson az ELTE-n, hogy a népi kultúrának élhessen, mint példaképe. Látom a Mestert, ahogy doktori védésen büszkén mosolyog, mert az egyéniségek felkutatásában és tiszteletében követi tanítványa.

Életem filmrészletei könnyeimmel ölelkezve peregnek tovább, mint ama „nagy út” előtt. Ernő bácsitól búcsúzva a kórházban édesapám jutott eszembe. Szép emlék villant fel: szinte éreztem a finom ménfői bor ízét a számban, amikor szüleim házában a Mester kedélyesen faggatta apámat dalairól, majd később a legszeretettebb ménfői nótafáról szóló könyvemhez, örömmel nyújtotta át dalelemzését. Hálás szemmel láttam, amikor édesapám temetésén visszavarázsolta gyermekkorom dalos emlékeit, vigasztalva megszorodott lelkemet és családomat. Előtűnik *Mindent apámról* című könyvem bemutatójának fájdalmasan szép emléke, amikor a nagybetűs Tanár megtisztelte a tanítványt csodálatos szavaival, dicséretével.

Cikáznak az emlékek diaképei, s a múlt homályából megelevenedik, amikor a Mester megjelent tanítványai előadásain, szereplésin. Könnyfátyolon át látom, amint július végén belépett a Czuczor gimnáziumba, a Legendák Napján, hogy szeretetteljes jelenlétével segítse egyik előadásomat. Immáron utoljára!

Peregnek a filmkockák szemem előtt, hol gyorsabban, hol lassabban. Megjelent, amikor „örömnepet” ült az a sok tanítvány, barát a születésnapján. Hallom, amint 85. születésnapján a sok-sok köszöntő mellett lányaimmal énekekkel köszöntjük, ahol még Ida néni is dalra fakad. Utolsó névnapi köszöntésekor első hívó szóra népi együttesek, énekesek hada állt sorba, hogy szeretetét, tiszteletét lerója Ernő bácsi előtt. Látom őt az Apáczai-karon – ahol fél évszázadon át tanított – a Magyar Néprajzi Társaság és S. Lackovits Emőke néprajzkutató szervezésében, a 90. születésnapján, ahol tanárkollégái, néprajzkutatók, tanítványai előadásaikkal köszöntötték, örvendeztek vele. Látom

öt az idei téli havas napon, amikor könyvbemutatóra utaztunk Szencre és Pozsonyba, s ő igaz meséivel is vidámmá varázsolta utunkat. A következő emlékképen a tudós barát, Timaffy László kedves arca mosolyog ránk, akire még együtt emlékezhettünk a temetésén, a győri Szentlélek-templomban, vagy nemrég, a győrújbaráti faluház névadóján. Látom a főiskolán, amint az utolsó percig tartja az órát, s 93 évesen is csüngenek szavain a hallgatók, s tudom előre, hogy augusztusban cseng majd a telefon, s kérdezi: „*Ugye taníthatok idén is?*” Látom, amint édes fáradtsággal rohanok haza a Felvidékről, gyűjtőútról a forgatásra, hogy kórustársaimmal köszönthessünk Isten házában, az utolsó róla szóló filmben. S azt is látom, hogy sírjánál ugyanezzel a kedvenc zsol-tárával, Goudimellel búcsúzunk megtörve, úgy, hogy még ott is éreztük atyai mosolyát, láttuk énekszóra lendítő kezét és a befejezéskor mondott „*Úgy, lelkeim!*” dicséző szavait. Látom, amint még betegen is azon aggódik, hogyan tartson előadást a határon túlról jött gyerekeknek, és boldog, amikor beszámolok a megtisztelő helyettesítésről, s adom át az ölnyi jókívánság-virágokat, amit küldtek velem a szeretett előadónak. Látom, ahogy a kórházi ágyon „félálomban” megtartja az előadását, és betegtársai csodálattal megtapsolják.

*Barsi Ernő a névnapjára és felgyógyulásának örömeire rendezett ünnepségen
2013. január 14-én, a győri Petőfi Sándor Művelődési Házban*

Az emlékképeknek nincs vége, mint ahogy a tőle kapott jócselekedeteknek sem. Barsi Ernő néprajztudós, főiskolai tanárnak, lelkipásztornak, hegedűtanárnak és -művészek, a ménfőcsanakai népfőiskola elnökének, és nem utolsósorban egy drága édesapának az emléke örökké él. Nem feledhetjük – ahogy nevezték – a „küldetéses embert”, „a tanítók tanítóját”, „a kultúra követét”. Nem feledhetem én sem, az egyik tanítvány, ahogy köszöntőimben szólítottam, a Mindenest, a Fáklyagyújtót, a Vir Justust, az Igaz embert. Velünk marad mindörökké az, aki egész életében szolgált. Szolgált az Istent, a nemzetet, a családot. Az, aki az általa nagyon kedvelt Goudimell zsolnárijával élt minden percben: *„Tégy jól és bízzál erősen Istenben...”* Aki a sárospataki útravalót mindig megtartotta: *„Három fáklyám ég: hit, haza és emberiség”*. Az, akiről az embereknek az a szép bibliai idézet jut eszébe, hogy *„... az igazak emlékezete áldott...”* Aki Mester volt, mert annyi szerető tanítványt hagyott maga után, *„Óperencián innen és túl”*, annyi tanítványt, mint a búzamezőben a kalászszemek. Olyan szellemi, érzelmi örökösöket, akik nagysága előtt földig hajolnak, mint az érett kalász, akik neve hallatára szépre, jóra, nemesre tudnak csak gondolni, emlékezni. Kit tudásra, kit hűségre, kit szeretetre tanított. Akiknek megtanította, hogy csak az a szép, ami hasznos, amit mások javára cselekszünk. Aki egész életében a tudás és a szeretet apostola volt. Aki egyszerre volt „észembőr” és „szívembőr”, ahogy Bálint Sándortól tanulta. Aki két kézzel önzetlenül szórta szellemi, lelki kincseit bármerre járt. Akiknek így köszönte meg, hogy adhatott: *„egykori tanítványomnak, akinek lelkében a legjobb talajra hullott az én egykori magvetésem, ez a hagyaték...”*; *„aki igaz szívvel viszi tovább mindazt, amiről én álmodtam, s amire az életemet tettem.”* Akit még Szent Péter is tárt karokkal és nyitott kapuval vár. Aki elé énekes, harsonás angyalok karát küldte az Úr, amikor augusztus 8-án, László napján – talán még a tudós barátira, Timaffy Lászlóra is emlékezve – rálépett a menyeyei útra.

Ernő bácsi szokta mondani: az *„Itt van elrejtve”* sírfelirat arra utal, hogy a lélek nem hal meg, csak elrejtetik. Ő is a szíveinkben rejtetik, mindörökké. Az Igazi Mester, az Igaz Ember, Vir Justus.

Ernő bácsi, köszönjük a kegyelmet, hogy ismerhettük, hogy szerethettük, s ezáltal szeretve lehettünk! Áldás, békesség – így köszöntél. Igen. Áldás és békesség volt életed és jelenléted mindenkinek!

LANCZENDORFER ZSUZSANNA

Ünnepi beszéd a Dr. Barsi Ernő Terem felavatásán*

Tisztelt Ünneplő Közönség!

Nehéz most megszólalnom, mert még friss és nagyon fájó a seb, amit Édesapám, Barsi Ernő földi életből való távoztása ejtett a lelkemen és úgy gondolom, sokunkén. Ugyanakkor örömteli eseménynek vagyunk most részesei, hiszen az az intézmény, amelynek falai között 54 esztendőt töltött el, olyan megtiszteltetésben részesíti, hogy ez a Díszterem ezután az ő nevét fogja viselni. Ha ő állna most itt ebben a szép, általa is nagyon szeretett teremben, biztosan Arany János *Epilógusát* idézné, mint mindig, ha netán elismerésben részesült: „*Ada címet, bár nem kértem, / S több a hír-név, mint az érdem.*” Pedig bizony nem kevés érdeme volt. Ahogy a 85. születésnapjára készített kis írásomban megfogalmaztam: „*a szó nemes értelmében vett TANÍTÓ*” volt. Nem véletlenül vált ez azóta szinte szállóigévé.

Szeretett Mestere, Kodály Zoltán írta: „*Minden ember annyit ér, amennyit embertársainak használni, hazájának szolgálni tud.*” Márpedig ő egész életében szolgált, szerényen, alázattal, hittel és kifogyhatatlan szeretettel. Sokat idézett hitvallása is erről szólt: „*A szeretet sugározzon mindenüvé, mert szeretet nélkül nem lehet sem muzsikálni, sem tanítani, sem írni. Szeresse mindenki az övéit, saját népét és értékeit, hogy a másokét is szeretni tudja.*” Barsi Ernő egész élete, küldetése erről szólt. Mindig emlegette, hogy egy ember életét három tényező határozza meg: hova születik, milyen iskolái és tanárai vannak és milyen társat talál. Nála mindhárom tényező életre szóló ajándék volt.

Nem egy tanító volt felmenői között. Szülei generációkat neveltek remek pedagógusként a bükkaljai Sály községben. A mai napig nagy tisztelettel, szeretettel emlegetik őket, pedig már nagyon régen nincsenek az élők sorában. Nem véletlenül állított két kötetben is emléket nekik. Gyakorlatilag az iskolában nevelkedett, hiszen akkoriban óvoda nem volt. Már akkor szívta magába a tudást. 4 éves korában úgy derült ki, hogy szép csendben megtanult olvasni, hogy könyvet kért karácsonyra. Aztán a Sárospataki Református Kollégium, a Teológia, a Zeneakadémia legendás tanárai mind arra az útra terelték, amelyen élete utolsó percéig járt. És az életre szóló társat is megtalálta Édesanyám, Varsányi Ida személyében, aki elhivatott pedagógusként, csodálatos koloratúrszopránjával, együtt járta vele az utat. „*Éneklek az Úrnak egész életemben, zengedezek az én Istenemnek, amíg vagyok.*” (Zsolt.104:30) Most már az örökkévalóságban muzsikálnak, együtt a tanítványokkal, zenésztársakkal.

* Elhangzott a Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Karán 2013. október 25-én.

Barsi Hajna és Barsi Ernő
(Polgárok Háza, Budapest, 2010)

Barsi Ernő a Bükkaljáról indult, de 1947-ben Győrben lelt otthonra és immár végső nyugalomra is. Hegedűtanárként érkezett a Konzervatóriumba. 1959-ig sok neves muzsikusként adott életre szóló útmutatást. Egyedülálló *Hegedűmetodikája* csak fél évszázad elteltével került kiadásra, de az abban foglaltakat tovább vitték tanítványai. 1959-ben kereste meg az akkor újraszerveződött Felsőfokú Tanítóképző Intézet. Elfogadta a meghívást, mert arra gondolt, ha a magot minél több helyen vetik el, annál több kalász szökik majd szárba. És élete végéig második otthona lett a Tanítóképző. 1982-ben vonult „nyugalomba”, de utána is kapott feladatot, speciálkollégiumot, amiért köszönetet mondok. Eleinte nem könnyítettem meg a dolgát, ő vitt reggelente az óvodába, útba esett. Engem viszont nehéz volt reggelente az óvodába terelni, mert születetten „bagoly típus” vagyok, így végig kellett szaladnia a Batthyány teret, hogy el ne késsen. De sosem késett. Ugyan idén, 93 évesen már nem

szaladt, a háta is hajlott volt már, de még mindig energikusan cipelte a diavetítőt, a diatárákat, a szatyrot a kottatartóval, kottákkal és a könyvekkel, meg elmaradhatatlan „jobb kezét”, a hegedűt. Február 13-án is egy egész napos, méteres hóban zajló filmforgatás, dunaszegi előadás után még másfél órát lelkesítette hallgatóit. Mint mindig.

Én nem voltam képzős hallgató, de valahogy az én életemnek is része volt az itt végzett áldozatos tevékenysége. Gyerekként inkább az anekdotikus elemek ragadtak meg – mint pl. a felvételi dolgozatok gyöngyszemei –, de aztán maradandó emlékekben is lehetett részem. Sokat mentem Vele és a mindenkori kórossal. Emlékezetes a *Sályi lakodalmas*, ők mutatták meg Sályban, milyen is volt az hajdan. Azóta vannak újra vőfélyversek Sályban. És az ilyen szereplések, meg a kérések, hogy „*Ernö bácsi, tessék segíteni, szeretnénk a gyerekekkel bemutatni a betlehemest*” vezettek a *Népi hagyományaink iskolai és amatőr színpadokon* c. kötethez.

A legemlékezetesebb emlék tán az 1971-es kassai út. Szem nem maradt szárazon, amikor az altemplomban, Rákóczi sírjánál a kórus zengte: „*Haj, Rákóczi, Bercsényi...*”

Nekem a magyar földrajz is a tanítványokhoz kötődött. Amikor a Trabanttal mentünk akármerre, nem volt olyan falu, ahol ne mondta volna, kit tanított innen és miről írt szakdolgozatot. (Ami nagyon sokszor az ő keze nyomát viselte.) Fantasztikus memóriája volt, még tavaly is elszavalta a könyvtárban a Költészet Napján Wathay Ferenc Győr visszafoglalásáról szóló, igen csak terjedelmes históriás énekét – fejből.

Nem is tudom, hány tanítványa lehetett az idők során, akik közül igen sokan szórták tovább a magot. Szárba szökkennek mindenfelé a kalászok. Nagyon büszke volt rájuk, a „*drága lelkeimre*”. Arra is, hogy tavaly pl. egy osztálya már aranydiplomát kapott. Tényleg az élete volt a tanítás, az adás, a szeretet. És folytatta volna még, hiszen „*háromszáz évre való terve*” volt, ha arany, szerető szíve nem fáradt volna el egy hirtelen jött, súlyos műtét után tíz nappal.

Am útmutatásait a ma már nyugdíjas tanítványai is követték, a fiatalok is követik, szerte az országban. Egész életútjára érvényes Kodály egyik mondanisa: „*Nem faj a magyarság, hanem kultúra... morális alapja mindezekért való áldozatkészség. Ez a magyar kultúra pislákoló mécses, a mécsből azonban világító fáklya lehet. Még sokan élnek, akik nem tudnak róla. Nem ismerik, tehát nem is szerethetik. Elég volna az itt élők, eddig közömbösek tevékeny érdeklődése, hogy a mécses fáklyává lobogjon föl. Ezzel a magyarságnak olyan védőbástyája épülne, amin nem fognak az anyagi erők fegyverei.*”

Barsi Ernő egész életét, munkásságát annak szentelte, hogy ez a fáklya fellobbanjon. Akik tanítványai voltak, hallották több ezer előadásának egyikét, olvasták számos néprajzi publikációjának valamelyikét, gazdag népdalgyűjtésének gyöngyszemeit éneklük országszerte, tovább viszik ezt a lángot. Kívánom, hogy nagyon sokáig vigyék tovább, igen nagy szükség van rá!

Remélem, sokáig megőrzik szeretettől sugárzó, elhivatott, nagy tudású lényét szívükben, lelkükben, jó emlékezetükben! Nem csak most, amikor ezt a termet avatjuk, hanem azután is. Remélem, évtizedek múlva is lesz, aki megkérdezi, „*Ki volt az a Barsi Ernő?*” és lesz, aki válaszol rá. Legalább annyit, hogy ritka ajándéka a sorsnak. Ahogy Kányádi Sándor írja: „*Falak omolhatnak, / kövek is váthatnak, / magaslik, nem porlad / a megtartó példa.*”

Az is ritka ajándék, hogy ez a szép terem, ahol annyiszor beszélt és muzsikált, az ő nevét viselheti ezután. A család és a sok tanítvány nevében szeretném megköszönni ezt a nemes tiszteletnyilvánítást az NYME Apáczai Csere János Karának!

Befejezésként felvételtől csendüljön fel a hegedűszó – Veracini: *Largo* –, amit először hallott tőle élete párja és végigkísérte az életüket. Ebben a teremben is nagyon sokszor elhangzott. Fogadják szeretettel és emlékezzenek rá!

BARSI HAJNA

Búcsú Kenyéri Kornéliától (1948–2013)

Kenyéri Kornélia 1948-ban született Csákváron. Felsőfokú tanulmányait Szombathelyen és Budapesten végezte könyvtár, népművelés és történelem szakon. 1975 és 1994 között a Szakszervezetek Pest Megyei Könyvtárának munkatársa, majd vezetője, 1995 és 2000 között pedig a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Könyvtárának vezetője volt. Könyvtárosmunkája mellett sajtótörténeti kutatásokat folytatott és aktívan részt vett a honismereti mozgalomban is.

Kornélia 2000 márciusától nyugdíjba vonulásáig tíz éven át dolgozott a Néprajzi Múzeum Könyvtárának vezetőjeként. A szakkönyvtári munka összetettsége folytán nagyon sok részterülettel foglalkozott, a köztünk töltött évtized során számos nagyobb volumenű munka véghezvitelében irányító szerepet vitt. A múzeumba való érkezése után közvetlenül, 2000/2001-ben a TINLIB, 2005-ben pedig a Huntéka könyvtári rendszere való átállást vezényelte le. 2002-ben irányítása alatt történt meg az állományrevízió, 2003–2004-ben pedig sikerült elérnie az olvasóterem felújítását. Számos sikeres pályázat megírását köszönhetjük neki: említsük csak a könyvrestaurálási, bibliográfia-kiadási vagy a 2009-es Magyar Digitális Képkönyvtár pályázatokat. Az utolsó nagyobb könyvtári munkái a Múzeumi Könyvtárak Konzorciumának szervezése, és a szakkönyvtár teljes könyvvállományának számítógépes katalógizálását lehetővé tevő TAMOP pályázat megírása volt.

Történelmi és helytörténelmi érdeklődése révén azonban a mindennapokban a legszívesebben a könyvtár történetével, a könyvgyűjteményekkel és a könyvtár régi könyveinek feldolgozásával foglalkozott. A könyvtár mintegy 1200 régi (17–19. századi) könyvének rendezése, restaurálása és digitalizálása a szívügye volt, szobájában mindig volt közülük egy-egy ritkaság, amivel aktuálisan foglalkozott. Tervei között szerepelt a régi könyvekből való kisebb kamara-kiállítás. A könyvgyűjtemények történetének kutatásából egyenesen következett a könyvtár története, különösen annak első évtizedei iránt való érdeklődése. Könyvtártörténelmi kutatásainak eredményeként jelent meg a *Néprajzi Értesítő*-beli tanulmánya 2005-ben, *Habent sua historia libelli – A Néprajzi Múzeum Könyvtárának történelmi rétegei* címmel. Mind ez ideig ez a százhusz éves szakkönyvtár történetének legteljesebb összefoglalása. Írásaiból jól érződik a kutatott téma szeretete, a részletekben való elmélyülés.

Kenyéri Kornélia A Honismeret Napján, 2011-ben
(Fotó: Mándli Gyula)

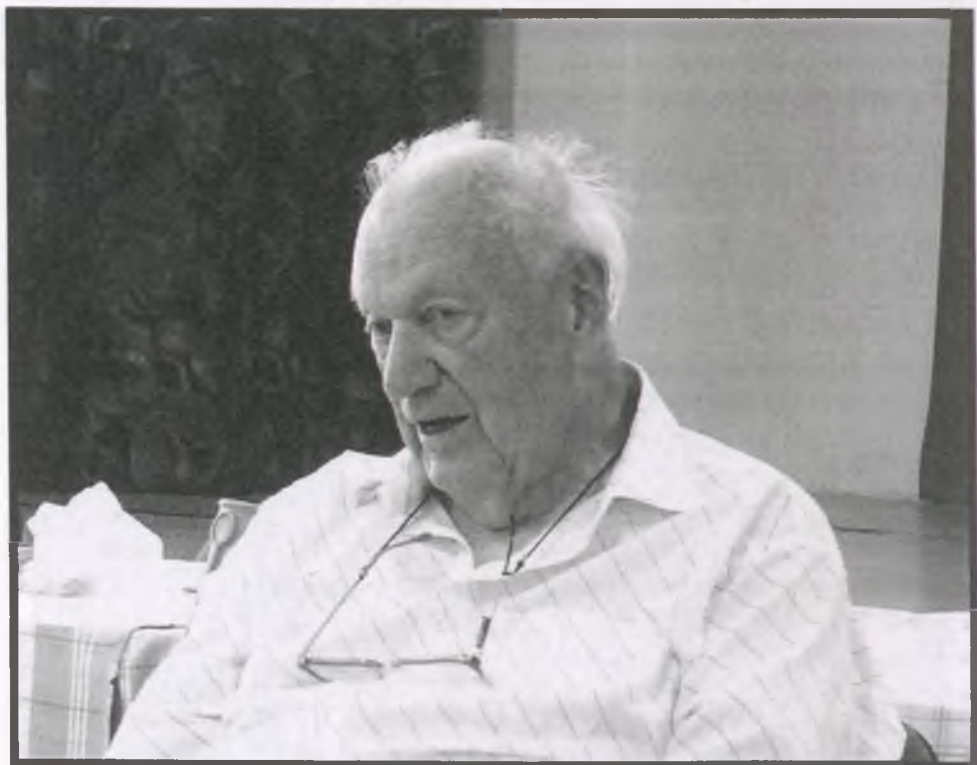
Végül fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy Kornélia – a történelmi-helytörténelmi érdeklődése folytán is – nyitottsággal és tisztelettel állt a néprajztudományhoz, az itt töltött tíz év alatt megismerte és megszerette ezt a szakmát: számos hozzánk járó kutatóval baráti-kollegiális kapcsolatot ápolt, velük hosszan elbeszélgetett. Közvetlen kollégái felé is mindig volt egy-egy kedves, figyelmes szava.

Emlékét megőrizzük.

Kenyéri Kornélia szakirodalmi munkássága

- Helyismereti gyűjtemény az üzemi könyvtárban. *Könyvtáros* 32 (1982) 2: 75–78.
- Kettős olvasók a szakszervezeti és a tanácsi könyvtárakban. *Könyvtáros* 35 (1985) 8: 455–458.
- A Szakszervezeti és Munkahelyi Művelődési Intézmények Szövetségéről. *Könyvtári Levelezőlap* (1990) 10: 14–15.
- Mi lesz a könyvtárakkal? [Riporter] Deák Attila. *Pest Megyei Hírlap* (1991) dec.7. 5.
- *A váci sajtó története 1870–1945*. Vác, Tragor Múzeum, 1992. 185 p. (Váci könyvek 6.)
- „A vidéki sajtó közvéleményformáló szerepét kutattam...” [Riporter] Pogány György. *Könyvtári Levelezőlap* 5 (1993) 3: 3–5.
- Az ászári Római Katolikus Iskola és könyvtára a századfordulón. *Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat József Attila Megyei Könyvtárának Évkönyve* (1994) 82–104.
- Bodmér. Csákvár. In *A Vértes tájain*. Bp. 1994. 7–9., 10–30.
- Evezőstúra az Ipolyon 1907-ben. In Hála József–Mándl Gyula (szerk.): *Börzsönyvidék. Történeti és néprajzi tanulmányok*. Szob, 1993. 2. kötet. 97–106.
- Visszaadtam mandátumomat... *Könyvtári Levelezőlap* 7 (1995) 6: 2–3.
- Száz éve történt. Könyvek az ezredéves országos kiállításon. *Könyvtári Levelezőlap* 8 (1996) 2: 37–39.
- Perújrafelvétel Landerer Lajos ügyében. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 7 (1998) 3: 29–33.
- Hány János kalandozásai Csákváron. *Honismeret* 26 (1998) 1: 61–64.
- A Néprajzi Múzeum Könyvtárának új szolgáltatása. Interneten is elérhető a néprajzi könyvtári adatbázis. *Néprajzi Hírek* 30 (2001) 1/4: 173–175.
- Tükörcserepek. Az OSZK a Könyvtáros írásainak tükrében. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 11 (2002) 7: 49–60.
- Csákvár. Kenyéri Kornéliával, a Néprajzi Múzeum könyvtárának vezetőjével beszélget Béla Pál. *Honismeret* 32 (2004) 4: 51–55.
- Interjú Kenyéri Kornéliával, a Magyar Néprajzi Múzeum könyvtárának vezetőjével. [Riporter] Mezey László Miklós, Vajda Kornél. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 13 (2004) 12: 45–51.
- Habent sua historia libelli. A Néprajzi Múzeum Könyvtárának történeti rétegei. *Néprajzi Értesítő* 87 (2005) 77–129.

Ág Tibor emlékezete (1928–2013)

Ág Tibor csehszlovákiai, majd szlovákiai magyar népzene kutató, karnagy, zeneszerző, zenepedagógus 1928. április 13-án Pozsonyban született. Általános iskolai és középiskolai tanulmányait Pozsonyban végezte. 1951-ben érettségizett, majd 1953-ig a Comenius Egyetemen zenetudomány–néprajz szakán tanult tovább.

A Csemadok (jelenlegi nevén Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség) megalakulása évében, 1949-ben a Központi Titkárság Kulturális Osztályának munkatársa lett. A magyar kisebbség kulturális életének fellendítését kapta feladatul, melynek célkitűzése volt megteremteni egy hivatásos dal- és táncgyűttes megalakításának szakmai feltételeit. E munkakörön belül az öntevékeny népművészeti mozgalom megszervezését és megfelelő népzenei anyaggal való ellátását kellett biztosítani. E célból az 1950-es évek elején visszanyúlt a tiszta forráshoz és 1951-ben Takács András néptáncossal megkezdte a szlovákiai magyarság folklór hagyományának gyűjtését és rendszerezését. Népzenei gyűjtőmunkáját kitartóan, nagy érdeklődéssel és erős szakmai elhivatottsággal egészen a 21. század első évtizedéig végezte.

A kulturális életben ismert személyektől az utókor meg szokta kérdezni, hogy melyik volt az a pillanat vagy esemény, amely útkjra indította őket életpályájukon. Ág Tiborral 2002 szeptemberében készítettem egy beszélgetést, amely során alkalmam volt megkérdezni tőle, hogy mi alakította ki benne az elhivatottságot, a mély érdeklődést a magyar népzene iránt. Elárulta, hogy érdeklődése a népdalok iránt korán kialakult, hiszen már gyermekkorában a zeneiskolai zongoraórákon és az otthoni házi muzsikálás alkalmával is játszott magyar népdalfeldolgozásokat. A második világháború alatt került először a kezébe egy kiadvány, amely pentaton parasztdalokat közölt Kodály Zoltán és Bartók Béla népdalgyűjtései nyomán. Zongoristaként próbálta eljátszani és kíséni ezeket a dallamokat, és ez a kísérletezés ébresztette rá, hogy az addig zenélt harmóniai funkciókat ezeknél a dallamoknál nem használhatja. Így, még mielőtt elindult volna az első népdalgyűjtő útjára, a tanulmányai során elkezdett ismerkedni a magyar népzenei anyanyelvvel.

Ág Tibor 1953-ban, a Csemadok keretein belül megalakult hivatásos népművészeti együttes, a Népes művészeti vezetője lett. Életének ez a momentuma újabb utat nyitott a népdalgyűjtés felé, hiszen neki kellett átgondolnia és kialakítania a népművészeti együttes műsorát, miután felmerült a kérdés, hogy mi lesz a Népes repertoárja. Fellegi István főtítkárral és Takács András néptáncossal határozták el, hogy – népzenei kiadványok híján – a parasztemberek tudását, a falusi hagyományokat felkutatva és összegyűjtve mérítenek az élő néphagyományból. A legelső népzenei gyűjtések előkészületei során, amennyire lehetősége volt, Ág Tibor megismerkedett Bartók és Kodály munkásságával, népzenei gyűjtő- és kutatómunkájával. Ezt a tudást és zenei képzettségét használva jegyezte le az első dallamokat Nyitragerencséren, ahol rádöbbsent arra, hogy milyen értékes népzenei anyag él még a zoboralji falvakban. Következő gyűjtőútjai során gyűjtőtársaival Martos és Medvesalja, az évtizedek során pedig az egész szlovákiai magyar nyelvterület népdalagyományát tárta fel.

Ág Tibor a színpadon felvonultatott népművészet megjelenésének szerkesztőjeként, szervezőjeként szintén évtizedekig munkálkodott. 1957-ben, a Népes feloszlataása után, az újonnan megalakult Ifjú Szívek Dal- és Táncegyüttes igazgatója lett, és az is maradt 1962-ig. Az 1968-ban elindított *Tavaszi szél vizet áraszt* népzenei mozgalom szervezője és tanácsadója, később a *Biborpiros szép rózsza (Örökség)* országos népzenei vetélkedő szakmai irányítója volt.

Népzenei gyűjtőmunkáját a Csemadok keretein belül 1967-től a Csemadok Központi Bizottságának zenei szakelőadójaként folytatta Pozsonyban. Munkájához tartozott a magyar népdalok gyűjtése a szlovákiai magyar falvakban, az amatőr népzenei mozgalom és az önkéntes népzene gyűjtők hálózatának szervezése, a Nyári Néprajzi Szemináriumok irányítása és a felgyűlt népzenei anyag rendszerezése, lejegyzése és publikálása. Ezt a tevékenységet az 1980-as években a dunaszerdahelyi Városi Művelődési Központ munkatár-

saként, az 1990-es évek második felétől pedig a Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya, majd a Csemadok Művelődési Intézete keretein belül a Népzenei Adattárban végezte. Tevékenyen részt vett a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság munkájában, 1993-tól a Népzenei Munkaközösség vezetője volt. A különböző közművelődési intézetek keretein belül végzett népzenei gyűjtés mellett magánemberként is gyűjtött, így alakította ki népzenei magángyűjteményét.

*Ág Tibor gyűjtés közben
(Muzsla, 1952)*

Ág Tibor a szlovákiai magyar kórusmozgalom kiemelkedő személyisége volt. Enekkarok vezetésével 1949-től a 2000-es évekig aktívan foglalkozott. Jelen volt a Csehszlovákiai Magyar Tanítók Kórusának (jelenleg Szlovákiai Magyar Pedagógusok Vass Lajos Kórusa) megalakulásánál, majd itt karnagyként is tevékenykedett több mint egy évtizeden keresztül. Az 1956-ban alakult galántai Kodály Zoltán Daloskör alapító karnagya volt. A hatvanas években sorra alakuló kórusok közül tizenöt kórusnak lett a vezetője.

Ág Tibor rendszeresen publikált a szlovákiai magyar médiában, zenei közleményei és tanulmányai jelentek meg az *Irodalmi Szemlében*, a *Hétben*, a *Népművelésben* és a *Néprajzi Közleményekben*. Rendszeresen népzenei ismeretterjesztő előadásokat tartott a Pozsonyi Rádió magyar adásában. Népzenei gyűjtéseit számos könyvben közölte, eleinte a Csemadok folklórcsoportjainak kiadott, kereskedelmi forgalomba nem került kiadványokban, majd a Madách Kiadó, a Kalligram Kiadó gondozásában megjelent könyvekben. Később

számos népzenei publikációja jelent meg a Gyurcsó István Alapítvány Könyvek sorozatban. Ezek a népzenei gyűjtemények hiánypótló kiadványok voltak a szlovákiai magyar folklórmozgalom számára, amelyből meríthettek a népdalkörök, hangszeres csoportok, néptáncscsoportok és a népszokásokat bemutató folklórcsoportok is.

Ág Tibor népzenei gyűjtőmunkájának eredménye több mint 16 000 gyűjtési egység, amelyet a kutató rendszerezett, lejegyzett és közreadott. Egyszerű intézményként rengeteget tett a szlovákiai magyar falvak népzenei kincsének feltárásában és közlésében, a folklórcsoportok, népdalkörök munkájának segítségével pedig a zenei anyanyelv életben tartását támogatta.

Munkájáért számos rangos elismerésben részesült: *Kodály-emlékérem* (1982), *Pro Probitate-díj* (1998), a Márai Sándor Alapítvány *Nyitott Európáért Díja* (1997), a Szlovák Köztársaság *Ludovit Štúr-díja* (2002), *Posonium Irodalmi Életmű-díj* (2000), *Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt* (2008), *Csodaszarvas-díj* (2012), *Harmónia Életműdíj* (2013).

A Csemadok Népzenei Adattárában végzett munkám során több alkalommal vehettem részt olyan népzenei gyűjtésen, ahol Ág Tibor volt a munka vezetője, így sokszor tapasztalhattam, hogy népzene gyűjtőként gyorsan és könnyen közös hangot talált az adatközlőkkel. Gyűjtő- és kutatómunkáját több évtizedes tapasztalat, a népzenei anyag alapos ismerete jellemezte. Népzenei publikációi a közlésre érdemes, értékes népdalokat tartalmazták, amelyeket elsősorban az amatőr népzenei mozgalom tagjainak szánt, hogy a lehető leghitelesebb forrásból meríthessenek népzenei műsoruk összeállításához. Munkám során Ág Tibort többször hallottam és láttam zsűrizni a *Bíborpiros szép rózsza* népzenei vetélkedő fordulóiban, és a vetélkedő végén minden alkalommal az ő kezdeményezésére és irányításával közös ének zendült fel.

„Továbbra is arra kérek Titeket, sokat énekeljete! Az emberi hang az egyetlen hangszer, ami mindig ott van az emberrel, és amivel a legcsodálatosabb dallamokat tudjuk elővarázsolni nap mint nap” – mondta Ág Tibor 2012-ben, a *Csodaszarvas-díj* átvételekor.

BÍRÓ HUSZÁR ÁGNES

HAGYOMÁNYÁPOLÁS, HAGYOMÁNYTEREMTÉS

A kalocsai hagyományok háza A homokmégyi Romsics-szállás

2013 januárjában nyílt meg a kalocsai szállások déli központjában a homokmégyi tájház. Az uniós támogatással épülő, községi tulajdonú tájházak sorából elkülönül azzal, hogy önerőből, magánvállalkozás keretében adtuk át a közönségnek.

A tanya Kalocsától 10 km távolságra, a valamikori legnagyobb kalocsai szálláson, a kalocsai népművészet alakító központjában, Homokmégyen található. A falu közvetlen szomszédságában, mégis attól elkülönülten, egy 2 hektáros erdő mellett áll a 19. század közepén épült parasztház. Tavasztól őszig madárcsicsergés várja a pihenni vágyókat, de rendszeres tanyalátogatók az őzek, a nyulak és a fácánok is.

A ház és az udvar a 19. századot idézi meg. A tanya első részében kialakított tájház az 1860-as éveket mutatja be.

A homokmégyi tájház

A tanyaépület hátsó felében egy, a legmodernebb követelményeknek megfelelő vendégházat alakítottunk ki, amelyben nappali, konyha, hálósoba és fürdőszoba található. A vendégház a Falusi és Agroturizmus Országos Szövetsége Nemzeti Tanúsító Védjegyének három napraforgós besorolását kapta, felszereltsége azonban megfelel a négy napraforgós követelményeknek is. A konyha teljes önellátásra alkalmas, de rendelkezésre áll szabadtéri sütő és bográcsozó hely is. Nagyméretű udvara pihenésre, játékra, sportolásra és parkolásra is alkalmas.

A vendégház hálósobája 4 férőhelyes – a nappaliban 1, esetleg 2 fős pótágyazási lehetőséggel –, ezért kisebb baráti társaságoknak, családoknak ajánljuk. A központi fűtés lehetővé teszi, hogy egész évben fogadhassuk vendégeinket.

Az alföldi róna a maga csöndességével kiváló pihenési lehetőséget ad, de a kultúrálódni, szórakozni vágyók is megtalálhatják elfoglaltságukat. Elsősorban ajánljuk a kalocsai népművészet kedvelőinek a faluban élő író- és pingálóasszonyokat, tortacsinálókat. A tájházban bemutató foglalkozásokat szervezünk. Igény esetén a kalocsai/homokmégyi gasztronómiai különlegességek is megköstölhetők, mint a birkapörkölt, a paprikáskácsi, a sós túrósrétes, a birkáskáposzta, az olajoskáposzta, a kemencés lángos, a pogácsák stb.

A Széchenyi Pihenőkártya elfogadóhelye.

A homokmégyi tájház

A ház

A lakóház szerencsésen élte túl az elmúlt másfél évszázadot. Nem tudhatjuk ugyan építésének idejét, de bizonyos, hogy az 1858-ban megrajzolt második katonai fölvételezésen már ház állott a telken. A homokmégyiek Buxsityánának emlegetik a házat, mivel az emlékezetben elérhető időben egy szegényebb sorsú juhász, Kisa (Buxsi) Sándor tulajdona volt. A tanyaához tartozó telek lényegesen nagyobb lehetett a jelenleginél, amit a környezet terepviszonyai egyértelműen bizonyítanak.

A ház átalakításának/visszaalakításának tervezője, a kivitelezés néprajzi szakértője, kivitelezője és a tájház berendezője a ház tulajdonosa, Romsics Imre etnográfus, a kalocsai Viski Károly Múzeum igazgatója volt. A kivitelezést fiam, ifjabb Romsics Imre segítette.

A tájház

A homokmégyi tájház a 19. század közepének házformáját és lakberendezését mutatja be. A kalocsai parasztok a jobbágyfölszabadítás után látványos népművészetet alakítottak ki, amelyet nem csak ruházatukban, hanem lakáskultúrájukban is gyakran alkalmaztak. A tájház gyönyörű kalocsai hímzésekkel,

pingálással díszített. Megtalálhatók benne a kemencék, a padkák, a falfülkék és minden olyan régi eszköz, amely szükséges volt az akkori élethez.

A ház homlokzata, a tető héjazata és a nyílászárók eredeti szépségükben vészelték át a falusi házak átalakításának divatját. A visszaalakítás során a kemencéket, a padkákat és a szabadkéményt kellett újjáépíteni. Mindegyiknek megtaláltuk az eredeti helyét, így pontosan úgy néz ki a ház, mint másfél évszázaddal ezelőtt.

A színek összedőltek ugyan az elhagyatottság idején, ennek ellenére a tanya megőrizte számunkra egy kisparaszti gazdaság üzemszervezetét – a három osztatú, hosszú házat istállóval, különálló pincével, disznóóllal, tyúkóllal és kúttal. Az udvart hatalmas diófa uralja, körben szilvafák, meggyfák és barackfák szegélyezik.

A lakóház ajtaja a téglaburkolatú, *szarkalábakkal* alátámasztott *házajáról* nyílik. A *pitvart* egyenes záródású fal választja el a hatalmas boltívvel fedett kéményaljától. A kemencenyílások előtti földpadkákon, a kiskatlanban és a vasplatnival fedett tűzkatlanon főztek az ott álló cserépfazekakban és *vaskraszlókban*. A tálaknak bemélyített falfülkében és a középpadkán a mindennapi főzéshez és étkezéshez használt edényeket tároljuk. A gerendákról lelógó rudakon a disznókötséget füstölték. A pitvar tálaspolcán a ritkábban használt edényeket látjuk. A vizespad és a falakba vert szögek a rendszeresen használat eszközök helye. A faliszekrényben kisebb eszközök, üvegek, lisztesszakajtók sorakoznak. A boltív mellett áll a vajköpülő, az ajtó mögött a túrósfazekak.

Az utca felőli szobát, az úgynevezett *elsőházat* a gyönyörűen formált kemence uralja, melyet saját kezünkkel építettünk föl. A falak gerenda alatti sávjában a 19. századi kalocsai pingálás jellegzetes motívumait látjuk, melyeket édesanyám, Romsics (Karács) Lászlóné Kerekes (Szarka) Erzsébet (Véra) népi iparművész, *A Népművészet Mestere* pingált. Az ajtó mögötti kicsiny falfülkében imakönyvek. Az *elsőházat* a 19. század második felére jellemző, flóderozott bútorokkal rendeztük be. A mestergerenda alatt a porcelánokkal, üvegekkel, üvegpoharakkal, kegyoszobrokkal díszített *sublak* áll. A szentsarokban sarokpad és asztal, rajtuk a kenyértartó kosár, lámpa és kancsó. Ezzel szemben, a kemence oldalán áll a magasra vetett ágy háziszöttes párnával, singlőlt lepedővel, piros selyemmel díszített, singlőlt dunyhával és vánkusokkal. A vetett ágyat habos, fehér ágyterítő takarja. Az ajtó mögötti fogasról szoknyák lógnak, alatta a vetetlen, napközben is használható ágygal. A bútorok között látható a megvetett bölcso, és az étel elhelyezésére, kicsiny mélyedéssel ellátott gyermekállóka. A kemence fölötti rúdon csizma, szoknya és díszkendő. A fiókokban és a bútorok alatt a mindennapi élethez szükséges eszközöket helyeztük el. A bútorokat ünnepi, hímezett textilek, a falakat szentképek díszítik. A vetett ágy alatt elhelyezett katonaládában a singlőlt motívumok ütfái találhatók meg. Az ablakban mécses, pamukoskosár és díszesen faragott borotvatartó.

Az „elsőház”

A ház harmadik helyisége a *pitvar*ból nyíló *kamra*. Az itt felépített kemence padkája számos eszköz – kosarak, mosófák – tárolóhelye. A hátsó fal mellé, a padkára és ágyszéklábra helyezett, lópokrócokkal letakart ágy a férfiak hálóhelye, nappali pihenője. A végfal előtti *csánterra* a káposztasavanyító lugzó mellé hordókat helyeztünk. Az *elsőházból* kikopott asztalon üvegek, köcsögök, túrósdezsák sorakoznak. Az ajtóval szembeni sarkot a *rejtők* zárja el az avatatlan személyektől, benne gabonászsákok, vékák, bödönök, s a fölülről alálógó disznókölség. Körülötte dagasztóteknő, olajoskorsók, mozsarak, kikopott menyasszonyi láda a szövés eszközeivel, rajta *kupujkák* és orsók. A *rejtők* falán kisebb eszközök lógnak, csengő, harang, ostor, metszőkés, fokos, kobak, *hibér* stb. A mennyezetről lelógó rudakon zsákok, tésztászacskók, bogrács, mérleg, kóc, bábba összefogott fonál stb. A falakon lámpa, élesztőszárító kosár, káposztagyalu, lekvárkeverő, töltő, zsírkeverő, szappanfőző kanál stb. Az ágy és a padkák alja a *kupujka*, a morzsolószék, a kisszékek, a vasaló helye. A falfülkébe került kisebb eszközök mellé a *billog*. Az ablakban viharlámpek sorakoznak.

A tanyát a hagyományos anyaggal, napraforgószárral kerítettük be. A léckaput tartó bálványokra a kalocsai hagyományos motívumokat faragtam rá 2012-ben.

A tanösvény

A tanya mellett egy 2 ha-os erdő terül el, teli madarakkal, kisebb-nagyobb emlősállatokkal, rovarokkal, gombákkal, különleges növényekkel – mint az egyedülállóan előforduló nőszirmos és a vadszőlő. Az erdő egyik felének uralkodó fafaja az ártérben gyakori szürkenyár, a magasabb fekvésű, mocsár területén az ültetett tölgy. A két fafaj mellett a sárközi elegyes erdők legtöbb fája megtalálható, közöttük kökény- és galagonyabokrok sűrű hálójával.

Az erdő között 340 m hosszú erdei körutat nyitottunk a budapesti Alternatív Közgazdasági Gimnázium tanulóinak segédelmével, melyet középen, az ármentes szinten egy 50 m-es szakasszal kötöttünk át. Az ösvényen két hidat helyeztünk el, hogy esős, vízállásos időben is látogatható legyen az erdő. Az ösvények mellett tíz darab táblát helyeztünk el, amelyek a Kalocsai Sárköz élővilágát mutatják be:

1. A Kalocsai Sárköz.
2. A Duna.
3. A fogszállás.
4. Alacsony ártér.
5. Magas ártér.
6. Láperdők és láprétek, az Örjeg.
7. Szikesek.
8. Napjaink mezőgazdasága.
9. A paprika.
10. Védett területek a Kalocsai Sárközben.

A tanösvénnyé kiépített erdő mögött egy kicsiny szikes tó, fürdésre és horgászásra is alkalmas – távolsága 150 m. A falu külső határában, 6 km távolságra terül el a Kiskunsági Nemzeti Parkhoz tartozó Örjeg mocsara, amely különleges élővilágával lenyűgöző látvány, a környező láprétek pedig gombászásra és gyógynövénygyűjtésre alkalmasak.

A faluban lehetőség van lovaglásra, kocsikázásra, s a nagyméretű határ kiváló vadászparadicsom.

A község építészeti értéke az 1878-ban szentelt, gyönyörűen kifestett katolikus templom. A Romsics-szállás szomszédságában áll az a 18. századi eredetű fakereszt, amelynek faragása egyedülálló a Kárpát-medencében. A falutól 1 km távolságra található a középkori Sármegy templománál kialakított régészeti park.

A kis családok mellett csoportokat is fogadunk a Romsics-szálláson, akiknek a kulturális túra után – gasztronómiai élményként – bográcsban főzött, örjegi birkapörköltet és paprikáskácsit kínálunk.

MINDENFÉLE

Borsos Balázs 2014-ben elnyerte az Akadémiai Díjat

Borsos Balázsnak, az MTA Doktorának, az MTA BTK Néprajzi Kutatóintézetete tudományos tanácsadójának munkásságát a „tudós társaság” 2014-ben *Akadémiai Díj* adományozásával ismerte el. Borsos Balázs eredményes néprajzi kutatómunkája mellett évek óta ellátja az MTA Néprajzi Bizottságának elnöki tisztségét is. Az utóbbi évtizedben ő a harmadik magyar etnográfus, aki – Ujváry Zoltánt és Lukács Lászlót követően – a Magyar Tudományos Akadémiának ezt a kitüntető elismerését elnyerte a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának előterjesztése nyomán. A díjat Pálinkás József, az MTA elnöke adta át 2014. május 5-én, az MTA 185. közgyűlésén.

Az osztály és az akadémiai elnökség által elfogadott felterjesztés szövegét az alábbiakban közöljük.

*

Borsos Balázs a magyar néprajztudomány kiválósága, nemzetközi ismertségű tudósa, az MTA BTK Néprajzi Kutatóintézetének tudományos tanácsadója. Szűkebb szakterülete a néprajzi kartográfia és az ökológiai antropológia. Korábbi művei közül kiemelendő a természeti környezethez alkalmazkodó bodrogközi gazdálkodást bemutató *Három folyó között* címen megjelent monográfia (Akadémiai Kiadó, 2000), az ökológiai antropológia elméletéről és módszertanáról szóló *Elefánt a hídon* kötete (2004), továbbá *A magyar népi kultúra régiói I–II.* című könyv első kötete (2011).

Közel másfél évtizedes kitaró elemző munkával hozta létre *A magyar népi kultúra regionális struktúrája* címen 2011-ben kiadott művét (MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest). Ennek forrásbázisa az 1987–1992 között 9 mappában kiadott *Magyar Néprajzi Atlasz* 643 térképlapja és a térképek alapját képező szakarchívum (az atlasz-vállalkozás 417 kutatóponton felgyűjtött kérdőíveinek kéziratos anyaga). A szak- és kézikönyvként egyaránt helytálló mű két kötetből áll, az elsőben a főszöveg, a másodikban a mellékletként szolgáló térképek és táblázatok kinyomtatott változata található.

Akadémiai Díjra javasolt nagy művében Borsos Balázs, az európai etnológiában is úttörő módon, számítógépes programmal megvalósított klaszteranalízis nyomán rajzolja meg a magyar népi kultúra térbeli tagolódását, jelöli ki a műveltségi javak és a tájnyelvi elemek földrajzi elterjedése alapján körvonalazódó régiók határait. A számítógépes elemzést saját fejlesztésű programmal valósította meg. A vizsgálat teljes adatállományának digitalizálása, a mintegy 400 ezer rekordnak a feltöltése és ellenőrzése önmagában 3 évet vett

igénybe. Mindezzel a magyar népi kultúra térbeli tagozódásának minden korábbinál pontosabb képét vázolta fel. Könyvének megállapításai, módszertani újításai az etnográfia mellett jól hasznosíthatók a nyelvföldrajz, a dialektológia, a kartográfia és több más rokon tudomány kutatásaiban is.

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

A néprajz árfolyama, a felhőkarcolók és egy kis ethno-matematika (Avagy egy antikvárium-látogató följegyzései)

E sorok írója gyűjtöje a néprajzi, különösen a népi építészeti tárgyú könyveknek. Ezen belül külön polcok vannak Kós Károlynak és dr. Kós Károlynak (apa és fiú itt együtt), Vargha Lászlónak, Istvánfi Gyulának, Filep Antalnak, Vajkai Aurélnak. Természetesen van egy Gráfik-gyűjtemény is, s ennek legújabb darabja immár nem a 2013-ban megjelent ötnyelvű *Határtalanul* c. kötet, hanem egy régi különlenyomat: *The motion pattern of the courtyard and the house* (*Acta Ethnographica*, 25, pp. 21–74, 1976). A dolog érdekessége, hogy ez egy dedikált példány: „Major Máté professzor úrnak őszinte tisztelettel Gráfik Imre, Bp. 1977. szept. 9.” A kiadványoknak is megvan a sorsa. Jó dolog, ha egy különlenyomat nem vész el, de még csak nem is alakul át. Sok antikvárium ugyanis nem tart különlenyomatokat, mert sajnos az „anyag átalakul” (és a papírgyűjtőbe kerül vagy még rosszabb helyre). Külföldi kollégák dicsérték, hogy remek ötlet a magyar „ablakos” különlenyomat, mert így van kiadói borító, de azonnal látható a tanulmány címe és a szerző neve is. De nem jó dolog ez az antikváriumoknak, ahol a két másik munka között „örlődő” különlenyomat gyorsan megindul az átalakulás irányába. Az említett Gráfik-tanulmányt is gyorsan „restaurálni” kellett, mert az „ablaka” nem bírta a terhelést. Van azonban itt más érdekesség is, ami a felhőkarcolókig vezet. Lássuk ezt részletesebben, bár néhány tréfás (?) dolgot is megengedve.

Az adott munkát az „antikváriumok utcájában” vettem Budapesten, az egyik legrégebb ottani könyvesboltban. Tegyük hozzá, hogy fővárosunk ebben kezd immár Tokióra hasonlítani, ahol az egyik negyedét „Antikváriumok városának” is nevezik (lásd japánul <http://jimbou.info/>). Az utóbbi helyen „fedeztem fel” egy olyan japán Lechner Ödön-albumot, amely – szégyenletes módon – magyarul még nem született meg, de láttam ott az Országh-féle *Angol–Magyar Nagyszótárt* is, és megvettem Neumann János válogatott írásait (amely feltehetőleg egy japán kalózkiadás volt).

De térjünk vissza gyorsan a Budapesti antikváriumokba. Az nem meglepő, hogy Major Máténak dedikált különlenyomatot talál az ember. Egy jó éve

például Vargha László neki dedikált különnyomatát vehettem meg. Itt is érdekes a háttér, hiszen Major Máté hívta a néprajzos Vargha Lászlót a Műegyetem Építészettörténeti Tanszékére, amely a népi építészet oktatása szempontjából egy kulcsfontosságú fontos mozzanat lett. (De akkor Major Máté miért indított hadjáratot Csete György és a népi építészethez is kötődő magyar szerves építészet ellen 1975-ben, miért nem finomabban mondta el kritikái észrevételeit a fiatal építészeknek, miért szállt vitába még a költő Nagy Lászlóval is ebben a témában? Hogyan lehet az, hogy lelkes leveleket írt Kós Károlynak, de a hozzá közel álló Csetét és a Pécs Csoportot csak támadta?) Major Máté hagyatékának egy része állítólag aukciókon talált gazdára, míg sok kiadvány az antikváriumok polcára került.

Föltehetően Major Máté nem csak megőrizte Gráfik különnyomatát, hanem „használta” is, mert benne felejtett egy tusrajzot, amelyen felhőkarcolók sorakoznak egymás mellett. De mi köze a népi építészetnek a felhőkarcolókhoz? Lehet, hogy csak véletlenül került oda a rajz. De mivel a felhőkarcolók típusairól van szó, míg Gráfik is foglalkozik az épületek típusaival, a kettő között lehetett valami kapcsolat. Ráadásul ma már, éppen a New York-i World Trade Center ikertornyainak tragédiája kapcsán, széles körben ismert, hogy a „motion pattern” kiemelkedően fontos a felhőkarcolóknál. Talán Gráfik Imre és Major Máté beszélhettek is erről? Hiszen Gráfiknak van egy cikke.

Nos, az „árfolyamokról” is valamit. Vettem ugyanis egy másik dedikált cikket is ezzel együtt: Gunda Béla dedikálta Nagy Péternek (szép Ex Libris-szel), 1941. Az antikvárius mindkettőnél jelölte az ár mellett, hogy „ded” (dedikált). Az árakat nézve és a humort is megengedve: Gráfik = 3 x Gunda Béla. Ráadásul az anyag- és energiamegmaradás törvényére is gondolva, még élesebb állítást is megfogalmazhatunk: erősen szakadt Gráfik = 3 x makulálatlan állapotban levő Gunda. Ha esetleg valaki jobban akarja látni a kontextust, akkor ugyanott, ugyanakkor, ugyanannál a vásárlásnál: Gráfik = 4 x *Göcseji Falumúzeum Katalógus*. Ez utóbbiban is volt egy érdekes újságkivágat, tehát az összehasonlítás nem alaptalan.

Na jó, azt is bevallom, hogy 2,5 x Gráfik = *A Néprajzi Múzeum Értesítője* 1940/1–2 (szerk. Bartucz Lajos).

De ha nem az abszolút számokat nézünk, hanem a relatív értékeket, azaz figyelembe vesszük, hogy Gráfik tanulmánya 24 nyomtatott oldal, míg az *Értesítő* 234 oldal, benne Vajkai Aurél, Gönyey Sándor, László Gyula, Domanovszky György (bevallom, hogy az ő népi építészeti tanulmányai, illetve László Gyula tegezokról szóló írása miatt került a kötet a kosaramba), akkor már más a helyzet. Alig merem ide írni: egy oldalnyi Gráfik = ca. 162 x egy oldalnyi értesítő.

Apropó: ez utóbbiban is van egy Gunda-tanulmány, a ceyloni golyós ijról. Lehet, hogy mások pedig azért ismerik ezt a kötetet, mert Palotay Gertrúd itt „lökött” egy nagyot szegény Lükő Gáboron.

De térjünk vissza az „néprajzi árfolyamok” megállapításához. Esetleg az-
 zal vádolhatnak engem, hogy teljesen rossz nyomon járok, mert nem a dediká-
 ló személye volt fontos, hanem az, aki kapta. Valóban, Major Máté könyvei
 ott sorakoztak a vásárlás idején is, persze egy másik polcon, az építészeti
 könyveknél. Nos, ha valaki azt hiszi, hogy a magas „árazás” esetleg neki
 szólt, az nagyon téved. Úgy két éve ugyanabban az antikváriumban egy két-
 nyelvű kötetet találtam, amelyet egy neves építész dedikált Major Máténak.
 Érdekes módon azonban nem volt benne ár. Amikor megkérdeztem az antik-
 váriustól, hogy ez mennyibe kerül: elmosolyodott és azt mondta, hogy akkor
 ez ajándék. Azaz: a Major Máténak dedikált kötet ára = 0 Forint.

Igaz, több könyvet vettem akkor is. De még csak azt sem mondhatom,
 hogy ott törzsvevő lennék... Szóval a lényeg itt nagyon is Gráfik Imre (és a
 népi építészet?).

NAGY DÉNES

matematikus

az ISIS (International Society for the Interdisciplinary Study of Symmetry, Melbourne)

elnöke,

az MTA VEAB Népi Építészeti Munkabizottsága (Veszprém)

társelnöke

1889

2014

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.